

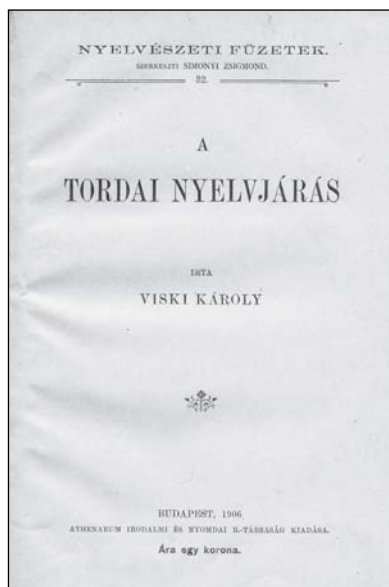
IV. fejezet

Hagyományok

Tematika: Hogy beszélnek Aranyos-vidéken? – Milyen volt az aranyos-vidéki viselet? – Milyen volt az aranyos-vidéki lakóház? – Aranyos-vidéli szokások – Népballadák – Eredettörténetek, népmesék, igaz-történetek – Találósok és beugratók – Proverbiumok

Hogy beszélnek Aranyos-vidéken?

Harasztos szülötte, a nyelvész Murádin László vetette fel a kérdést, hogy vajon máig megőrizte-e az aranyosszéki nyelvjárás a székelysége jellemző nyelvi sajátosságokat. Van-e sajátos aranyos-vidéki nyelvjárás? E kérdések megválaszolása érdekében 32 falura kiterjedő kutatást végzett. A kutatás során győződött meg arról, hogy a Torda környéki nyelvjárás nem a székely, hanem a mezősegi nyelvjárás részét képezi.

220. Viski Károly: A tordai nyelvjárás

Milyen sajátosságai vannak a Torda környéki nyelvjárásnak?

Hangjelenségek:

– az *a-zás*: az *o* hang helyett *a* hang ejtése: *abrancs, abrasz, asszany, szapara, targanca, csupar, tudam, mozag, fogdas, Aranyas, boland* stb.;

– az *e-zés*: a hangsúlytalan helyzetben lévő *ö* hang helyett *e* hang ejtése: *szóres, büdes, ökre, sütek, köszen, köheg, döreg* stb.;

– az Aranyos bal partján (Mészkö, Aranyosegerbegy) jellemző az *á* utáni *o-zás*: *lámpo, káso, házo, lásso* stb. A folyó jobb oldalán (pl. Alsó- és Felsőszentmihály, Aranyosgyéres) azonban ez a jellegzetesség nem érvényesül.

Szókészletteni sajátosságok:

A nyelvészet *tulajdonképpen tájszónak* nevezi az irodalmi nyelvből hiányzó szavakat. Aranyos-vidéki tájszavak: *porzsaló* 'szűknyakú ételhordó edény', *cicula* 'gidó', *doroncs, dorancs* 'göröngy', *kóst* 'takarmány', *vackar* 'aprókörté', *patkány* 'vakondok', *pocok, pocak* 'ék'. Román kölcsönszavak: *bács* 'juhász', *berbécs* 'kos', *turma* 'juhnyáj', *döblec* 'sütőtök', *panusa* 'kukorica levele'.

Milyen volt az aranyos-vidéki viselet?

A helyi viselet kialakulását különböző tényezők teszik lehetővé. Ilyenek: a rendelkezésre álló nyersanyagok (kender, gyapjú, bőr, posztó), az anyagi tehetőség (csipkék, gyöngyök, ékszerek, selyem, bársony), a szépérzék, a specialisták (szövőasszonyok, szabók, csizmadiák, szűcsök) megléte stb. A viselet hosszú időn keresztül való fennmaradása a hagyománytisztletnek, a viselet célszerűségének tulajdonítható. A viselet elsődleges szerepe a test védelme az időjárási tényezőktől, a szennyeződéstől. Másodlagosan azonban különböző jelentéseket ölthet magára: jelzi az egyén hovatartozását (nemét, életkorát, szülőfaluját, társadalmi csoporthoz való tartozását); az eseményben betöltött szerepét (menyasszonyi és vőlegényi ruha, gyászruha, alakoskodások a farsangtemetés, a fonóbeli maszkurázás idején); az egyén anyagi helyzetét (szegény vagy gazdag). A népviselet a divattól eltérően lassabban változik. A viselet változásának állomásai: a népviselet csak ünnepnapokon felöltött ruhává változik; a népviselet az emberi élet fordulópontjain felöltött ruhává változik (konfirmáció, lakodalom, temetés); a népviselet szekrényben, múzeumban őrzött, már nem viselt régiséggé változik.

A tordai és az aranyos-vidéki viselet szinte nyomtalanul tűnt el szemünk elől. Egyes darabjai régi fényképeken láthatók, illetve régi leírásokból ismertek. Szerencsésebb helyzetben vagyunk a torockói viseletet illetően. E faluban a viselet ünnepi viseletté változott, amit konfirmáció, lakodalom alkalmával öltenek fel, valamint a farsangtemetés napján a viseletbe öltöznek az alakoskodó legények. A turisták érdeklődése szintén gyakran előcsalogatja a ládában őrzött viseleti darabokat.

A férfiviselet darabjai. Tordán, 1848 előtt: kék magyar *nadrág*, szederjes *dolmány*, szederjes *spencel* (*pruszlik*, mellény). Parasztok: kék flanel *ujjas*, szürke *condraharisnya* (nadrág). Nemesek: kék *nadrág*, világoskék *dolmány*. Az 1850-es évektől a férfiak divatosabb *betlenkét* hordtak, azaz hazai kávészínű condraposztóból készült magyar nadrágot és kabátot. Ezt az 1860-as években a *zsinóros magyar öltöny* váltotta fel.

Aranyosszéken, 1848 előtt: *fehér harisnya*, *kék lájbi*, *gyolcs ing*. A kék lájbi zsinórral volt *kihányva* (díszítve). Az ingnek gallérja nem volt, ujja borjuszájú, lobogós volt. A nyakat hosszú fekete *nyakravaló* borította. A lábon *kordován csizmát* viseltek. A fejen *pörge kalapot* hordtak. Téli ruhadarabok: *aszajos condra* szürke posztóból, fehér *sapka* báránybőrből. 1880-as évek: tordai készítésű, szürke vagy szederjes *magyar nadrág*, csizma, rövid *kabát*, alatta *mellény*, visszahajtott gallérú fehér *ing*. A magyar nadrágot felváltotta a francia *pantalló*.

Torockón: *posztókalap* (puha, gömbölyű, fekete, selymes széles posztókalap felhajtott karimával; színes bársony szalaggal, piros bársony zsinórral keresztül kötve, elől fényes csat), ezt váltotta fel a Tordán készült széles karimájú, kerek kalap; télen *báránybőr süvege* (a fiataloké fehér birkabőrből készült, felhajtott karimával; az 1880-as években hosszú és hegyes); régen az öregek fekete *füles bőrkucsmát* viseltek; fekete kordovánbőrből, helyben készült *magyar csizma*, felül kék selyem zsinórral beszegve, elől kék selyem bojtjal, orra felhajló, hegyes, sarka magas, lábfejnél három ránc; lobogós ujjú, gallér nélküli *ing*, gyolcsból vagy vászonból készítve, amit kieresztve viseltek, bőrből készült, hímzett virágmintával gazdagon díszített *szironyozott övvel* szorították derékhoz; a *nyakravaló* fekete selyemkendő, majd házilag készítette, csokorra kötött *nyakkendő*; bokáig érő bő *magyar gatya*, fölötte feszes, fehér abaposztóból készült, színes posztóbevarrásokkal díszített *harisnyanadrág*; bőrrátéttel díszített *bundalájbi*; a zseb körül és elől rókaprémrel szegélyezett *ködmön*; legfelül a posztóból készült, tarka rátéttel díszített *condra*; a házi díszítésű ruhadarabokat később felváltotta a gyári posztó *ujjas* és *lájbi*.

A női viselet darabjai. Tordán: derékig érő, tarka kartonból készült *szűk ujjas*; sima szőrszövet vagy karton *szoknya*; az asszonyok fején fehér *nagykendő*, a menyecskéknek fehér *főkötő*, a lányok viszont hajdonfönt jártak.

Aranyosszéken: lányok: *fersing*, rövid *lájbi*, *párta*, térdig érő szalaggal díszítve; nők: télen: sötét színű kartonból készült kurta *zsubika*; nyáron: csipőig érő, a nyak és mell között elől és hátul ráncolt, derékig sima *ujjas*; vállban lobogós, kézelős *ing*, kivarrás nélkül; a nők fején *fátyolkendő*, a menyecskéken fehér vagy fekete *főkötő*.

Torockón: *olajos* és *selyem keszkenő*; a nagyleányok fején tenyérynyi széles aranycsipkével borított, tarka selyem pántlikákkal díszített fekete bársony *párta*; a menyecskék fején *tarka főkötő*, *fátyollal* leborítva; hímzett *ing*, hozzávarrva a *pendely*; bőrből készült, selyemmel hímzett *bunda*, a fiatal menyecskék számára fehér irhából, később posztóból készítve; irhával szegett, piros zsinórdíszítésű, zöld posztó *mellrevaló*; sötétkék vagy fekete brassai posztóból készült sűrűn ráncolt *palást*; egyenes szabású, bárányprémrel szegett *mente*; *moldon ujjas*; szoknyafélék: acélkék színű, bélelt, sűrűn ráncolt *muszuly*, fiatalok számára piros és lila, idősek számára zöld és kék kockás *moldon szoknya*; *gyolcs*

221. Torockói lány.
1950-es évek

222. Torockói menyecskék.
1930-as évek

223. Torockói férfi
bőrködmönben és szürnadrágban

fersing nagylányok és menyecskék számára; a pártás lány jobb oldalán, a menyasszony elől középen díszes, rojtos selyemkendőt, *övbe való kendőt* tűzött a selyem *övbe*; a szoknyákhoz viselt *ruhák* (kötények): kislányok számára olajos kásmirból készült, piros csipkével és aransujtással szegett *kicsiruha*, nagylányok számára a *fersinghez* készült sőtétzöld selyem vagy posztó, nagy hajtásokban ráncolt, zsinórral szegett *csipkés ruha*, a muszulyhoz és a moldon szoknyához viselt aprómintás *bársony ruha*, a menyecskék és az idős asszonyok számára készült *olajos és szőr ruha*. A női ruhát gombostűk, brossok, kapcsok, gyöngyök egészítették ki.

A viselet részét képezte a *hajviselet* is.

A torockói férfiak hajdonfótt nem jártak. A fiatalok hajukat elválasztották, az idősek régen hosszú, befont hajat viseltek, utóbb rövidre nyírják, bal felől választják el. A bajusz nem pödrik, rövidre nyírják. A torockói nők hajukat két fonatban hordták, a lányok leengedve vagy koszorúba csavarva, az asszonyok *csomóba* (kontyba) tekerve.

Az aranyosszéki lányok hajukat kétfelé választották, hátul egy fonatba fonták, pántlikával díszítették.

A tordai lányok a hajukat kétfelé fonták, a fonatot leeresztve viselték.

Feladat. Családi fényképeken kövessétek végig az öltözet változását. Szülőket, nagyszülőket megkérdezve írjátok össze a különböző korok fényképein látható öltözetdarabokat.

Beszélgessetek el az öltözet változását befolyásoló tényezőkről.

224. Ünneplő pár.
A 20. század eleje. Torda

225. Ünneplő rokonok. 1950-es évek. Torda

226. Család ünneplőben. 1940-es évek. Detrehemtelep

Milyen volt az aranyos-vidéki lakóház?

Az aranyos-vidéki telket régen *lészás kert* (kerítés) vette körül. Ez vesszőből font sövénykerítés, amelynek tetejére szalmát vagy földet tettek. Bágyonban már az 1880-as években deszkakerítést építettek. A sziklás vidékeken (Csegez, Mészkö) kőkerítést építettek. A 20. században a vesszőkerítés helyett általánossá vált a deszka használata. Az 1960-as évek óta a kerítések sokszor betonból, téglából és vasból készülnek.

Az utca felől található az *utcaajtó* és a *léces kapu*. A régi utcaajtó deszkából készült és zsindelezett fedél borította. A tető a háztetőhöz volt hasonló, régebben pedig kúpos alakja volt, azaz csúcsosan végződött. A szegényebb családok az utcaajtót szalmával fedték be. Az ajtófélfát vésett virágindával, tulipánnal, forgórózsával díszítették. Az utcaajtó felső felét napsugarasan elhelyezett lécrátéttel díszítették. A szemöldökfára felirat is kerülhetett (pl. Kercsed).

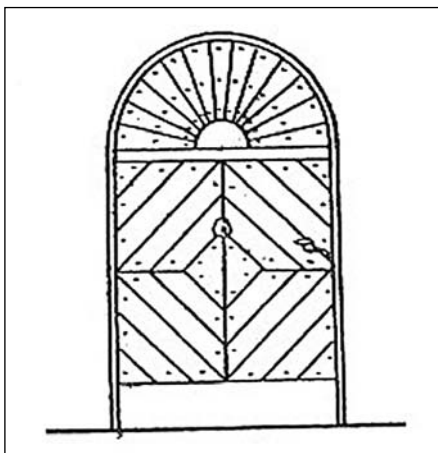

227. Galambbúgos kapu Újtordában. 1914

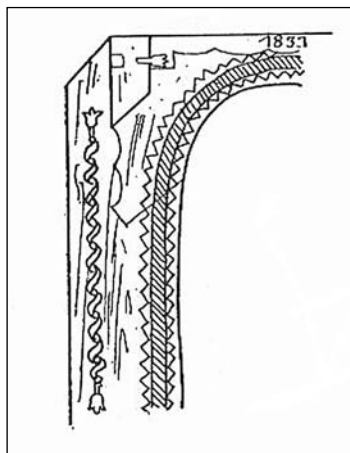
Az utcaajtó mellett a ház felé beugró *utcapad* volt, a naptól és az esőtől védő eresszel.

A léces kapu sajátossága az, hogy csak egy szárnya van, a székelőföldi kétfelé nyíló kaputól eltérően. A lécek vízszintes, függőleges és rézsútos elhelyezése a díszítést szolgálta, s falvanként eltérő lehetett. A kapu ősi formája a *galambdúcos kapu* volt, amely már a 19. század végére eltűnt az aranyosszéki településekről.

A házat a kerítéstől *virágoskert* választotta el. Torockón a házak homlokzata közvetlenül az utcán van.

228. Tordai utcaajtó. 1883

229. Utcaajtó díszítése. Cségez. 1883

A lakóház hármasszoros osztatú volt. Az *elsőház* az utcára nézett, a *pitvar* (pitvar) volt közepén, ezt követte a *hátsó ház* vagy *kamara*. Az elsőházat alvásra, a pitvart ételkészítésre, a hátsó házat élelmiszerek vagy gazdasági eszközök tárolására használták. Az elsőház két ablakkal nézett az utcára. A háztető meghosszabbításából nyerték a *tornácot*. A tornác máig változatos formában található meg. Általában a ház udvar felőli részét teljes hosszában végigköveti. Előbb a nyitott tornác utca felőli részét bedeszkázták. Később, már a 19. század közepétől az elsőházat szélesebbre méretezték, a tornácot is beépítve. Ebben az esetben a tornác megrövidült, csupán a pitvar és a hátsó ház előtt húzódott. Kercseden és Harasztoson a tornác az elsőház és a pitvar előtt maradt meg. A ház fejlődésének egy másik típusa az, amikor mind az első-, mind a hátsó ház szélesebb, tornác csupán a pitvar előtt található. A tornác nyáron fekhelyül szolgált. Az itt elhelyezett szűszékben gabonát, a kanapében ruhaneműt tartottak.

A ház végében egy helyiségből álló nyári konyha található. Ez a konyha Kercseden, Harasztoson és Bágyonban a kapuval szembe, az udvar végébe épül, mintegy az udvar lezárására. A nyári konyha egy helyiségből áll, a mezőgazdasági munkák idején itt történt az étkezés.

A ház szerkezete a következőképpen változott meg. Tordán és Torockón az első- és a hátsó ház egymás mellé került, a pitvar pedig a ház végébe. A nyári konyhának állandó használata miatt a pitvar felszabadult, s hálósobává alakult át. A falusi házakban a nyári konyha az öregek lakásává lépett elő.

A ház Tordán és olykor az aranyosszéki falvakban is kőből (favazas kőház) készült. A falvakban gyakoribb volt a vesszőfonatos faház. A torockói ház gerendás faház volt. A gyakori tűzvészek miatt, valamint az új építőanyagok megjelenésével magyarázhatóan a felhasznált anyagok kicserélődtek.

A ház a 19. században zsindelellyel volt fedve. Kémény hiányában a füst szelelőlyukon távozott a padlásról.

Az elsőháznak két ucára, egy udvarra nyíló ablaka van. A hátszó háznak egy vagy két ablaka van a kert felőli falán. A pitvarnak ablaka nincs, csak ajtaja. Hátra, a szomszéd telek irányába nem nyílik ablak, legfeljebb egy *kisablak*. Tordán a tornác bezárása miatt egy harmadik ablak is került az utca felőli falra.

Az ablaknak *zsalugáttal* való beborítása Tordán terjedt el, később a falvakban is megjelent. Torockóra a vastag deszkából vágott, az ablakot teljesen elfedő *spalletta* használata volt jellemző.

A *pince* az aranyosszéki falvakban a tornác végében nyílt, szája deszkaajtóval volt letakarva. Tordán, Torockón s egyes falvakban a pince szája az utcára néző ablakok alatt volt.

A házat az udvartól kerítés választotta el. A kerítésen belül egy alma-, körte- vagy eperfa állt. Alatta asztal volt. Az aranyosszéki gazdaságokban a házzal szemben, az utca közelében helyezkedett el a disznóól, ezt követte az istálló és a tyúkól. Az udvart a kerttől a jármascsúr választotta el, mintegy lezárva az udvart. Ahol az udvar végében a nyári konyha feküdt, ott a csűr a ház végében, annak folytatásaként foglalt helyet.

A ház közelében található a kút. A kutat régebben terméskőből rakták ki, utóbb téglából és betongyűrűből. A kút *gárdját* sövényből fonták, deszkából készítették, téglából vagy terméskőből rakták. A víz kiemelésére *kereket* vagy *gémet* használnak.

Feladat. Rajzoljátok meg a gazdaságotok alaprajzát. Tüntessetek fel rajta minden épületet, jelölve a bejáratokat és az ablakokat is.

Milyen bútorok voltak az aranyosszéki házakban?

A hagyományos bútorzat több mint száz éve eltűnt az aranyosszéki lakásokból. Amikor Jankó János az 1880-as évek elején Aranyosszéken járt, csupán a torockói lakások bútor-darabjait tartotta érdemesnek felsorolni.

Az elsőházbán díszített, festett bútorok foglaltak helyet. Ezek a következők voltak: a *magas ágy*, a *festett láda*, a *padláda*, a *karos pad*, az *asztal*, a *saroktélka*, a *fogasok* és a *tálasok*. A magas- vagy vetett ágy a lakás díszje volt. Itt volt felhalmozva a család féltve őrzött ágynemű készlete. A kulccsal zárható festett ládában a nők őrizték a ruházatukat. A kis fiókok alkalmasak voltak a gyöngyök, az okmányok és egyéb értéktárgyak tárolására. A padláda (kanapé) ülő- és fekvőalkalmatosság, ládája szintén alkalmas volt ruhák tárolására. A karospad egyszerű ülőalkalmatosság. A saroktélkában apró üveg- és porcelánedényeket tartottak. A fogasra a lakást díszítő bokályokat akasztották, a tálasra pedig a csuprok és nagyobb edények kerültek. A szoba közepén asztal és szék állt. A bútorok színes virágmintával voltak díszítve. Szintén a lakás díszje volt a falakat borító, festett *falra való deszka*. E bútorokat korábban Segesvárról szereztek be, később Torockón is készítettek belőlük. A torockói bútorfestést az 1990-es években is felújították.

230. Lakásbelső. Az elődők, családtagok képe a falon. Mészkö

A szoba falidíszje volt a kovácsoltvas óra, később a városról beszerzett ingaóra. Továbbá a falakra kerültek az olajnyomatok (sokszorosított festmények) (csata-, vadászjeleneteket, nemzeti hősokeket, fejedelmeket, tájakat ábrázoltak), a katonaelemlékek, a családi fényképek, festmények és a berámázott gyászjelentők és halottbúcsúztató versek.

A hátsó ház volt a lakószoba. Bútorai ugyanazok voltak, egyszerűbb kivitelezésben. Ebben a helyiségben volt a fűtésre szolgáló épített kemence.

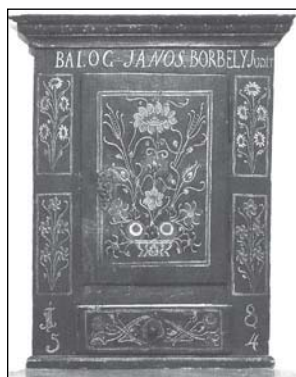
A pitvar vagy konyha a sütésre és a főzésre szolgált. A sütőkemencének három része volt, a sütésre, a főzésre és a szapulásra. A sütőkemence szájában gyűjtötték össze

231. Aranyosegerbegyi ház. 1930-as évek

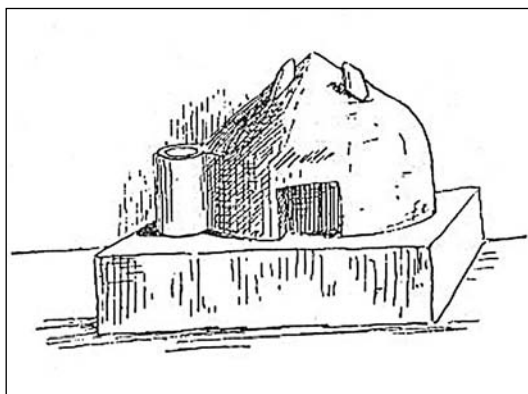

232. Festett pad. Torockó, 1893

233. Saroktéma. Torockó, 1854

a hamut. A száj felső része volt a füst elvezetésére alkalmas kémény. A főzésre szolgáló tűzhely a 19. század végéig nyitott volt. A láng fölött az edényt *vasmacskára* állították. A kemence szapulásra szolgáló harmadik része egy katlan, amelyre a szapuló üstöt helyezték. A lisztet régen sövényből készült, sárral tapasztott, majd véséssel díszített *szuszékban* tartották.

234. Régi sütőkemence

A megtermesztett kendert és a gyapjút az asszonyok felfonták, s a télen felállított osztován megszótták. A szövést leghosszabb ideig Mészkon és Csegezben folytatták. Az asszonyok házilag szótták meg a törülközőket, a konyharuhát, a lepedőt, az ágyterítőt, az úraszalterítőt, az egyes ruhadarabokhoz szükséges vásznat, a falvédőket, a zsákvásznat. Ezek egyik részét gyapjú-, másik részét arany-, ezüst-, selyemfonallal, később fejtőfonallal hímezték. Hímzéssel díszítették a posztóból készült ruhadarbokat is.

A leggyakoribb hímzésminták az álló- és futóliliomos, a régi és az új asztallábas, a kis- és nagytányéros, a petrezselymes, uborkás, a kis- és nagykarikás, csigás, pávás, kis- és nagykígyós, tölgyfaleveles, asztallábas, szegfűs, patkós. A hímzés két formája az írásos vagy rámánvarrott és a szálánvarrott, szemes vagy inas varrás. A rámánvarrott kézimunkák mintázatát a vászonra másolták, majd ezt ráára feszítették, s lapos hímzéssel hímezték. A szálánvarrott kézimunkák mintázatát szálszámolással és fonottöltéssel varrták ki. A hímzésben felhasznált gyakori szín a piros és a kék.

Torockón a díszes öltözet (főkötő, gyereking, kötény, párta, ing) és ágynemű (lepedő, paplanlepedő, asztalterítő) díszítőeleme volt a csipke is, helyi szóval a *batyikó*. A csipkeverés feltételezhetően korán, a 16–17. században jelent meg. A csipkéhez szükséges anyagok a fonal, a cérna, a fejtő, a hárász, a selyem és az aranyszál. A csipkék színe leggyakrabban a piros és a fekete volt.

Feladat. 1. Készítsetek felmérést *Egy lakás tárgyai* címmel. 1. A tárgyak összeírásánál kövessétek a lakás szerkezetét: a. Az előszoba tárgyai, b. A konyha tárgyai, c. A hálósoba tárgyai, d. A fürdőszoba tárgyai. 2. A tárgyak összeírásánál tudakoljátok meg a lakásban lévő tárgyak eredetét: a. Örökölt tárgyak, b. Vásárolt tárgyak, c. Ajándékba kapott tárgyak. 3. A tárgyak funkciói: a. Lakberendezés tárgyai, b. Díszítő (ajándék-) tárgyak, c. Használati tárgyak (öltözködési, tisztálkodási, étkezési és ételkészítési tárgyak, alvás és pihenés tárgyai). 4. A családban közösen és egyénileg használt tárgyak.

2. Írjatok dolgozatot *Egy tárgy élettörténete* címmel. A dolgozatban kövessétek végig a tárgy megalkotásának, használatban létének, utóéletének történetét. Térjete ki a tárgy használatának helyszínére, a tárgyat használó családtagokra, a tárgy felhasználásának funkcióira.

235. Polgári lakás az 1930-as években, Torda

236. Torockói házak

Aranyosszéki szokások

A *szokás* olyan viselkedési esemény, amelyet ugyanazon helyzetben (tér, idő, alkalom) ugyanazon személyek ismételten felújítanak, megismételnek, illetve amelynek szerepeit újabb és újabb személyekre osztják ki. Ennek következtében ugyanabban a helyzetben különböző személyek többnyire hasonlóan, a szerepük által előírt módon viselkednek. A hagyomány ezáltal biztosítja egy közösség együvértartozását, egyetértését, megkönnyíti az egyének viselkedését adott helyzetekben.

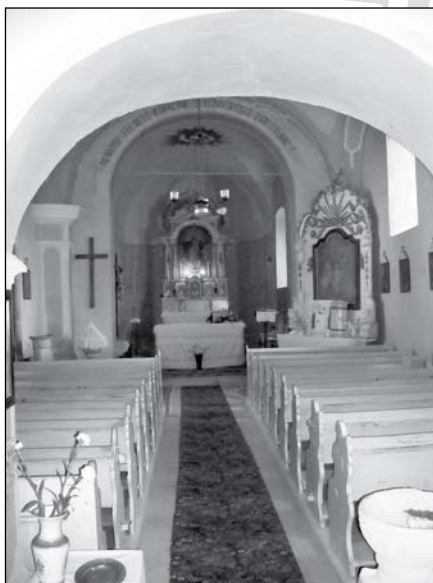
1. A szokások egyik csoportja a kalendáris év szerkezetére épül rá. Ezeket nevezzük a *kalendáris* vagy *jelesnapi szokásoknak*. A szokás összefüggésben van

- a vallással (vallásos ünnepek),
- az égitestek járásával és az időjárás eseményeivel (nap- és holdfordulók),
- a vegetációról és állatokról való tudással (pl. aratóünnepek, szüret, növények, állati eredetű anyagok felhasználása különböző ünnepi szokásokban),
- a közösség tagjairól való tudással (névnapok, évfordulók),
- az ősokról való tudással (hogyan ünnepeltek az őseink).

A kalendáris szokások évről évre ismétlődnek, ezáltal lehetőséget nyújtanak új személyek, fiatalok stb. szokásban való részvételére, a szokás elemeinek megtanulására, begyakorlására.

237. Sinfalvi búcsú, 2009

238. A sinfalvi templom

Az ünnepi szokások közé tartoznak a helyi szokások (pl. a sinfalvi búcsú), az emlékünnepek (pl. március 15., egy település alapításának, egy templom felépítésének megünneplése), a családi ünnepek (névnap, házassági évforduló).

2. A szokások másik csoportja a mindennapok tartozéka: ide tartoznak az étkezés, az öltözködés és tisztálkodás, a beszélgetés, a munkavégzés, a szomszédolás, a köszönés stb. szokásai.

3. A szokások egy harmadik csoportját *átmeneti rítusnak*, *az emberi élet fordulójának* nevezzük. A szokások e csoportja az emberi élet fordulópontjaihoz kötődik. Ilyenek: a keresztelő, a konfirmáció, a ballagás, a katonák rukkolása, az esküvő, a nyugdíjba vonulás, a temetés.

A szokások több elemből szerveződnek egységbe. Ilyenek:

- *rituális szövegek*, *szokásszövegek* előadása (párbeszéd, éneklés, ima, szavalás) (pl. a konfirmációi kikérdezés, húsvéti locsolóvers, karácsonyi kántálóének, újévi jókívánság, névnap-i köszöntőlap, menyasszonybúcsúztató vers; zajkeltés stb.);
- *rituális, ünnepi öltözet* (pl. menyasszonyi ruha, gyászruha, a torockói farsangi felvonulók öltözete, ballagóruha stb.);
- *rituális, ünnepi ételek* elfogyasztása (pl. úrvacsora, a temetést követő tor, lakodalmi étkezés, húsvéti báránnyús, karácsonyi kalács, disznótoros kóstoló szétküldése, vendégek megkínálása étellel-itallal, szilveszter éjszakai pezsgő stb.);
- *rituális cselekvések* elvégzése (tánc, utcán való vonulás, ünnep előtti takarítás, szepülő lemosása stb.);
- a tér használata, kiemelkedő helyek felkeresése (templomlátogatás, temetőlátogatás, a nász, a temetési menet vonulása).

Feladat. Hasonlítsátok össze családokat hétköznapi és a vasárnapi szokásait az alábbi szempontok alapján:

	Hétköznap	Vasárnap
Étkezés	kevés egyszerű ételek rendszeretlenül egyedül	sok ritka, finom ételek megadott időpontban együtt
Öltözködés	egyszerű (munka)ruha	ünnepi ruha
Helyszín	munkahely, családi ház	templom, temető, üdülőhely
Társadalom	munkahelyi kollegák, családtagok	vendégek, meghívottak, jóbarátok

Jeles napokhoz kötődő szokások

Vízkereszt napja a vidékünk katolikus lakossága számára az évkezdő szertartások egyike. Míg karácsonykor és újévben a gyerekek, az ifjak és a hozzátartozók részéről hangzanak el a következő évre vonatkozó jókívánságok, ezen a napon kerül sor az egyházi előljárók látogatására, a házszentelésre. A plébános és a kántor látogatása minden családban ki-

emelkedő eseménynek számít. Tordán, Sinfalván a protestáns családok is várják a házaló csoportot. A szenteltvíznek és a házban elmondott imának purifikáló hatást tulajdonítanak. A kántor színes krétával a bejárati ajtóra írja a *GMB* (Gáspár, Menyhért, Boldizsár) betűket és az évszámot. A feliratot egy éven keresztül az ajtón hagyják, óvó-elhárító hatása miatt. Ugyancsak az év első heteiben kerül sor a református lelkész rendszeres évi látogatására. A lelkész a Bibliából olvas, együtt imádkozik a háziakkal, tájékozódik a családban történt események felől.

A *húsvét* egyidőben vallásos ünnep és tavaszkezdő szokás.

Harasztoson sajátos szokás, a szentsír állítása őrződött meg a falu katolikus lakosságának körében. Nagypénteken a harangozó a katolikus templomban, a hátulsó oltár asztala alatt állítja fel és díszíti ki a Krisztus sírját jelképező barlangszerű sirt. Elébe tálcát tesz, amelyre a látogatók pénzadományt helyeznek.

A húsvéti előkészületek részét képezi az ünnepi ételek (báránysült, sóskaleves, töltöttkáposzta, kalács) előkészítése. A gyerekek számára az előkészítést jelenti a locsolóvers kiválasztása, betanulása. Ebben a szülők és a nagyszülők segítenek a gyerekeknek. A falusi verselgetők is szívesen teljesítették a fiatalok kérését. A templomi ünnepségen elmondott, a lelkész által kiosztott versek is rövid időn belül bekerülnek a locsolóversek repertóriumába. A szokás kiemelkedő elemei: templomlátogatás, a lányok, a közeli nőrokonok meglátogatása, a fiatalok tánca. A húsvéti ünnep a következő szerepeket tölti be: az ünnep vallásos tartalmának (Krisztus feltámadása) felelevenítése (templomi prédikáció, szentsírállítás, művész- és dokumentumfilmek, újságcikkek, a vallásos tartalmú locsolóversek); tavaszköszöntés (a virágokra, apróállatokra utaló locsolóversek, a húsvéti köszöntőlapok ábrázolásai, a legények mellébe tűzött virágszálak, a vázába tett virágcsokor); a rokoni és baráti kapcsolatok felvétele; szórakozás (vendégeskedés, tánc).

239. Húsvéti tojás, Torda

Feladat. 1. Előzetes tájékozódás, adatgyűjtés után irjatok dolgozatot *A húsvét megünneplése településen/családban* címmel. Az adatgyűjtés során térjetez ki az alábbi szempontokra: az előkészületek (a nagytakarítás, az ételek elkészítésének, beszerzésének rendje; a tojásfestés ideje és módja); az ünnep lefolyása (virágvasárnap, nagypéntek, szombati, ünnepnap szokáselemek); a locsolás (mivel locsolnak ma, mivel locsoltak régen; ki, kihez, kivel látogat el; hogyan zajlik le egy locsolás; milyen párbeszéd hangzanak el; kit mivel kínálnak meg a háziak); a locsolóversek (honnan választják, ki mondja el); milyen munkákat végeznek, milyen munkákat nem végeznek az ünnepnapokon; húsvéti ételek és italok; a lakásban elhelyezett húsvéti szimbólumok (tojás, sütemény, virágcsokor, húsvéti képeslapok, húsvéti ág, sarjasztott búza stb.); hogyan ünnepel egy férfi, hogyan egy nő; hagyományos és új húsvéti ételek.

2. A locsolóverseket gyűjtsétek össze egy közös füzetbe, feltüntetve a gyűjtés évét, az adatközlő nevét, születési évét, kitől tanulta a verset, kinek tanította meg. A versgyűjtemény alapján válasszátok ki a locsolóversek ismétlődő motívumait (virágok, állatok, erdő, lányok, hervadás-virágzás, keresztfa, feltámadás stb.).

*Kacagó tavaszban, madarak dalával
Köszöntelek, kislány, illatos virággal.
Minden kicsi szirma szeretett meg hála.
A szívem kertjében szedtem bokrétába.*
(Torockószentgyörgy, B. András, Imreh Lajos gyűjtése)

*Öntözni jöttem, illatos vízzel,
Örömhírt mondani igaz, tiszta szívvel.
A lélek nem halt meg, él a sír felett is,
Krisztus feltámadott, boldog ünnepet.*
(Egerbegy, Cs. Ida sz. 1950)

*Kelj fel a párnádról, szép ibolyavirág,
Nézz ki az ablakon, milyen szép a világ.
Megöntözlek téged az ég harmatjával,
Teljen a tarisznyám szép piros tojással.*
(Alsó- és Felsőszentmihály, V. Ilona sz. 1944, Ósz Ilona gyűjtése)

*Húsvéti harangok hatalmasan szólnak,
A halálból feltámadott dicsőséges úrnak.
Húsvéti harangok azt hirdetik messze,
Akik hisznek, feltámadnak az örökéletre.
Ezzel az örömmel szaladtam én ide,
Mely fáradságomnak egy piros tojás a bére.*
(Alsó- és Felsőszentmihály, F. Ferenc sz. 1956)

*Itt van a kikelet,
Elmúlt már nagypéntek,
Mión az Úr Jézus
Keresztfán szenvedett.*

*Itt van Szűz Mária,
Jézus édesanyja,
Ő a szent fiát
Zokogva sirassa.
Tudjátok-e lányok,
Mért jöttem hozzátok?
Hogy a piros tojást
Párjával osszátok.
(Tordatúr, A. Árpád sz.1967)*

*Dicsértessék Jézus a magas mennyekbe,
Ki ma föltámadott oly nagy dicsőségbe.
Kínhalált szenvedett megtöretett teste,
Ámde föltámadott és nem lett örök veszte.
Ma van hát az a nap, melyen feltámadott,
Nagy ellenségen diadalmaskodott.
Megmutatta nekünk, bűnös embereknek,
Hogy az Isten ellen ők hiába tesznek.
Ó, édes Jézusom, ki ma feltámadtál,
Nagy ellenségen diadalmaskodtál,
Engedd, hogy e háznak minden egyes tagja
A feltámadásból a részét megkapja.
Annak emlékére, hogy szenvedtél sokat,
Pirosra festik a fehér tojásokat.
Mi pedig, kertészek, ide azért jöttünk,
Minden virágszálat tojásért leöntsünk.
(Kercsed, F. Miklós sz. 1921)*

*Vagyon itt egy szép virágszál,
Ki, tudom, hogy öntözést vár.
Mert víz nélkül minden virág,
Úgy tudom, hogy elszáradna.
De hogy ő soká viruljon,
Szép orcája hogy piruljon,
Megöntözem én friss vízzel,
Csak fogadja el jó szívvel.
Öntözésem jutalmául
Egyebet én nem kívánok,
Egy pár szépen megírt tojást,
Mit a kisleánytól várok.
Adjon isten sok húsvétot,*

*Örömben és egészségben,
Jusson egykor szerencsésen
A házasság szentélyébe.
(Aranyosrákos, N. Béla sz. 1925)*

*Álmomban egy tündér
Elvitt egy szép kertbe,
Aranyágon aranyvirág
Hervadozott benne.
Kelyhén friss harmatot
Nem láttam gyöngyözni,
Aranyágon aranyvirág,
Meg szabad öntözni?
(Sinfalva, K. József sz. 1962)*

*Rózsafa tövéből rózsavizet hozok,
Az lesz a legszebb lány, akit meglocsolok.
Az illatos víztől megnőnek a lányok,
Zsebembe elférnek a piros tojások.
(Torda, B. Levente sz. 1973)*

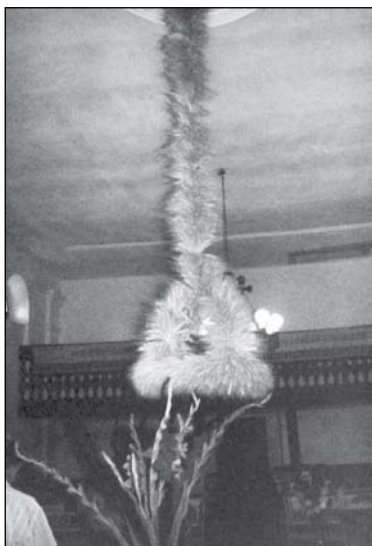
*A gazdától bocsánatot kérek,
Hogy háza ajtaján hívatlan belépek.
Jövelelem okát elmondom én bőven,
Egy szép szál virágot láttam kiskertemben,
El akar hervadni,
Meg szabad öntözni?
(Bágyon, N. Rozália sz. 1970)*

Május elseje tavaszköszöntő ünnep. Az elsejére virradó éjszakán a legények csoportosan zöldágot állítanak a lányok kapujára. Az a lány, akinek haragosa van, reggel pelyvát, fűrészpport vagy csupaszkórét találhat a háza előtt. Virradat után a falu izgatottan veszi számba, ki érdemelte ki a zöldágot. Ezen a napon a fiatalok, helyenként a családok a közeli erdőbe mennek kirándulni.

Régen ez a nap az állattartó gazdák számára is ünnepnap volt, az állatok (juhok) kihajtásának napja. A juhásztársulatok ilyenkor állapították meg az egyes gazdák tejrészesedését. (Az állatok kihajtásának másik napja Szentgyörgy, április 24.) A tejhaszon biztosítása érdekében az állatokat vízzel locsolták le.

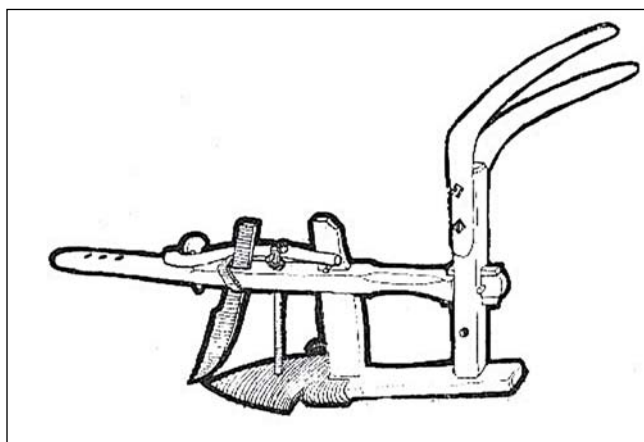
Feladat. Gyűjtsetek adatokat a zöldágazás és az állatok kihajtásának szokásához.

A szövetkezetesítés előtti időben hagyománya volt az *aratóünnepségnek*. Erre az aratás befejezésekor került sor. A legszebb kalászból búzakoszorút kötöttek, amit az énekszóval vonuló fiatalok hoztak be a faluba. A menetet az utcákon vízzel locsolták le, a következő évi búzatermés biztosítása végett. A koszorút a gazdának adták át vagy a templomban helyezték el. Az aratóünnepség fennmaradt, vallásos része a templomban zajlik, az *újkenyér ünnepe* formájában.

240. Aratókoszorú. Gerendkeresztúr, 2005

Feladat. Gyűjtsetek adatokat az aratóünnepel kapcsolatban.

241. Torockói váltóeke. 1900

A nyárvégi, őszi betakarítások végeztével sűrűbbé váltak az ünneplési alkalmak.

242. Szüret. Újtorda, 1935

November elsejét a környéken általánosan *a halottak napjának* nevezik. Ez a nap a halottakra való emlékezés, a temetőlátogatás napja. Ilyenkor a távol költözött családtagok is hazalátogatnak, s így módon a nap az együttlét, a találkozás, a rokonlátogatás napja is.

243. Halottak napi világítás a temetőben. Ótorda, 2008

A november elsejét megelőző héten, legkésőbb a halottak napjának reggelén minden sírt újra megtisztítanak. Az őszi fagytól féltve őrzött virágok kihordása délután történik meg. Az

egyedül élő idős nők kora délután megvilágítják a sírokat. A családok nem sokkal szürkület előtt mennek ki a temetőbe. Rendre feldiszítik a sírokat, meggyújtják a gyertyákat, hogy mire beesteledik, a fény megvilágítsa a sírt. A temetőben *Isten nyugtassa, A Jóisten nyugtassa meg* formulával köszöntik a jelenlévőket. Hosszasabban mindenki legközelebbi, vagy a legfrissebben elhunyt hozzátartozója sírjánál tartózkodik. A világítás újra alkalmat biztosít a halott elsíratására, a halottért való imádkozásra. Ahol szokásban van a temetőben végzett hivatalos istentisztelet (Mészkö, Detrehemtelep), a szertartást ki-ki ennél a sírnál hallgatja végig. Aranyosrákoson, Torockón, Torockószentgyörgyön a lelkész nem vesz részt a viágítási szertartáson. Annak befejeztekor viszont a templomban a naphoz megválasztott igéből induló prédikációt tart. Itt a világításnak az istentisztelet kezdetét jelző harangszó vet véget. Felvincen a templomban zajló istentiszteleten a lelkész felolvassa az utóbbi év alatt elhunytak névsorát, s a temetésükön felhasznált textust. Torockószentgyörgyön Sándor Bálint unitárius lelkész minden évben halottakra emlékező verset írt, amit vagy fiatal lány, vagy menyecske olvasott fel a világítást követő teplomi szertartás keretében. Aranyosgerenden újkeletű szokás szerint a második világháború áldozatainak sírjai között gyűlnek össze a jó hangú énekesek, s a lelkész irányításával néhány zsoltárt énekelnek. A háborús frontokon eltűntek nem rendelkeztek sírjellel. Az ő, akárcsak a távol elhunyt hozzátartozók emlékére az ablakban vagy a tornácon volt szokás gyertyát gyújtani. Ugyanígy világítottak azok az öregek is, akik világítás napján már nem tudtak kimenni a temetőbe.

A hidegek beálltával kezdetét veszi a *disznóvágás*. Hagyományosan Disznóölő Szent András napja (november 30.) jelentette a disznóvágások kezdetét.

Az állat lefogására összehívott szomszédokat és a mészároszt pálinkával illik megkínálni. A mészáros ezekkel a szavakkal figyelmezteti a késlekedő háziasszonyt: – *Fáznak a kezeim, nem vág a kés*. A férj így szól rá a feleségére: – *Bözsi, gyere ki az üveggel, me neked nem mutassa meg a szalannát*.

Az ilyenkor fogyasztott italt így koccintják el: – *Na, használjátok egészséggel. Na, most má a kés is jobban vág. – Szerencsét a friss húshoz*.

Aranyosegerbegyén a 20. század első felében szomszédok, rokonok látogatták meg a disznótoros házat. Tréfás beköszöntőkkel léptek a házba.

*Tudjuk, hogy disznót öltetek,
Kolbászt, májast töltöttetek,
Egy jó üsttel megsüsetek,
S azzal megvendégljetelek.*

Vagy:

*Kolbász, májas nyársra szálljon,
A vendégre mindig várjon.
Gazda uram leányával
Sorra kínáljon. (Péter Károly feljegyzése)*

A kóstoló szétküldésével a rokonsággal és szomszédsággal való kapcsolattartás igénye fejeződik ki. A füstölt kolbász, húсок és a szalonna fogyasztása a tél végétől a vágómajorság felcseperedéséig válik intenzívvé.

A *téli fonó* végleg az idősek emlékezetébe költözött. 1960-ig, a kendertermesztés ki-maradásáig téli estéken a leányok és az asszonyok fonni és kézimunkálni a szomszédságban gyűltek össze. 9–10 óráig dolgoztak. A fárasztó munka szüneteiben a fáradt izmokat felfrissítő játékokra került sor.

A fonókba bekérezkedő legénycsoportok tréfás, élcelődő hangon szórakoztatták a nőket. Aranyosegerbegyen versben szórakoztató tanácsokat osztogattak a nőknek. A női rendetlenséget, gondatlanságot ironizáló hang feltehetően élénk figyelmet és hatást váltott ki a hallgatóság köréből.

*Vártatok-e vagy sem, én azt nem tudhatom,
De azért előre tinéktek elmondom.
Olyan fickó mint én nem mindenütt terem,
Ezt fenntartom mindig, és mondani merem.*

*Sokat jártam, tudok sok-sok jó újságot.
Láttam számárháton járni uraságot.
Éppen azért van egy néhány jó tanácsom,
Ha meghallgatják, én bizony nem bánom.*

*Ahol lompos ebet találsz az udvaron,
Borzos szőrű macskát tűzhelyen, sodulyon,
Szennyes, mocskos vánkost, lepedőt az ágyon,
Higgyétek el, hogy ott keringő az asszony.*

*Hol reggelig alszik az anya az ágyba,
S mellette a lány, és senki nem bánja,
Reggel megmosdatlan a kenyeret vágja,
Olyan lesz a lány is éppen, mint az anyja.*

*Amelyik gazdasszony a tálát akkor mossa,
Amikor már megfőtt a sóttalan kása,
Az asztalhoz ülven tányérját surolja,
Annak az edényét ne vidd el a torba.*

*Amelyik lány pedig a tehenet akkor feji,
Amikor más ember a csordába úzi,
A tejszűrőt pedig a pad alatt keresi,
Nem kár érte, hogyha a legény kerüli. (Lejegyezte Péter Károly)*

Az ajtóba érkezett *fársángosokat a kéreztető* kéreztette be. – *Valami fársángosakat kísérek, béengedik-e, szívesen fogadják-e őket. – Szívesen fogadjuk, jöjjenek be.*

A kecskének, terhes asszonymnak, fiatal párnak öltözött legények és fiatal házások megijesztették, megtréfálták és megtáncoltatták a nőket. A cigányok és a betyárok táncoltak, az ördög helytelenkedett, az ágyra ugrált fel, bekormozta a jelenlévőket, a vénkisasszonyok siratták a pártában maradásukat. A maszk felismerhetetlenné tette a beöltözött személyeket. Kilétük mindvégig rejtély maradt. Ha a fonó asszonyok megpróbálták lerántani az álarcot, a bekéreztető palcájával ráütött a kíváncsiskodó asszonyra. A tréfálkozás gyakran a *maszkrások* jelmezéből indult ki. Tánc, tréfálkozás közben a maszkrások végig helytelenkedtek. Kiborították a vederben behozott ivóvizet, fával tömték meg a kemencét, borst, paprikát szórtak a kemencére.

244. Farsangi alakoskodás:
jelmezbál. Torda, 1990-es évek

A farsangot Kövenden, Aranyosrákoson, Bágyonban a húshagyókedden tartott *farsangtemetés* zárta. A szertartás a falut nyílt játszótérre alakította, ahol az egész falu lakossága jelen volt. Az aktív szereplők a falu fiataljai voltak, jelmezbe öltözve. Kövenden a menetet a fehér gatyát, fekete lájbit, árvalánnyal díszített kalapot viselő *betyárok* nyitották meg. Kezükből ostor volt, ezzel csattogtattak. Őket a pap és a kántor, majd az ördög követte. Fekete ruhát viselt, hosszú farkot, kilógó piros nyelve volt. Az ördög egy kis szekérben a farsang koporsóját húzta maga után. A koporsót a zokogó, fatuskót vonszoló vénlegény és vénlány követte. A menetet a cigányok, a zenészek és a kéregetők zárták. A

menet folytonosan provokálta a kapuba kiállt családtagokat. A kéregetők összegyűjtötték a pénzből, italból, kalácsból, tojásból, kolbászból álló adományokat. Mindezt az esti közös összejövetelen fogyasztották el.

245. Torockói farsangtemetés

246. Farsang Döme temetése Torockón

A fonók megszűnésével a farsangtemetés is megszűnt. Kivételt Bágyon, Torockó-szentgyörgy és Torockó képez. A turisták Torockó iránti érdeklődése a torockói farsangtemetést új funkcióban állandósította.

A Farsang Döme koporsóját szállító menet vasárnap délben indul el a falu központjából, a községi kultúrotthon elől. A menetet a fehér gatyába, piros mellénybe öltözött, kalapos *betyárok* nyitják és zárják. A kezükben lévő ostorokkal sűrűn pattogtatnak, ezzel jeleve a menet előrehaladását. A pattogtatás egyúttal virtuskodó, erőt fitogtató játék is a legények részéről. Az utánuk haladó *muzsikások* népi és műdalok dallamát húzzák. Torockón a *pap és a kántor* fekete ruhát, fekete kalapot visel. A pap vállára palástot helyettesítő ágytakaró, a kántor szemére szemüveg kerül. Mindkettejük kezében imádságos, énekes könyv van. Nyomukban a hajdani torockói viseletbe öltözött *vőlegény és menyasszony*, a századelő polgári öltözetét viselő *úrfi és kisasszony*, majd néhány *huszár* halad. Ezután következik a szamar vontatta taligára tett farsangi koporsó. Ezt követik a *vénlányoknak* öltözött, fatuskót húzó, fel-felzokogó legények. A menet körül *ördög, cigány, zsidó, halál* rohangálnak, ijesztgetik a báméskodókat, bekormozzák a nőket. Ezért a menet és a közönség hol összekeveredik, egymásba folyik, hol eltávolodik egymástól. A közönség közé befurakodó, korommal bekent, *hammas zsákot* hordozó alakoskodók szétriasztják a nyugodtan báméskodó csoportokat. Torockószentgyörgyön a farsangi menet összetétele: *8 betyár, pap, kántor, menyasszony és vőlegény, 4-5 torockói pár, a Farsang Dömét húzó pár, részeges pár, vénleányok, 5-6 ördög, kutyapecér, bohóc és a töltött zsák.*

A menet, nyomában a báméskodókkal bejárja a község utcáit. 200 méterenként, utcasarkoknál meg-megállnak, a pap tréfás fohászt mond, a kapuban állók számára hallhatóan megjegyzést tesz az utca tisztaságára, az épületek állapotára, az utca lakóira vonatkozóan. A betyárok itt hangosabban csattogtatnak. Ez idő alatt az adománygyűjtők átveszik a háziak által előkészített adományokat, a maszkurások megfutamítják a gyerekeket, lányokat, nőket. A menet nyomában tóduló idegenek, báméskodók a helybeliek számára szintén látványosságot jelentenek. A kamera, a fénygépezőgép szintén a kapuba való kiállásra ösztönzi a családtagokat.

Két órányi falujárás után a felvonulók a falu központjában lévő csorgóhoz térnek vissza. Az alakoskodók a pap és a kántor köré csoportosulnak. Közelükben, hátuk mögött helyezkednek el a kíváncsi falubeliek. Velük szemben, a vályúk körül, a lejtőn szóródik szét az olykor néhány száz, több ezer turista.

A nap kulcsfontosságú eseményét, a temetést a pap és a kántor cerebrálja le. A *prédikáció* 25-30 strófából álló verses szöveg, amit a pap egy nagy füzetből olvas fel. A kántor meg-megismétli egy-egy sorát, kommentárt fűz hozzá. A pap olykor megáll a felolvasásban, hogy az alakoskodók valamelyike, forgatókönyvszerűen, hatáskeltő megjegyzését lehetővé tegye. Részegek kurjantásait, a vénlányok és vénlegények sírását imitálják.

A prédikáció a temetési szertartás paródiája. A Farsang Dömében megszélyesített farsangot búcsúztatja el. A vers jóval a farsang eltemetése előtt elkészül. A falu fiataljai egy bárban gyűlnek össze egy kijelölt időpontban, s megegyeznek abban, hogy a prédikáció mit tegyen szavá. A szöveget valamelyik, a versírási hagyományokat ismerő személy segít megírni. A vers nagyobb részét a faluban az utóbbi években történt események, botlások számbavétele tölti ki. Tulajdonképpen a falu szájaként szólal meg, főleg az egész

települést érintő rendelkezéseket (országos törvények, a polgármesteri hivatal rendelkezései, politikai események, közintézmények) teszi szóvá és bírálja. Bírálatot mondanak a falu előljárói, az intézmények, a falu lakosai, olykor az ország, az RMDSz vezetői fölött.

Karácsony estjén a férfiak és a legények, az 1970-es évektől a legényekből és leányokból álló csoportok kántálni indulnak. Vallásos énekekkel köszöntik fel a falu előljáróit (tanítónő, pap), valamint a szomszédokat, rokonokat és a lányos házakat. Ünnepe első napján a gyerekek *rigmust* mondani járnak.

Karácsony elsődlegesen vallásos ünnep. Krisztus születésének szertartásosan megjelenített (a házaknál vagy a templomokban bemutatott betlehemes történetek), előadott (szavalt, énekelt) eseményei, a keresztény szimbolika (karácsonyfa, gyertya, köszöntőlapok ábrázolásai), akárcsak húsvét esetében, az újtestamentumi előtörténeteket idézik fel. A kántálóénekek után elhangzó beköszöntők egyik része szintén a betlehemi eseményeket idézi fel, a megváltó születéséért örvendezik. A karácsony első napjának reggelén házaló gyerekek által elmondott versek egyik része Krisztus születésének körülményeire, vallásos jelentésére utal.

A 20. század kezdetén a betlehemes játék bemutatása általánosabb volt. Idős adatközlők szerint a két világháború közötti korszakban Tordán, Aranyospolyánban, Tordatúrban házaló betlehemes csoportok mutatták be a betanult jeleneteket. A csoportot egy *hírnök* vezette, kéreztette be a házba. Boldog ünnepet kívánt a családnak, s Betlehemből érkezett seregnek nevezve magukat engedélyt kért a betlehem bemutatására, az örömhír elmondására. A bekérezkedő betlehemeseket sosem utasították el. Az utóbbi években a betlehemezés a plébános és a kántor irányította templomi formájában él. A betlehemezés Torockón a konfirmáció előtti korosztály ünnepköszöntése. A csoportot egy szülő hívja össze és irányítja a próbákat. A többi településen a protestáns felekezeteknél a templomi betlehemezést a versmondás helyettesíti. Tordán karácsony szombatján, falvakon karácsony első vagy második napján a 4-12 éves gyerekek közreműködésével kerül sor szülők, nagyszülők jelenlétében a pap által összeállított verses és énekes műsorra, a szereplés után pedig a szülők által megrendelt és fizetett, a lelkész és a szolgálatkész hívek által összeállított csomagok szétosztására. A karácsony eseményeinek másik vallásos fókuszja az első nap délelőttjének templomi szertartása. A vallásos funkciót viseli magán az a terebélyes diskurzus, amely a karácsonyt megelőzi és végigköveti a médiában.

Karácsony első napjának reggelén magányos vagy 2-3 tagú csoportba szerveződött gyerekek járták végig a falut. Elsősorban a szomszédokhoz, közeli rokonokhoz kopogtak be. Ünnepet köszöntöttek, boldog karácsonyi ünnepet kívántak. – *Szabad rigmust mondani?* – kérdéssel kértek engedélyt a versmondásra. Húsvéthoz hasonlóan a gyereklátogatókat ezen a napon sem ültették le. Sütemény helyett az erre az alkalomra félretett gyümölcsből kínálták meg őket, s gyakran pénzzel honorálták az ünnepköszöntést.

Karácsony ünnepének részei: az adventi vallásos előkészületek (templombajárás, imádkozás, adventi koszorú készítése); a karácsonyi előkészületek (takarítás, ételkészítés); a kántálás; a *rigmus*mondás; a karácsonyi rokonlátogatás; templomlátogatás; ünnepi ételek fogyasztása (töltelék, kalács); karácsonyi bál.

Feladat. 1. Előzetes adatgyűjtés alapján írjatok dolgozatot *A karácsony megünneplése településemen/családban*. A dolgozat megszerkesztésében érvényesítsétek a következő szempontokat: az ünnepi előkészületek; karácsonyi ételek és italok (az ételek előkészítése, fogyasztásának ideje; hagyományos és új ételek); a kántálás (az éneklés begyakorlása, a csoport összetétele; az útvonal, a meglátogatott személyek/családok; a kántálók megkínálása; a beköszöntő vers); a karácsonyfa díszítése; ajándékok; templomi ünnepség; rigmusmondás; karácsonyi bál; karácsonyi rokonlátogatás. A karácsonyi szokásból kimaradt szokáselemek; új szokáselemek.

2. A karácsonyi rigmusokat, köszöntőverseket és kántálóénekeket gyűjtsétek füzetbe. Tüntessétek fel az adatközlő adatait, a szövegre vonatkozó adatokat (éneklük/mondják-e még, ki honosította meg stb.).

A téli névnapok. A Sándor, István, József, Antal, János nevet viselő férfiakat külön figyelem illette meg. Várfalván és Aranyosrákoson sok férfi viselte a Károly nevet. Ezért szokásban volt a Károly-bál megtartása. Névnapjukon a szomszédok és a rokonok összegyűltek, borral köszöntve fel az ünnepeltet. Az 1950–1960-as évekig általános gyakorlat volt, hogy egy cserépedényt vagy mázas fazekat hamuval megtöltöttek, csendben megközelítették az ünnepelt házát, s az edényt a küszöbhez vágták, hogy megrémítsék a háziakat.

A köszöntés már az ajtóban elhangzott: – *Isten éltesse a Jánosokat!* Tréfásan így köszöntötték az ünnepeltet:

*János napja ma vagyon,
Tyúkot üssenek agyon,
Bor legyen az asztalon,
Hogy a vendég ihasson.* (Bágyon, B. Mihály sz. 1922)

Ahol a faluban cigánybanda működött, az ünnepelt felköszöntéséhez zenészeket fogadtak.

A házba belépő látogatók a falu valamelyik alkalmi költőjének versével köszöntötték az ünnepeltet. A névnapköszöntés italozással, beszélgetéssel telt el. A látogatók egy-egy üveg bort hoztak magukkal. A háziasszony előre elkészített fánkkal, süteménnyel, hideg étellel kínálta a vendégeket, a zenészeket.

Néhány faluban (Aranyosrákos, Bágyon, Székelyföldvár) maradt meg az emléke az *ap-rószentek napi* (december 28.), a betlehemi csecsemőgyilkosságra emlékeztető mustármagkérésnek. A kisgyereket a szomszédba, a keresztanyjához küldték át mustármagért. A szobába érve a gyerek ezt mondta: – *Eljöttem mustármagé. Boldog ünnepeket kívánok.*

A háziasszony diót, almát, szárított szőlőt tett egy tányérba, vagy szórt be az ágy alá. Biztatta a gyereket: – *Menjél bé a mustármag után.*

A térdre ereszkedett gyerek fenekét vesszővel vagy seprűvel ütögette meg.

Torockón ezen a napon csupán a lánygyermeket ütögették meg. A beköszönő gyerek ezt a rigmust mondta:

*Aprószentek, Dávid, Dávid,
Künn a jégen korcsolyázik.
Fúrja, faragja,
Mégis faragatlan hagyja.* (Torockó, S. Vilma sz. 1924)

Az évet lezáró *Óév* az esztendő elbúcsúztatásának napja. Este a templomban istentiszteletre kerül sor. Helyenként az utóbbi években ez éjjelre tevődött át. Felvincen 1994 óta a reformátusok a templom előtt gyülekeznek. A pap köszönti az új évet, a férfiak zsoltárokat énekelnek. Székelykocsárdon olykor száz személy is összegyűl a templom előtt szilveszter éjjelén. A kántor, korábban a lelkész utasítására meghúzták a harangot, s zsoltárokat énekeltek (*Ez esztendőt megáldjad*). Aranyosrákoson a század közepén a cinteremben köszöntötték az új évet. Egy fiatal újévi verset szavalt az egybegyűlteknek, majd zsoltárokat énekeltek. Székelyföldváron az éjjeli harangszó az utcára hívja a családokat. Utána házalni indulnak a szomszédságba. Hagyományosan hamuval, homokkal töltött rossz fazekat vágta a felköszöntött család küszöbéhez, riadalmat keltve. *Boldog új évet, Szerencsés évet* kívántak egymásnak. A telefon bevezetése óta telefonon hívják fel a távolabb lakó barátokat, hogy az új esztendőben szerencsét kívánjanak.

Az óév elbúcsúztatása, az újesztendő együttes köszöntése Torockószentgyörgyön maradt szokásban. Éjjel előtt a falu népe a falu központjában gyűl össze. A fiatalok egy csoportja felmegy az unitárius templom tornyába. Zsoltárokat énekelnek (*Tebened bízunk, Hatalmas Isten*), majd egyikük felolvassa a frissen megírt óév-búcsúztatót és az újév-köszöntőt. Innen a templomba vonulnak, ahol szilveszteri istentiszteletre kerül sor. A református hívek az unitáriusokkal együtt ünneplik az éjjelt.

Több faluban a templomozás után a felnőttek 40-50 éves korig felváltva a szomszédságban gyülekeztek. A vacsorához ki-ki étellel (kolbász, kenyér, sütemény) és itallal járult hozzá. A mulatozáshoz tartozott az ének és a tánc. Másnap kötelező módon mindenki részt vett a délelőtti istentiszteleten.

Aranyosegerbegen szilveszter éjszakáján a köszöntők megdöngették a kerítéseket, ezután kerültek beljebb.

*Hallod-e, te leány, ne tátsd el a szádat,
Kerítsd a lábost, töltsed a fertályost.
Látom, asszonyomnak pislog a szeme,
Mind a két balkeze kotorász a zsebbe.
Bárcsak pénz akadna mind a két kezébe,
Hogy rigmusmondót kifizesse véle.* (Aranyosgerbegy,
Péter Károly feljegyzése)

Az utóbbi 15-20 évben csupán a fiatalok, valamint a fiatal házaspárok gyűlnek össze megünnepelni az eseményt a kultúrotthonban vagy az iskola tornatermében. A felnőttek és idősek tétét nézve, rádiót hallgatva töltik el az időt éjjelig, amikor felköszönthetik egymást.

Arra minden háznál vigyáznak, hogy az első jókívánság férfi részéről hangozzék el. Ezért az asszonyok szilveszter éjszakáján, január elsején nem hagyják el a házat. A hiedelem szerint a szomszédságban tett látogatásuk bajt, bosszúságot, szerencsétlenséget okoz. Torockón a köszöntési tilalmat a templomi találkozásra is kiterjesztették.

Az *újévköszöntést* reggel a kisgyerekek folytatták. Rövidebb-hosszabb verset mondtak, s ezért pénzt vártak a háziaktól. Az 1930-as években Székelykocsárdon és Székelyföldváron *csattogtatásnak* nevezték az újévköszöntést. Az utóbbi években az újévi rigmusmondás népszerűtlenné, adománygyűjtő jellegűvé vált. Utóbb a román, majd a cigány gyerekek gyakorolták. Ahol zenész cigányok éltek, a 20. század közepéig felnőttek is házaltak hangszeres zenével.

Az újévi köszöntés általában vidám, évődő hangulatban történt. A háziak jó néven vették, sőt elvárták a szomszédok, ismerősök részéről a jókívánságokat. Minden látogatónak örültek. A gyerekeket gyümölcscsel, a század közepétől pénzzel fizették ki, s azok máris mehettek tovább. Rövid volt a házaló cigányok, a koldulók látogatása is.

A csoportosan járó, a lányos házakhoz bezörgető legények azonban hosszasan ülték meg magukat. Ők voltak azok, akik tréfás hangon tették szóvá az adománnyal kapcsolatos igényüket, a nemrég levágott disznóra, a pincében lévő borra célozgatva. Ők az egész éjszakát a faluban járkálva töltötték. Az éjféλι harangszó után indultak útnak, kolompokkal zörgetve, ostorokkal pattogatva csaptak zajt az utcákon. A vén, a gögös lányok portája előtt kukoricakórót, tollut szórtak szét. Elköltöztették a kapukat, a kórókazlakat, az utcán vagy udvaron felhalmozott tűzifát.

A gyermekek újesztendő tájéki zajkeltése máig gyakorlatban van. A 10-12 éves legények házilag összeállított, bádogdobozból készített eszközzel, az utóbbi években petárdával robbantanak. A zajos ünnepköszöntést viszont egyedül Aranyosgerendről említik. A fiúk csoportosan vonulnak végig az utcán. Lövöldöznek, ostorral pattogatnak, állatokat „terelnek” hangos állatnoszogató szavakkal. A házak előtt megállnak, hogy jókívánságaikat bekiabálják a háziaknak. – *Gazdag esztendő legyen! Gazdag legyen az udvar! Sok búzáat adjon az isten!*

Ahol a településnek román lakossága is volt, ott január elsején a kecsketáncoltató *turkások* is jártak ünnepet köszönteni.

A nők számára a templombamenés volt a szilveszter esti vagy éjszakai falujárás. Egyébként otthon kellett ülniük, hogy a köszöntőket fogadják. Szilveszter éjszakája a lányok számára férjtdakoló alkalom volt. Tordán éjfélikor kiálltak az utcára, az első arra haladó férfitől megkérdezték a nevét. Jövendőbelijük is ilyen nevet viselt.

Újév hajnala örömműnep volt a gyerekek számára. Cipőjükbe az aranycsikó hozott ajándékot.

Kántálóénekek

Mennyből az angyal

Mennyből az angyal

Lejött hozzátok,

Pásztorok, pásztorok.

Hogy Betlehembe

*Sietve menve
Lássátok, lássátok.
Istennek fia, ki ma született
Jászolyba, jászolyba,
Jászolyba fekszik,
Barmok közt nyugszik,
Szent fia, Jézuska.
Mellette áll az ő édesanyja,
Máríja, Máríja,
Ő lészen néktek idvezítőtek
Valóban, szent fia. (Felvinc, K. Irén sz. 1919)*

I
Menny - ből az an - gyal le jött hoz - zá - tok,

II
Pász - to - rok, pász - to - rok

III
Hogy Bet - le - hem - be Si - et - ve men - ve

IV
Lás - sá - tok, lás - sá - tok.

Kiss Albertné Nagy Irén 1919, Felvinc

Felkeltem én karácsony estélin

*Felkeltem én karácsony estélin,
Felkeltem én karácsony estélin.*

*Felnézek én a csillagos égre,
Felnézek én a csillagos égre.*

*Ott láttom az arany ringó bölcsőt,
Ott láttom az arany ringó bölcsőt.*

*Benne fekszik Isten fia, Jézus,
Benne fekszik Isten fia, Jézus.*

*Ringatgatja asszonyi Mária,
Ringatgatja asszonyi Mária.*

*Mér sírsz, mér sírsz, világ ura, Jézus?
Mér sírsz, mér sírsz, világ ura, Jézus?
Hogyne sírnék, asszonyi Mária,
Hogyne sírnék, asszonyi Mária.*

*Összeveszett két vér atyafiú,
Összeveszett két vér atyafiú.*

*Eszik-isszák egymás piros vérét,
Eszik-isszák egymás piros vérét.*

*Fölszántom a cinterem elejét,
Fölszántom a cinterem elejét.*

*Televetem Ádám magjaival,
Televetem Ádám magjaival.*

*Boronálok anyai jajszóval,
Boronálok anyai jajszóval. (Székelykocsárd, D. Irma sz. 1953)*

Paradicsom kő kertjében

*Paradicsom kő kertjébe
Aranyszőnyeg leterítve.
Azon van egy ringó bölcső,
Abban nyugszik az Úr Jézus.
Jobb kezibe aranyalma,
Bal kezibe aranyvessző.
Megzúdítja a vesszőjét,
Zúg az erdő, cseng a mező.
Nem láttam én szebb termőfát,
Mind a Jézus keresztfáját.
Piros vérrel gyümölcsözik,
Szentlélekkel illatozik. (Kercsed, A. Viorica sz. 1917)*

Elindult Mária karácsony éjszakán

El - in - dult Má - ri - a
Ka - rá - csony éj - sza - kán.
El - ment, el - ment száll - lást kér - ni
A gaz - dag ko - vács - hoz.

Széll Erzsébet 1970, Harasztos

*Elindult Mária karácsony éjszakán,
Elment, elment szállást kérni
A gazdag kovácshoz.*

*Jó estét, bölcs kovács,
Nem adhatsz szállást?
Szállást néked nem adhatok,
Mert sok a vendégem.*

*Volt a bölcs kovácsnak
Egy jó, vak leánya,
Elkísérte Máriánkat
Barmok jászolába.*

*Tizenkét órakor
Megszületett Jézus.
Tizenkét szép őrző angyal
Fonta a koszorút.*

*Arra járt szent József,
Befogta szamarát,
Elkísérte Máriánkat
A gazdag kovácshoz.*

*Jó reggelt, bölcs kovács,
Mért nem adtál szállást,
Mért nem adtál Máriánknak
Egy éjjelre szállást.*

*Ó ha tudtam volna,
Hogy te vagy Mária,
Ezüstből is, aranyból is
Ágyat fontam volna.
Én pedig a hideg földre
Lefeküdtem volna.*

*Pusztuljon el házad,
Pusztuljon el barmod,
Csak a te jó vak leányod
Holtig legyen boldog. (Harasztos, Sz. Erzsébet sz. 1970)*

Karácsony estéjén

Soós Sándorné Dániel Ilona 1922, Sinfalva

*Karácsony estéjén
Elindult Mária.*

*Elindult a bölcs kovácshoz
Szállást kérni tőlle.*

*– Jó estét, bölcs kovács,
Adhat nékem szállást?*

*– Nem adhatok néked szállást,
Mert sok a vendégem.*

*Volt a bölcs kovácsnak
Egy szép vak leánya,*

*Elévezette Szűzanyánkat
Barmok jászolyába.*

*Tizenkét órákor
Megszületett jézus.*

*Tizenkét szép őrzőangyal
Fonta a koszorút.*

*– Jó reggelt, bölcs kovács,
Mért nem adtál szállást?*

*– Nem adhattam néked szállást,
Mert sok a vendégem.*

*De ha tudtam volna,
Hogy te vagy Mária,*

*Ezüstből is, aranyból is
Szállást adtam volna.*

*Ezüstből is, aranyból is
Szállást adtam volna. (Sinfalva, S. Ilona sz.1922)*

Ugyan József, mit gondoltál

Giusto

U - gyan Jó - zsef, mit gon - dol - tál,
 Hogy is - tá - lót vá - lasz - tot - tál?
 Ta - lán bí - zony a bar - mok közt
 A já - szoly - ban.

Varga Józsefné Pálffy Julianna, 1906, Aranyosszentmihály

*Ugyan József, mit gondoltál,
 Hogy istállót választottál?
 Nem találtál nyugóhelyet e városban?
 Talán bizon a barmok közt a jászolyban.*

*Keljetek föl, pásztorok, pásztorok,
 Kik juhoknál alusztok, alusztok,
 Megszületett uratok, uratok,
 Néktek kis Jézusotok. (Alsó- és Felsőszentmihály,
 V. Julianna sz.1906)*

Betlehemnek városában

*Betlehemnek városában
 Karácsonykor éjfél tájban
 Fiú Isten ember lett,
 Mint kisgyermek született.*

Őt nevezték Jézuskának,
Édesanyját Máriának,
Ki polyába takarta,
Lefektette jászolba.

Az angyalok fönn az égen
Mennyei nagy fényességben
Szépen így énekeltek,
Dicsőség az Istennek.

Pásztorok a falu mellett
Báránykákat legeltettek,
Hallották az éneket.
Kis Jézushoz siettek.

Áltatosan²⁸ letérdeltek,
Szép csöndben a jászol mellett,
És ott buzgón imádták,
Égnek-földnek királyát.

Azután meg napkeletről
Ragyogó szép csillag tűnt föl,
És elindult nyugatra,
Három király utána.

Imádták a kis Jézuskát,
Köszöntötték Szűz Máriát,
Ajándékot adtak át,
Aranyt, tömjént és mirhát.

Később Jézus növekedett,
Napról napra kedvesebb lett,
Tanították folyton folyvást
A keresztény szent hitvallást.

Mégis sokan nem szerették,
A rossz emberek üldözték.
És egy éjjel elfogták,
Iszonyúan kínozták.

²⁸ áhítatosan

*Korbácsokkal ostromolták,
Tövisekkel koronázták,
Náddal verték szent fejét,
Véres arcát leköpték.*

*Elítélték csúf halálra,
Fölszegezték keresztfára.
Mehalt a sok kín után,
Nagypénteken délután.*

*Levették a keresztfáról,
Sírt csináltak kősziklából,
Testét oda temették,
És katonák őrizték.*

*De csak három maradt ott,
Harmadnapján föltámadott,
Végre negyven nap múlva
Mennyországba ment újra.*

*És elküldte a szent lelket,
Kinek szentelt minden lelket,
Pünköszt napján szállott le,
És most itt van örökre. (Harasztos, Sz. Erzsébet sz. 1970)*

Beköszöntő

*Áldjuk és magasztaljuk az egeknek urát,
Ki megadta nekünk karácsony szent napját.
Adjon Isten a gazdának olyan eszet,
Hogy egy nagy kalácsot tegyen a zsákunkba,
És egy szál kolbászt tekerjen a nyakunkba.
(Harasztos, B. Emma sz. 1932)*

*Áldjuk és dicsérjük az egeknek urát,
Hogy elhozta karácsony szombatját,
Jézus Krisztusnak születése napját.
Éljen! (Aranyosgerend, Sz. Lőrinc sz. 1906)*

*Nagy örömmel dicsérvük az egeknek urát,
Ki meg adta érnünk e karácsony éjszakát.
Ki felemelte idvesség zászlaját,
Elküldötte hozzánk világ megváltóját.
Ki sok elcsüggedteknek nagy örömet hozott,
Annak dicső neve legyen mindig áldott.
(Székelykocsárd, N. László sz. 1934)*

*Tudom, disznót jót öltetek,
Kolbászt, májost töltöttetek,
S ha engem nem részesíttek,
Több karácsonyt ne érjeteek. (Aranyosegerbegy, N. György sz. 1907)*

*Karácsony estéje ma vagyok,
Mi is állunk ablak alatt a fagyon,
Adjon Isten bort, búzát eleget,
A pohárnak feneket, a bölcsőbe gyereket,
Hogy a sógor rengethesse eleget.
(Aranyosegerbegy, Péter Károly gyűjtése)*

*Hozd ki, gazda, hozd ki,
Amit akarsz adni,
Itt a kutyád,
Meg akar harapni.
Nálam egy bunkós bot,
Meg találom csapni.
(Torockószentgyörgy, V. Erzsébet sz.1957)*

Karácsonyi köszöntők

*Fehér köntösébe eljött a karácsony,
Megszületett Jézus hideg szalmaágyon.
De meleg volt szíve, boldogítani vágyott,
Avval megváltotta az egész világot.
Dicsőség a mennyben, béke itt a földön.
Gazda és szegény együtt üdvözölve,
Szeretet ünnepén ezt kívánom nektek.
(Aranyosgerend, Sz. Miklós sz. 1932)*

*Szálljatok le, szálljatok,
Betlehemi angyalok,
Nyitsatok meg még ma este
Minden kicsiny ablakot.
Házikókba, palotákba
Egy örömet vigyetek,
Boldog karácsonyi ünnepet
Ünnepeljetek. (Székelyföldvár, E. B. András sz. 1950)*

*Eljött a szép karácsony
Borzos szakállával,
Engem fenyegetnek
Hatágú korbáccsal.
Nem kell nékem korbács,
Csak egy darab kalács.
Ha nincsen a házba,
Van a kamarába.
Zörgetik a kulcsot,
Pénzt akarnak adni,
Ha nem adnak máriást,
El se fogom venni. (Aranyosegerbegy, T. Ida sz. 1927)*

Betlehemes

Egy láda alakú skatulyát készítettünk, a fenekére le volt festve a kis Jézus, melléje Szűz Mária. Pásztorruhába öltöztünk, hátunkon bunda, fejünkön bundasapka, kezünkben egy-egy husáng. Elindultunk, s bekérezkedtünk a házakhoz: – Béengedik a betlehemeseket?

*Négy pásztor volt, Sámuel, Illés, Tamás, Jubál.
Amikor beengedtek, köszönteni kezdtünk.
Sámuel ezt mondta:*

*Pásztortársak, jó barátok,
Mondok egyet, hallgassátok.
Öregapám mikor még élt,
Szegény arról sokat beszélt.
Nemsokára itt az idő,
Hogy eljön az üdvözítő,
Ki megváltja a világot,
És megnyitja a menyországot.*

Tamás:

– *Az emberi sok beszédet ki hiheti mind el?*

Illés:

– *Tamás, te kétkedel e nagy igazságban,
Hát nem fejtették ki neked a zsinagógában?*

Jubál:

– *Csú, mi sok csillaggal van az ég kirakva,
Mintha egy millió mécses függne rajta.*

Sámuel folytatta:

*Mécses biz az, öcsém, valamennyi ottan,
Ezt még öreg ésszel sem mondhattad volna jobban.
Sejtem, Jubál öcsém, szíved gondolatját,
Miként ezek a földön a szíved meghatják.*

Kis csend után megint Sámuel:

– *Felnéztem az égre, vajon a Fiastyúk merre vagyon. Hát, uramfia, kettényíltott a
magas menny. Legott fényes angyalsereg repült el a fejem felett.*

*Szép énekük bongva-zengve
Még most is ott zeng a fülembé.*

Egy kis csend. Az angyal:

*Ne féljeteK, pásztorok, örömet hirdetek,
Mert ma nektek megszületett, kit megjövöndöltetek.
Közel itt e helyhez jászolyban egy gyermek,
Csillagfény majd elvezet, sietve menjeteK.
Hol a csillag majd megáll, ott találjátok Jézust.*

Most megmutattuk a jászolt.

Jött Newtali, a gazda.

– *Á, amint hallom, a pásztoraim jönnek.
Boldogok ők, mert nekik minden nap egy ünnep.*

Jubál:

– *Á, Newtali gazdánk itt künn a tanyán járt? Képzelve, mi történt, láttuk a Megváltót.*

Newtali:

– *Á, bizony jó lenne egy kis megváltó.
Ezzel a játék véget ért s mi tovább mentünk.
(Tordatúr, XX. század eleje)*

Az angyalokon fehér ruha, fehér papírsapka, színes papírlánccal díszítve. A király kezében kard, koronáján színes papírszalagok. A három bölcs különböző színű ruhába öltözik, kezükben bőrzacskó. A pásztorokon báránybőr bunda, kucsma, kezükben bot. A hírnök ruhája fehér, kezében zörgős bot.

A betlehemi jászolban Jézus, mellette a szülei és a barmok. A jászol fehér papírral van bevonva, tetején sztaniolból készült csillag.

A hírnök beköszön:

*– Dicsőség a magasságos mennyekben Istennek,
Békesség a földön lakó embereknek.
Egy kis csoport indult el Betlehemből,
Hogy hírül adja mindenkinek Jézus születését.
Szabad-e e kis csoportnak bejönni e hajlékba?*

Ha a háziak megengedik, botját a földhöz ütögeti. A csapat bevonul a házba. A pásztorok a földre fekszenek.

A király:

– Az éjszaka csöndjében fényes csillag jelent meg az égen, s mi e csillag által vezérelve elindultunk megkeresni a megígért Messiást.

A két angyal behozza a jászolt. Énekelnek.

*Jöjjetek, jöjjetek, menjünk el,
Betlehemig érjünk el.
Megtaláljuk Jézusunk, Jézusunk,
Aki nekünk Megváltónk, Megváltónk.
Mennyből az angyal lejött hozzátok,
Pásztorok, pásztorok.
Hogy Betlehembe sietve menve
Lássátok, lássátok
Istennek fiát, ki ma született
Jászolba, jászolba,
Ő szeret minket, kisgyermeket,
Legjobban, legjobban.
Pásztorok, pásztorok, keljünk fel,
Betlehemig menjünk el.
Betlehem városába,
Rongyos istállócskába,
Siessünk, ne késsünk,
Hogy még máma este oda érkezzünk.*

Gáspár:

– *Én, aki a csillagok járását vizsgálom, megláttam a legfényesebb csillagot, melyet követve ide érkeztem a betlehemi istállóhoz, hogy tisztességet tegyünk az újszülötnek.*

Menyhárt:

– *Ki előtt nem titok a múlt, a történelem útján keressük társainnak a jövődő nagy titkát.*

Boldizsár:

– *A szíveket s a lelkeket vizsgálom, s a szeretetet prédikálom.*

Ekkor a király átveszi az ajándékokat, elhelyezi a jászolba. Felkölti a pásztorokat, megköszöni a szíves vendéglátást, s énekelve kivonulnak.

(Torda, 1940-es évek)

Újévi köszöntők

Kicsi vagyok, székre állok,

Boldog újévet kívánok. (Kövend, M. D. Ida sz.1923)

Kicsi szívem, kicsi szám,

Boldog újévet kíván. (Aranyosrákos, F. P. Erzsébet sz. 1924)

Küszöbükön meg-megállok,

Boldog újévet kívánok. (Kövend, N. Sándor sz. 1916)

Újév ünnepére az a kívánságom,

E ház minden népére áldás, öröm szálljon. (Aranyosgyéres, B. József sz. 1923)

Újesztendő, lyukas kendő,

Kelj fel, Ferkó, ég az erdő.

Kicsi szívem, kicsi szám,

Boldog újévet kíván. (Aranyosgerend, Sz. Miklós sz.1932)

Adjon Isten füvet, fát,

Tele pincét, kamarát.

Bort, búzát, barackot,

Kurta farkú malacot. (Aranyosegerbegy, Sz. Attila sz.1968)

Örömmel köszöntjük ez új esztendőben,

Áldás szálljon rátok, gazdagon és bőven.

Faluban, városban egy akarat legyen,

Ember és ember közt különbség ne legyen.

*Mibe szűkölködünk, amink még nincsen,
Ebben az új évben adja meg az Isten.
Ez a kívánságunk, ami még úgy kéne,
Megértés és béke a népek körébe.
Hogy keresztény népünk megtérjen és éljen,
Sok szenvedés után boldog időt éljen. (Aranyosrákos, N. Béla sz.1925)*

*Ez új év reggelin minden jót kívánok,
Amerre csak nézek, nyíljanak virágok.
Még a hó felett is virág nyilladozzan,
Dalas madár zengjen minden rózsabokran.
Minden szép, minden jó, legyen minden bőven,
Azt kívánom nektek ebben az új évben. (Torda, P. Samu sz. 1974)*

*Megint elmúlt egy esztendő, eljött az új napja,
Mit rejteget, mit hoz vajon majd az alkonyatja.
Merre vezet az új évben éltünk vándorútja,
Rózsák közt vagy tövisek közt, a jó Isten tudja.
Földi sorsunk ő intézi, hitünk benne vessük,
Jó időben, rossz időben csillagát kövessük. (Kövend, E. Rózsika sz. 1928)*

247. Évzáró ünnepség. Torda

248. Búcsúzó osztály. Torda, 1985

Az emberi élet fordulópontjaihoz kötődő szokások

A biológiai lét a születéstől a halálig tart. Fordulópontjai azonban előírások alapján zajlanak le.

A *keresztelő* eredetileg elsősorban vallásos jellegű esemény volt. A visszaemlékezések szerint az 1960-as évektől kezdett a lakodalomhoz hasonlítani. Az utóbbi években egyre több meghívott vesz részt rajta. A csecsemőnek gyakran két pár keresztszülőt választanak. A meghívottak megajándékozzák az újszülöttet.

249. Keresztelő. Kövend, 1992

A megkeresztelésig a csecsemőt különös figyelemmel kellett vigyázni, mert a rontás veszélye az első hetekben különösen nagy volt. Az újszülött a keresztelő alkalmával először került ki a házból. A templomban felvett kereszttség a továbbiakban megővta a különböző veszélyektől. A változásra az jelenlévők is felhívták a figyelmet. Miután a rokonság az újszülöttel a templomba indultak, az otthonmaradottak közül valaki utánuk szólt: – *Pogányt visznek, keresztvént hozzanak* (Torda, E. A. Anna sz. 1910). Sinfalván a vonuló seregből jegyezte meg valaki: – *Pogányt viszünk, keresztvényt hozunk*.

A *konfirmáció* a fiatalok életében jelentős fordulópontot jelentett. A templomi kikérdezés a gyülekezet jelenlétében történik, ezért a gyerek első nyilvános szereplése, megmérettetése. Ugyanakkor ez az első alkalom, amikor a fiatal a nyilvánosság előtt teljes családjával és rokonságával jelenik meg.

A templomot erre az alkalomra ünnepélyesen kitarakták. Ez lehetőséget nyújtott a lelkész számára, hogy a konfirmandusokkal megismertesse a templom történetét, a fiataloknak pedig arra, hogy megismerkedjenek a templom minden zugával, féltve őrzött klenódiumaival, textíliáival. A konfirmáció napjára a templomot zöld ággal és virággal díszítették ki. Aranyosrákoson az unitárius vallású lányok az úrasztal köré boglárkából rakták ki vallásuk jelszavát: *EGY AZ ISTEN*. Erre az alkalomra a konfirmálók csoportja összepótolta pénzből függőnyt, drapériát, szőnyeget, asztalterítőt, padhuzatot vásárolt, amelyre bibliai mottót varratott, valamint az évjáratra emlékeztető szöveget. Ez volt arra hivatott, hogy emléket állítson az eseménynek és a konfirmált évjáratnak.

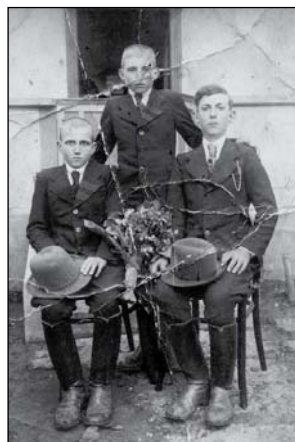
A konfirmációi kikérdezést az 1970-es évekig a családban elköltött ebéd követte. Azóta a keresztelővel, az eljegyzéssel vetekedő ünnepléssé változott át. Olykor 50-60 meghívott üli körbe a terített asztalokat. Az ünnepelt ékszereket, pénzt kap ajándékba.

250. Konfirmációi kép. Felsődetrehem, 1960-as évek

251. Konfirmáció. Újtorda, 1995

252. Konfirmáló legények ünneplőben. 1940-es évek

A konfirmációi bálban a lány először táncolhatott nagylányként. E naptól kezdve fogadhatta a legények udvarlását. A legények külön avató szertartáson estek át. Alsó- és Felsőszentmihályon a konfirmált fiúkat szíjjal megveregették, s az általuk összepótolt pénzből vásárolt italt a kocsmában együtt fogyasztották el. Bágyonban a konfirmáció napján az idősebb legények megfogták és a falu központjában lévő kútba mártották a konfirmált fiúkat, akik az avatásért kötelesek voltak itallal fizetni. Ezután szabad volt késő este az utcán járniuk, bálban résztvenniük. A nyári tánc költségeibe ettől kezdve pótolta be a legények. Egy legény egy szezonra egy véka búzát, egy véka kukoricát volt köteles fizetni. Ha nem, vasárnaponként belépőt kellett váltania.

A konfirmációi esemény jelentőségét a 20. század első felétől a fényképkészítés is biztosítja. Az 1940–1970-es években csupán egy felvétel készült a fiatalokról és lelkészről. Az utóbbi évtizedekben a konfirmandusok csoportokban is készítettek felvételt. A családtagokkal, a rokonokkal, az ünnepi ebédre meghívott ismerősökkel szintén készül fénykép.

Az aranyosszéki falvaktól eltérően Torockón a község hagyományos viseletében kerül sor a konfirmációi kikérdezésre. A lányok áll alatt megkötött fehér kendővel konfirmálnak. A csoportképre viszont a hagyományos, hátrakötött olajos kendőt teszik fel.

A *sorozás*, a *rukkolás* az ifjú legények életében vesztett jelentőségéből. A központi esemény az éjszakán át tartó bál volt, a búcsúzkodó legények összefogózva, énekelve végigjárták a falu utcáit, majd zenész kísérettel, szekéren vonultak el az állomásra. Az idős nemzedék általában kedves emlékként emlékezik ezekre az eseményekre.

Orbán Balázs leírása szerint az 1860-as években az *eljegyzés* néhány héttel előzte meg a lakodalmat, s szűk körben, csupán a szülők, a násznagy és a gazda jelenlétében került rá sor. Miután a vőlegény násznagya bejelentette a fiatalok szándékát, a fiatal pár *jegyét* váltott. A vőlegény ezüst- vagy aranygyűrűvel, egy selyemkendővel és papírba csomagolt

pénzzel ajándékozta meg a menyasszonyát. A lány az ajándékot gyűrűvel, egy selyem nyakkendővel és maga által varrt inggel viszonozta. A látogatás rövid táncsal ért véget.

A jegyváltást háromszori kihirdetés követte. A hívogatásra a lakodalom előtti vasárnapon került sor. Két fiatal bokkrétával és szalagokkal feldíszítve, kezükben díszes pálcával látogatta meg a közeli ismerősöket.

A lakodalom hagyományosan keddi napon zajlott. Reggel a vőfélyek még egyszer meglátogatták a meghívottakat, részvételre szólítva fel őket, s az esemény részleteiről nyújtva tájékoztatást.

Délután, a vőlegény elbúcsúztatása után, a férfi rokonság lóháton és szekerekre telepedve, pisztolyokkal lövöldözve hajtott a lányos ház elé, ahol fáradt utazóknak adva ki magát, szállást kért. A násznagy és a gazda között szóváltásra, alkudozásra került sor. A gazda útlevelet (passzust) kért az idegenektől, akik lövöldözéssel szállták meg a házat és az udvart. A menyasszony kikérése után a gazda álmenyasszonyokat hozatott elő. Végére a menyasszonyt felkoszorúzták, elbúcsúztatták, s a szekérre rakott perefernummal a templomba, majd a vőlegény házához hajtottak. A hozomány ágyneműből, festett bútorokból és igásállatból állt. A vonuló násznép előtt a fiatalok az utat többször elzárták.

A lakodalmi ételek között szerepelt a töltött káposzta, a sült, a kínálgatást a tejben főtt kása és a sütemény zárta. Az ételeket versmondás kíséretében hordották fel az asztalokra. Közben a szakácsné kásepénzt, a cigány hegedűpénzt kért. A menyasszonyi tánc után összegyűjtötték a pénzből és háztartási kellékekből álló ajándékot, s ezt követően éjfélig tartott a tánc.

A keddi mulatságon csupán a vőlegény rokonsága vett részt. A menyasszony szülei és rokonai szerdán délelőtt mentek *kárlátóba*. Ekkor került sor a felkontyolásra, majd a kínálgatás táncsal zárult.

Két évtizeddel később Jankó János újabb leírást készített a lakodalomról, elkülönítve az általános aranyosszéki, a tordai és a torockói szertartást.

Az eljegyzésen váltott jegy a leány részéről egy keszkenő és egy ezüstgyűrű, a vőlegény részéről pedig 3-5 tallér. A lakodalmi öltözet beszerzésére Tordán került sor. A vőlegény csizmát, egy cifra fehér és egy egyszerű főkötőt vásárolt leendő feleségének, akitől jegyínget és fekete selyem nyakkendőt kapott cserébe. A nyűszóasszony ekkor vásárolta meg a menyasszonyi koszorút és a fátylat, a nyűszó lány pedig a művirág bokkrétát a vőfély mellére és kalapjára.

A hívogatást a lakodalom előtt két nappal a két fél vőfélye együtt végezte. Ezen a vasárnapon tulajdonképpen meg is kezdődött a háromnapos mulatozás. Mészkon, Kercesden, Harasztoson vasárnap este vőfélytáncra került sor, ahol azok mulatták ki magukat, akik feladataik miatt a lakodalomban ezt nem tehették meg. Hétfőn a lányos háznál sirató zajlott le. A 19. század első felében a perefernum vitele az esküvő napján történt. A század végére e szokásalelem átkerült az előző vagy a következő napra, ami a lakodalom időbeli terjeszkedését, valamint a szokásmozzanat szerkezetének felduzzadását, szórakoztató jellegének felerősödését váltotta ki. Kedden reggel a vőfélyek elvégezték a *kis hívogatást*,

miután a meghívottak ajándékot (ételt) vittek a vőlegényes vagy menyasszonyos házhoz, jelezve részvételi szándékukat.

Amennyiben az eskü kimondására a templomban került sor, a pap a menyasszonyt elkísérte a vőlegény házáig.

A lakodalomban rizskása levest, sültet, töltött káposztát és süteményt szolgáltak fel. A háziak által biztosított étkezés után következett az otthonról hozott sütemények és italok szétosztása, elkínálása. Az étel feltalálásáról gondoskodó tisztviselők (szakácsné, vőfélyek) ezekből az adományokból részesültek.

Az étkezés után került sor a fiatal pár megajándékozására, majd a menyasszonytácra s végül a menyasszony felkontyolására. A lakodalom utáni napon a meghívottak kárlátóra gyűltek össze, a maradék étel és ital elfogyasztására. E szokásmozzanat Kercsedén, Harasztoson korán kimaradt. Bágyonban az örömszülők vittek ételt a fiatal pár megkínálására.

Az elmúlt évtizedek nagymértékben érintették, alakították a lakodalom lezajlását. A huszadik század első felében a lakodalomtartás egyetlen napra zsugorodott. Ezzel párhuzamosan a két család és nemzetség közötti egyezkedés, a házasság jogi, anyagi vonatkozásának tisztázása helyett a lakodalom a két családnak a meghívottak számára nyújtott szolgáltatássá, a vendégek részéről pedig az ifjú pár egyre konzisztensebb megsegítésévé változott.

A szokásmozzanatok ajándékgyűjtő jellegének felerősödésével magyarázható az eljegyzés és a lakodalom méreteinek növekedése. Az 1960-as évektől a meghívottak száma folyamatosan növekedőben van. A családi ház helyett sátor, illetve a kultúrotthon, vendéglő ad hajlékot a meghívottaknak.

A hívogatás, a nyomtatott meghívók szétosztása hetekkel a lakodalom előtt történik meg. Két héttel a nagy esemény előtt a vőfélyek és koszorúslányok párosítása, a *pároszás* zajlik le. Majd egy héttel később a közeli rokonok és szomszédok laskát gyúrnak és nyújtanak. A szakácsné ezen a napon lép tisztébe. Hétfőtől szerdáig zajlik a sütés, csütörtökön a tortákat készítik el, pénteken disznót és borjút vágnak, ázalékot készítenek. A közösben való, valamint a gyári munka miatt a lakodalomtartás napja szombatra (a kommunizmus éve alatt vasárnapra) költözött. A távoli helységekből már reggel érkeznek a meghívottak. Délután a vőlegény elbúcsúztatása után a násznép a következő sorrendben áll fel: elől a *koszorús párok*, mögöttük a násznagy a vőlegénnyel, majd a rokonok, barátok vonulnak.

A menyasszony kikérése a gazda és a násznagy rátermettsége függvényében máig egyik szórakoztató mozzanata az eseményeknek. A gazda hosszasan akadékoskodik, nem hajlandó befogadni az érkezőket, majd álmenyasszonnyal akarja a násznép kérését kielégíteni. A két nemzetség képviselői olykor találós kérdéseket adnak fel egymásnak.

Mi hasonlít legjobban a disznóhoz? (A malac)

Hol szegik meg a kenyeret? (Ott, ahol van.)

Miért építették a templomot a dombra? (Pénzért)

A menyasszony kiadása és elbúcsúztatása után a násznép a templomba, majd a kultúrotthonba vonul. Útközben a násznagynak mindannyiszor fizetni kell, ahányszor a fiatalok, a gyerekek vagy egy-egy tréfás kedvű férfi elköti az utat

A kultúrotthonban, a sátor bejáratánál a gazda újra eltéríteni akarja a vendégeket. Az ifjú párnak, a násznagyoknak és a koszorúsoknak a színpadon, sátorban az asztalfőn terítenek asztalt. Melléjük kétoldalt a két pár násznagy foglal helyet. Az étkezésen jelen van a lelkész is, aki imával „szabadítja fel” az asztalt.

Az előétel, a húsleves és a sült elfogyasztása után, éjfél körül következik az ajándékozás. Ezután kerül sorra a menyasszonyi tánc. Reggel öt óraker pörköltet vagy tölteletes káposztát szolgálnak fel. Ekkor bomlani kezd a lakodalom. Távozáskor minden pár *csomagot* kap, benne sütemény és ital.

A *nyugdíjba vonulás* megünneplése az 1970-es évektől családi ünneppé változott. Kezdetben csupán a munkahelyen történt meg a búcsúzó felköszöntése, megajándékozása. A köszöntést itallal, süteménnyel, hidegétellel illet viszonzni. A városi környezetben élők, majd a faluról városi munkába ingázók az eseményt családi környezetben is megünnepelelték. A meghívottak között vannak a munkatársak, a főnökök, a közeli hozzátartozók (gyermekek, keresztgyermekek, komák, szomszédok). Az asztalra a gazdag ünnepi ebéd kerül (előétel, húsleves, sült, sütemény). A meghívottak ajándékkal köszöntik fel a nyugdíjba vonulót, hosszú életet, egészséget, pihenést kívánnak neki. Az ünnepelt a család részéről egy rend ruhát kap. A főnök a munkatársak, egy unoka a család nevében köszönti fel. A köszöntés olykor verses formában történik.

A *temetés* az emberi életutat lezáró esemény.

A 20. század első felében a virrasztás egész éjszaka tartott. A férfiak italozgatva és kártyázva töltötték az éjszakát. A reggelig tartó virrasztás az 1960–1980-as években a kártyázással együtt megszűnt. Azóta a második estén a lelkész és a kántor jelenlétében vallásos énekeket énekelnek.

Torockón az asszonyok napközben, délután látogatják meg a halottat. A virrasztóban kevesebben gyűlnek össze. Számukra a lakásban készítenek ülőhelyet. Az utóbbi években terjedőben van az üzleti sóssüteménnyel vagy kaláccsal való kínálgatás. A férfiak az udvaron foglalnak helyet. A virrasztóban való részvételükre azért is szükség van, mert ezzel a sírásásra való hajlandóságukat fejezik ki. Ugyanis a hozzátartozók a virrasztóban jelentik be, hogy hány órától van a sírásás. Itt a férfiak minden egyéb felszólítás nélkül vesznek részt. A sír a sziklába ásott pincekamra, amelynek csupán a száját kell felszabadítani, s a koporsókat újrarendezni. Egy koporsó 40-60 év alatt tartalmával együtt elenyészik. A sírt várható haláleset idején előre felbontják, s előkészítik a helyet a temetésre.

A temetés előtt a közelebbi hozzátartozók gyászszalagot kötnek a karjukra. Újabban túvel kis szalagot tűznek a férfiak mellébe. Korábban a közeli rokonok között gyászszelű zsebkendőt osztogattak. A koporsót a hallotas háztól a templomba szállítják, ahol a temetési prédikációra sor kerül. A templomban kijelölt *gyászolópad* van a hozzátartozók számára.

Kövenden, Aranyosrákoson, Várfalván szokásban volt a halottaknak a kertbe, ill. a szőlőbe való temetése.

A torozásra minden résztvevő hivatalos volt. Asztalterítésre a házban, a kultúrotthonban, derűs, meleg időben az udvaron került sor. A hagyományos toros étel a töltött káposzta volt, amit az 1960–1970-es években a felvágott váltott fel. Ez olykor pörkölttel váltakozott. A lelkész kezdeményezésére a tor az utóbbi években kezdett kimaradni a temetési szertartásból. Vagy ha sor kerül rá, a pap nem vesz részt a toron. A család utóbb mindössze kenyérrel, kaláccsal és pálinkával kínálja meg a temető kijáratánál a temetésen résztvetteket. Torockón változatlan a toron való részvétel. A temetőben egy, a család által *megszólított* férfi jelenti be, hogy a gyászolók mindenkit szívesen látnak a torban. A férfiak általában elmennek, az asszonyok közül csupán a közelebbi hozzátartozók. A férfiaknak az idő függvényében az udvaron terítenek, a nőknek a szobában. Az asztalra szalámi, túró, sajt, kenyér kerül. A torozás 1-1,5 órát tart.

A fiatal halottat máig különleges temetés illeti meg. „Harasztoson a lányok fehérbe öltöznek, fekete kötővel, leeresztett hajjal, karjukon kék pántlikával, benne rozmaringgal, derekukon fehér fátyollal” – jegyezte fel Jankó János. A szertartás máig sem veszített drámaiságából. A fiatal halott koporsóját a legények kezükben viszik a temetőig. A fiatal lányt fehér ruhába öltöztetik, s ugyanígy vesznek részt a vele egykorú barátnői. A fehér ruhába öltözött 12, 15-20 éves lány „vőfélye” fehér szalagot köt a felsőtestére, válláról a mellén keresztül. A szertartás befejeztekor, hantolás előtt a fiatalok megkerülik a sírt, a szalagokat a még nyitott sírba, a koporsóra dobják.

A virágkoszorú készíttetés és átadás a század első felétől növekvő tendenciát mutató szokáselem. Ma olykor 25-30, sőt 40 koszorú is összegyűl a halottas házban. Átadása, a ravatalon, majd a sírhantont való elhelyezése meghatározott szabályokhoz igazodik. A koszorút a második halottvirrasztóba szokás vinni. Ha akkorra nem készül el, a temetés délelőttjén viszik át a halottas házhoz. Közelebbi hozzátartozónak adják át, a koporsó mellett. A gombostűvel feltűzött szalagot kibontják, hogy a felirat olvasható legyen. A családtagok koszorúja a koporsó mellé kerül, a temetőben pedig a halott fejéhez.

A temetési szertartás legősibb szokáseleme a *halottsírató*. A sírató közelebbi hozzátartozó részéről hangzik el. A síratás kulcshelyzete a halottvirrasztáskor zajló halottlátogatás, valamint a temetés napja, a koporsó lezárása, házból való kivitele, a hantolás kezdete. A család nőtagjai, anyák, lányok síratják el a halottat. A friss halottat a világitás napján is szokás a temetőben elsíratni. Az utóbbi időben a fájdalom ilyen formában történő kinyilvánítása visszaszorulóban van.

A nyomtatott *gyászjelentő* Aranyosszéken a 19. század első felében jelent, a 20. század első felében használata általánossá vált. Gyakori volt a berámázott gyászlap falra való kifüggesztése.

Napjainkban terjedőben van a gyászhiрnek, valamint a részvétnyilvánításnak újságban való közlése.

Az aranyosszéki verses halottbúcsúztatás meglétéről a 19. század második feléből van feljegyzés. A szokás a 20. század közepéig minden faluban élt. A verset a kántor, a kántortanító vagy egy tehetséges versíró állította elő. A temetési szertartás keretében hangzott el, hangszerkísérettel. A szokás az utóbbi években-évtizedekben számolódott fel, egyházi tiltás miatt.

A két világháború idején az idegenben elhunyt férfiak hozzátartozói a halálhír megérkeztekor gyászjelentőt nyomtattak, halottbúcsúztatót írtak a halott számára. A halottbúcsúztató vers nagy példányszámban való sokszorosításáról az 1950-es évektől nincs többé tudomásunk.

A sírjelek a halottnak állítanak emléket. A magyar sírjelek két alapvető típusának, a protestánsok által használt fejfák és a katolikusok keresztjének szétválására a reformáció-ellenreformáció korában került sor. Aranyosszéken a kő közelsége miatt a sírjelek ebből az anyagból készültek. Legnépszerűbb a Hidas határában kitermelt szürke színű *hidasi kő* volt. Puhasága előnyt jelentett megmunkálásában, a felirat bevésésében. Kőfaragók hagyományosan Torockón és Tordán dolgoztak. Az utóbbi időben több faluban értenek a sírjel felállításához. A hidasi követ a temetőkben felváltotta a márvány, valamint a beton. A sírjelek felirata tartalmazza a halott életrajzi adatait (születési, elhalálozási év, életkor, családi állapot, a halál oka), a halott emlékét ápoló hozzátartozók megnevezését, valamint a halott nyugalomra vonatkozó kívánságot vagy a hozzátartozók fogadalmát.

Feladat. 1. Írjatok dolgozatot az emberi élet egyik fordulópontjáról. Az adatgyűjtés során térjete ki az előkészületekre, a résztvevőkre, a szokás során felszolgált ételekre, az elhangzó versekre, az utcai vonulásra, a menetbe való felállás rendjére. A bemutatás során érintsetek a szokásban bekövetkezett változásokat is. Milyen eltűnt, milyen új szokásokról szereztek tudomást? A leíráshoz mellékeljétek fényképeket is.

2. Keressetek kéziratos füzetbe írott vőfélyverseket. A füzet tulajdonosával készíttetek interjút, amelynek során térjete ki az alábbiakra: ki írta a verseket? Kinek az esküvőjén hangzottak el? Hogyan kell előadni a vőfélyverseket?

3. A családi fényképek közül válasszatok ki különböző korszakokból származó, lakodalomban készült fényképeket. Figyeljétek meg a lakodalomnak a fényképen ábrázolt szokásait.

4. Keressétek meg a temetőben található legrégebb sírfeliratokat. Kövessétek nyomon a sírjelek és a sírfeliratok változását. Milyen rajzolt motívumok találhatók a sírjeleken?

5. Beszélgetés során számoljatok be más településen megfigyelt szokásokról. A településeken zajló ortodox szokásban milyen eltérő szokásait figyeltétek meg?

Halottbúcsúztató vers

Búcsúztató

Csép András katona felett 1916. december 31.

*[...]Ki tud érzéketlen lenni,
Midőn újra kell temetni
Egy kis család védbástyáját,
Hazánk vitéz katonáját.*

*Sirasd meg sorsod, halandó,
Életed beh hervadozó.
Lásd, szíved reményei beh
Hirtelen mentek semmibe.*

*Ha ma élsz öröm-vígságba,
Holnap fekhetsz koporsóba.
Ha ma tieidnek örvendsz,
Holnap utánok kesereghetsz. [...]*

*Oh érezzük veszteséged,
Szülőd, nőd, mely sújt téged.
De ne feledjétek soha,
Hogy az élet s halál ura,*

*Mindenkor bölcs ő dolgában,
Atyánk életben s halálban
Egyik kezével hogyha ver,
Másik kezével felemel.*

*Csép Andrást is eltalálta
A dúló véres csatába
Az ellenség fegyvere,
Áldott jó lelkét megtörte.*

*S az a hitves, szülő, testvér,
A rokonság, az egész község
Fájlalja gyászos kimultát,
Halljátok meg búcsúját.*

*Első búcsúzások tárgya
Hát te lészel, Balogh Klára,
Kivel az életet kezdtem,
Kiért oly igen fáj szívem.*

*Kedves hű nőm, nem reméltem,
Hogy az én ifjú életem
A haza szolgálatában
Lesz a halál martaléka.*

*Enyhítsen meg az a tudat,
Hogy a sűrű halál miatt
Szép hazám szolgálatába
Hány ifjú szállt a sírba.*

*Kik meghalnak a hazáért
És a dicső szabadságért,
Azoknak nevük az égben
Fénylik, mint a nap az égen.*

*Sírom leltem idegenbe,
Ámbár az is Isten földje,
Befogadta fáradt testem,
Hogy ott örökre pihenjen.*

*Temetésem harangszó
Nem volt, csupán csak ágyúszó,
Távol voltak a hű szívek,
Akkik engem úgy szerettek.*

*Kedves hű nőm, a te szíved,
Amely legjobban szeretett.
Köszönöm, hogy megbecsültél
Nyerj jutalmat az Istennél.*

*Csép Mihály, édes jó apám,
Balogh Anna szülőanyám,
Fájhat szívetek igazán,
Nincsen a jó fiú immár.*

*Midőn engemet könnyeztek,
Nem szabad elfelejtenetek,
Aki meghalt szép hazánkért,
E világon már sokat élt.*

*Azért vigasztalódjatok,
Imátokba foglaljátok
E községet, e szép hazát,
Amely nektek kenyeret ad.*

*Ez végkéresem hozzátok,
Jó szülők, kik fájlaljátok
Öregségetek gyámolát,
Szíveteknek szakadását.*

*Van még hat élő testvérem,
Kiknek nevét most e helyen
Nincs idő felemlítenem,
Szálljon rátok hát kegyelem.*

*Szülőimet tiszteljétek,
Egymást híven szeressétek,
Igy megáld az egek ura,
S nem juttat a sok nagy búra.*

*Minden rendü hű rokonok,
Após, anyós, jó barátok,
Kiket mind nem említhetek,
Az Isten legyen veletek.*

*Temetésemre ide gyűlt
És szomorún összevegyült
Gyászos sereg, Isten népe,
Szálljon rátok Isten lelke.*

*És ezáltal vezérelve
Eljussatok a mennyekbe,
Hol a jóság jutalmául
Reám örök tavasz virul.*

*Megboldogult jó barátom,
Utoljára én kívánom
Sírodon az idegenbe
Folyton tartó béke lengjen.*

*Álmodat ne háborítsa
Ágyúk s puskák ropogása.
Isten veled, jó éjszakát
Adj meg tested nyugalmát. (Bágyon)*

Virrasztóének

Oh keserves halál mérge

*1. Oh keserves halál mérge,
Testem megemésztő férge,
Hozzám mely kegyetlen levél,
Hogy ily hamar földbe tevé.*

*2. Éltem virágát leszedéd,
Gyarló testem földbe tevé.
Mert ki most csak élő valék,
Oh, fájdalom, már meghalék.*

*3. Kedvesim, hát ne sírjatok,
Rajtam ne lankadjatok,
Ez volt az úrnak tetszése,
Melyen úgy lett békelése.*

*4. Ne sírjatok, mert én élek,
E világgal nem cserélek.
Mert én olyan városba jutatom,
Ahol már meg nyugatom. [...]*

*5. Ütik a koporso szegét.
Sem hideget, sem meleget
Nem érzek én soha többet. [...]*

*6. Szülőim könnyei hullnak,
És ajkaik zokognak,
Keseregnek a testvérek,
Pedig én vissza nem megyek.*

*7. Induljatok, csak kísérjete,
Én is el megyek veletek.
Ti aztán vissza jöttek,
Ha engemet el temettek. (Torockó, 1894)*

Sírfeliratok

1. ITT UZONI ISTÁN
A KRISTUS KEZÉBE
BOLDISÁRJÁT 176[...]
BE ANNÁJÁT AZ 1768BA
GAZDAG BORBÁR
AT TETTE LE 70
BE
(Torockó, 1770)

2. E' SIRBAN ALU=
SZIK SÉRDIKÜS
SÁMUEL AKIT
MAGÁHOZ VETT
AZ EMMANUEL
ESZTENDÓT Ő MÉG
TSAK KILENTZET
TŐLT VALA 1776BA
HOGY MEG HALA.
VÁRJA MÁR JÉZUS
SAT ITT EZ A DRÁGA
KINTS JÉZUSSA
NÁL DRÁGA E KIN
TS MERT NEKI
NINTS
(Torockószentgyörgy, unitárius parókia kertje, 1776)

253. Temető. Verespatak, 2003

254. Temető. Újtorda, 2005

3. HORVÁT FERENTZ ITT LELTE
S KARJAIVAL MEGŐLELTE
KÉT TANULÓ FIAIT
SÁNDORT S DANIELT
ZOKOGÁSSAL HAGYTA ITT
RÁKHEL IS KÉT SZERE[...]/T
AKIKET EGY ORÁBA
BOTSÁTOTT A SÍR PORÁBA
EZERNYOLTZSZÁZ HÁROMBA
LÉPTEK ŐK E GYÁSZHALOMBA
KIKET IS IDE ÜZE
A HIMLŐ SZÖRNYÜ TÚZE
(Aranyospolyán, 1803)

4. HALANDÓ KERESZTÉNY

VÉGEZD DOLGAIDAT MERT A HALÁL
SERÉNY KÉSZÜLETLEN KAPHAT
MEG KELL HALNI EGYSZER
NEM TUDJUK AZ ÓRÁT
MIKOR JÖN RÁNK A SZER
AMIKÉPP PAP ANNÁT 56 ÉVES
KORÁBA JUTATTA HALÁL TORKÁBA
1825 BE MÁRCIUS 27 BE
ENNEK HÚTES PÁRJA
KOPTYIL LACZY VOLT
AKIT IDEVÁRJA RÖVID
NAPOK UTÁN
(Alsó- és Felsőszentmihály, 1825)

5. 1830

HUSZONÖT ESZTENDÖT
MINT TANULÓ ÉLTEM
UGY MINT TÁBLAÍRNOK
ÉLETEM VÉGEZTEM.
A NEVEM PEDIGLEN
HORVÁT SÁMUEL VOLT
AKI EZEN GYÁSZOS
SIRNAK MOST MEGHODOLT
SZERETET SZÜLEIM

KEDVES EGY TE[...]JEM
ÉLTEMET VÉL[...]
TOVÁB NEM TÖLTHETTEM
KÍVÁNAM A MENYBEN
HOGY ED[...] / ŪT LEHESSÜNK
ŐRÖK DITSŐSÉGBENN
VÉG NÉLKÜL ÉLHESSÜNK
(Harasztos, 1830)

6. 1845
EZEN SÍRKŐ EMLÉK JELE
A SZÜLŐK BÁNATTYÁNAK
MIT CSONGVAI GYÖRGY
EMELE
S. VERES SUSA FIAKNAK
A MÉG NEM VOLT HÁROM
ÉVES
CSONGVAI PÁLT E SZOBOR
JELELÉNDI. DE KESERVES
LESZ EMLÉKE MINDEKOR
1845 OCTO. 29 ÉN
HOLT MEG
(Csegez, 1845)

7. ITT NYUGSZIK E SÍRBA
EGY JÁMBOR KERESZTÉNY
A SÍRT KOSZORUZA
ÉLTÉBEN SZÉP ERÉNY
SÍRKŐ MOND MEG [...]
A KÉRDŐ VÁNDORNAK
HOGY TE ŐRZÖD TESTÉT
PÁLFI ÁGOSTONNAK
E VILÁGI ÉLTE TERJEDT
50 ÉVBE
LELKE KI [...] ATTA
KEBELÉBE
1849 K ÉVBE
(Várfalva, 1849)

8. E NÉMA SIRHANT

FEDI

DALI MÁTÉ

PORAIT

SZÜL. 1841 BE

MEGHALT

1878

FEBRUÁR 26 ÁN

BÉKE PORAIRA

BÁNATOS SZÍVŰ

NEJE SZABÓ

ROZÁLIA

KÉT ÁRVÁJA

MÁTÉ ÉS ÁGNES

EMELTE E KÖVET

(hátul)

LETÖRT VIRÁG

KISEM NYILVA

DALI ÁGNES

ELHERVADA

SZÜLŐINEK

BÁNATYÁRA

17 ÉVES KORÁBA

SZ. 1879 be

mh. 1896 ba

(Mészkö, 1896)

9. Fiatal korodban eltávoztál tőlünk

Csak 17 évet éltél mellettünk

Szemedből hamar kialudt a fény

Azota életünk bánat és könny.

Mindegyre teszünk sírodra virágot

De veled együtt eltemettük

Az egész világot.

CSEP JÁNOS

1975 – 1992

(Kercsed, 1992)

Népballada

Aranyosszéken a ballada előadására a közös éneklési alkalmak, családi együttlétek keretében került sor. A kollektizvizálást követően a közös éneklési alkalmak elmaradása, a fiatalok városra költözése, a szórakozási formák megváltozása (gépzene, tévézés) népszerűtlenné tette a népballadát és a balladaéneklést. Aranyosszéken elsősorban azok az új balladák találhatók meg, amelyek a közelmúltban még ismerős, érvényes helyzetekre utalnak. Ilyen ballada a régi stílusú ballák közül a *Három árva*, *A halálraítélt húga (Fehér Anna)*, az új rétegből pedig *A malomba esett leány*, *A bárókisasszony és a gulyás*, *A gyilkos feladja magát (Barna Jancsi)*, *A meggyilkolt szerető (Szabó Gyula)*, *Háromszoros magzatgyilkos (Szabó Vilma)*, *A szégyenbe esett lány*, *Kórházban*, a ponyvai hatást mutató balladák közül pedig *A gróf és az apáca*.

Két helyi ballada, Dali Ágnes és Bajka Sándor balladájának napjainkig alig változott ismertsége és énekeltsége arra bizonyíték, hogy a ballada a helyi közösségben az emlékezés, az emlékeztetés szerepét töltötte be. Dali Ágnes balladája egy fiatalon, váratlanul elhunyt lány tragédiáját mondja el. Bajka Sándor balladája egy gyilkosságot örökített meg. Az Alsó- és Felsőszentmihályon 1883. február 21-én lezajlott esemény balladai feldolgozása hamarosan megtörtént. Az alapszövegnek számító változatban a következő epizódok találhatók meg: 1. Bajka Sándor útnakindulása, 2. a keresztanyához való beköszönés, 3. a szándék bejelentése, 4. Bajka Sándor kivégzése.

1. *Kádár Kata*
(Két kápolnavirág)

– Édesanyám, engedje meg,
Hogy vegyem el Kádár Katát,
Kádár Katát,
Jobbágyomnak szép leányát!

– Édes fiam, nem engedem,
feneketlen tóba vetem.
Van uraknak sok szép lánya,
Neked is juttatnak egyet.

– Szolgám, szolgám, édes szolgám!
Nyergeld meg a pejparipám,
Hogy induljunk messze útra,
Messze útra, bujdosásra.

Miklós úrfi megindula,
Messze útra, bujdosásra.
Kádár Kata hogy meglátta,
Kaput nyitott Miklósának.

– Ne nyiss kaput, Kádár Kata!
Nem megyek én most be azon.
Megyek, megyek messze útra,
Messze útra, bujdosásra.

– Miklós úrfi, állj meg nékem
Egy pár szóra!
Hogy hozzam ki fehér ruhám,
Hozzak neked egy bokkrétát.
Ha a ruha vérré válik,
A bokréta hervadozik:
Kádár Katát elvesztetik.

Miklós úrfi megindula
Messze útra, bujdosásra.
Találkozik egy molnárral.

– Molnár gazda, molnár gazda!
Mi hír vagyon a faluba?
– Nincsen bizony ugyan semmi...
Kádár Katát elvesztették,
Feneketlen tóba vették.

– Molnár gazda, molnár gazda!
Vigy el engem éppen oda,
Éppen oda, arra helyre,
Feneketlen tó szélére.
Néked adom pej paripám,
Minden drága ékes ruhám.

Molnár gazda szót fogada,
Miklós előtt megindula,
El is vitte éppen oda,
Éppen oda, arra helyre,
Feneketlen tó szélére.

Miklós úrfi levetkőzött,
Feneketlen tóba szökött.
Miklós anyja járt sétálni,
Meg találta őket látni.

Az egyiknek csináltatott
Fehér márványkő koporsót,
A másiknak csináltatott
Piros márványkő koporsót.

Az egyiket eltemeté
Oltár eleibe,
A másikat eltemeté
Oltár háta megé.

Az egyikből növekedett
Fejér márvány liliomszál,
A másiból növekedett
Piros márvány liliomszál.

Ott is addig növekedtek,
Míg egymásba ölelkeztek.
Miklós anyja jár sétálni,
Meg találá őket látni.

Mind a kettőt leszakítá,
Tövisbokorra taszítá.
Kádár Kata megátkozta
Miklós anyját:

– Búzád csak egy szem teremjen,
Az is belül üres legyen.
Kenyeretlenség találjon,
Mégis senki meg ne szánjon.
Mosdóvized vérré váljon,
Törölköződ lángra gyúljon.
Ha ez az átok reád száll,
Tudom bizony, hogy megrostál.

Régi stílusú népballada. Legkorábbi feljegyzése 1861-ből származik. Az aranyosszéki változatot Kanyaró Ferenc jegyezte le Kercsedén, az 1900-as évek táján.

2. Három ágú a diófa
(Három árva)

Rubato ♩ = 92

Há - rom á - gú a di - ó - fa,
A - lat - ta sír há - rom ár - va.
Ho - vá men - tek há - rom ár - va?
Nagy vi - lá - gi hosz - szú út - ra.

Három ágú a diófa,
Alatta sír három árva.
Hová mentek, három árva?
Nagyvilági hosszú útra.

Álljatok meg, hogy kérjtem meg,
Ha elmentek, hol kaplak meg.
Van-e néktek jó anyátok,
Ki megvarrja gyászruhátok?

Kelj fel, anyám, édesanyám,
Mert elszakadt a gyászruhám.
Nem kelhetek, édes fiam,
Testem, lelkem benn a sírban.

Van-e néktek mostohátok,
Ki megvarrja gyászruhátok?
Mikor fehérít ad reátok,
Vértől virágzik a szátok.

Régi stílusú népballada. Legkorábbi feljegyzése 1840-ből ismert. A balladát Demény Piroska rögzítette Bályonban 1974-ben. Énekelte Kovács Lászlóné Bottyán Giza, 55 éves.

3. *Tollas Erzsi*

(A halálra táncoltatott leány)

– Jó estét, jó estét, Tollasiné asszanság!
 Hol van az én Erzsi babám, talán le is feküdt már?
 – Lefeküdt, lefeküdt ződ paplanyas ágyába.
 – Ugyan hogy tud elalunni Erzsi babám magára?
 – Kőcscse fél, kőcscse fél, engeggye el a bálba...
 Ekkor az ég felette béborula homályba.
 – Jó estét, jó estét csaplárosné asszanság!
 Hol van az a két betyár, aki engem ide vár?
 – Jöjjen bé, jöjjen bé, üljen le a divánra...
 Ekkor az a két betyár kacsintatt a cigánra.
 – Húzzad csak, húzzad csak kivilágos reggelig...
 A reggeli négy órára Tollas Erzsi elalszik.
 – Engedj ki, engedj ki, hogy magamat hűtsem ki,
 Mungária²⁹ cipőmből piras vérem öntsem ki!
 – Nem mész ki, nem mész ki, magadat nem hűted ki,
 Kilenc aranygyűrű már az ujjadba ragadatt!
 Nyisd ki, nyisd ki ződre festett kapudat,
 Hālva viszik, hālva viszik Tollas Erzsi lányodat.
 Átkozott legyem mind az az édesanya,
 Ki egyetlenegy leányát elereszti a bálba.

Régi stílusú népballada. Legkorábbi feljegyzése 1846-ból származik. A ballada a megsértett legények kegyetlen bosszúját mondja el.

A balladát 1903-ban Viski Károly jegyezte le Tordán, özv. Dulló Józsefné Barók Eszter 40 éves asszonytól.

4. *Kihajtottam a libámat*

(A gunaras lány)

Kihajtottam a libámat
 A zöld pázsitra.
 Arra ment a bíró fia,
 Meghajigálta.

Ne hajigáld, bíró fia,
Hamvas gunárom,
Hazamegyek az apádhoz,
Elpanaszolom.

Adjon Isten, bíró uram,
Szerencsés jó napot.
Adjon Isten, Mari lányom,
Néked mi bajod?

Meghajigálta a fia
Hamvas gunárom.
Mit kérsz érte, Mari lányom?
Néked megadom.

A zúzáért, a májáért
Két aranyalmát,
A táncoló két lábáért
Két véka búzát.

Hát az a szép gunár nyaka,
Hát az mennyit ér?
Végy el engem, bíró fia,
Nem kell nekem bér.

Régi stílusú, tréfás ballada. Legkorábbi feljegyzése 1789-ből származik. A balladát Demény Piroska rögzítette Aranyosgyéresen, 1980-ban. Énekelte Kerekes Andrásné Komáromi Giza (sz.1935).

5. *Elment az én babám a gőzmalomba*
(A malomba esett lány)

Elment az én babám a gőzmalomba,
Rálépett egy benzinkerék szíjura.
Benzinkerék lagas³⁰ szíja megindult,
Az én babám piros vére kicsordult.

³⁰ lakkos

El-ment az én ba-bám a gőz-ma-lom-ba,
Rá - lé - pett egy ben-zin ke - rék szí - ju - ra.
Ben-zin ke-rék la - gas szí - ja meg-in-dult,
* az utolsó szakaszban érvényes

Gyertek, lányok, tegyük fel a szekérbe,
Vigyük el az ezredorvos elébe.
– Ezredorvos, arra kérem, ha lehet,
Gyógyítsa meg nekem a szeretőmet.

Száz aranyat fizetek én magának,
Mentse meg a haláltól a babámat.
Ezredorvos félrefordul s azt mondja,
Ennek csak a Jóisten az orvosa.

Újstílusú ballada. Énekelte Jobágy Miklós (sz. 1894), Várfalva. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

6. Szendrő báró leánya (A bárókisasszony és a gulyás)

Túl a vizen a szendrői határban
Öreg nyárfa levelezik magában.
Nyárfa alatt búsan szól a furulya,
Hallgatja a Szendrő báró leánya.

Éjfél után kettőt ütött az óra,
Mégis egyre búsan szól a furulya.
Furulyaszó behallszik az ablakon:
– Ébredjen fel az égszemű kisasszony.

Kinyílik a szendrői vár ablaka,
Szendrő báró lánya hajol ki rajta,
A sötétben így sóhajt fel magában:
–Mért is vagyok Szendrő báró leánya!

Másnap reggel Szendrő báró bújában
Kihajtatott a szendrői határba.
Meggérdezi legöregebb juhászát,
Nem látta-e az égszemű leányát.

– Nem láttam én, báró uram, ha mondom,
Legkisebbik bojtáromat se kapom.
A legkisebbik bojtáromat se kapom.
A legkisebbik juhászom is oda van,
Talán a kend leánya is vele van.

Hintó megy a Szendrő báró lányáért,
Kilenc zsandár meg a juhászbojtárért.
A kisasszony hátul ül a hintóba,
Elöl pedig a juhász megvasalva.

Túl a vizen most faragják azt a fát,
Amelyikre a kis juhászt akasszák,
Fújja ja szél fehér ingit, gagyáját,
Más öleli Szendrő báró leányát.

Új stílusú ballada. Legelső feljegyzése 1864-ben készült. Énekelte Jenei Erzsí sz. 1940, Bágyon. Gyűjtötte Szabó István.

7. Vasárnapra virradóra (A betyár utazólevele)

Vasárnapra virradóra,
Felültem a gózhajóra,
Felültem a gózhajóra.

Alig, hogy elszenderedtem,
Alig, hogy elszenderedtem,
Kilenc zsandár áll mellettem,

Mind a kilenc kérdi tőlem,
Mind a kilenc kérdi tőlem,
Hol az utazólevelem?

Kigombolom a mellényem,
Kiveszem a revolverem,
Hármat rögtön főbelőttem.

Jaj Istenem, mit csináljak?
Vagy elfussak, vagy megálljak,
Vagy elfussak, vagy megálljak?

Ha megállok, megkötöznek,
Ha elfutok, főbelőnek,
(Ha elfutok, főbelőnek.)

Betyárballada. Énekelte Szabó Jánosné Jenei Eszter sz. 1907, Bágyon. Lejegyezte Demény Piroska.

8. *Dali Ágnes*
(A fiatal halott temetése)

Mész-kő község gyász-ban van, Mégva-sárnapdél-után
Da - li Ág-nes hal - va van.

Vi-gan sé-tált az ut-cán, Vi-gan sé-tált
az ut - cán. Már csü - tör - tők
es-té-re, Már csü-tör-tők es-té-re Vit-ték a te -
me-tő-be, Vit-ték a te - me-tő-be.

Sze-re-tő-je Bras-só-ba, Ő meg a ko-por-só-ba,
 Ő meg a ko - por - só - ba,
 En-gem hatlány vi-gyen ki, En-gem hatlány vi-gyen ki,
 A ba-bám ki - sér-jen ki, A ba-bám kí -
 sér-jen ki. Mind a hat lány fe - hér-be,
 Mind a hat lány fe - hér - be, A ba-bám fe -
 ke - té - be, A ba-bám fe - ke - té - be.

Mészkö község gyászba van,
 Mészkö község gyászba van,
 Dali Ágnes halva van,
 Dali Ágnes halva van.
 Még vasárnap délután,
 Még vasárnap délután,
 Vígan sétált az utcán,
 Vígan sétált az utcán.
 Már csütörtök estére,
 Már csütörtök estére
 Vitték a temetőbe,
 Vitték a temetőbe.
 Szeretője Brassóba,

Szeretője Brassóba,
 Ő meg a koporsóba,
 Ő meg a koporsóba.
 Engem hat lány vigyen ki,
 Engem hat lány vigyen ki,
 A babám kísérjen ki,
 A babám kísérjen ki.
 Mind a hat lány fehérbe,
 Mind a hat lány fehérbe,
 A babám feketébe,
 A babám feketébe.

Helyi ballada. Énekelte Kereki Gáborné Halmágyi Ilona sz. 1921, Mészkö. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

9. *Bajka Sándor nótája*
 (Keresztanyja gyilkosa)

Hej be széles, hej be hosszú az az út,
 Amelyiken Bajka Sándor elindult!
 Lépett egyet, lépett kettőt, megállott,
 S keresztanyja udvarára bevágott.

– Adjon Isten, keresztanyám, jó estét!
 – Adjon Isten, keresztfiam, szerencsét!
 – Ne kívánjan, keresztanyám, szerencsét:
 Én az éjjel kedbe vágam a fejszét.

Bajka Sándor gyócsinge, gócsatyája
 Vérbe borult keresztanyja házába.

Gyászba borult szemnyáfolvi^{12.6}
 nagyutca,
 Azon viszik Bajka Györgynét meghalva.

Fölszántottam szemnyáfalvi nagyutcát,
 Vetek belé piros pünkösti rózsát.
 A két szélin tejesszegfü nyildogál:
 Bajka Sándor a tömleczbe sirdogál.

Helyi ballada. E változatát Borbély Sándor közölte 1893-ban.

10. *Jaj de széles, jaj de hosszú az az út*
(Keresztanyja gyilkosa)

Rubato ♩ = 72

Jaj de szé-les, jaj de hosz-szú az az út,
A-me-lyi - ken Baj - ka Sán - dor el - in - dult.
Lé - pett e - gyet lé - pett ket - tőt, meg - ál - lott,
Ke - reszt - any - ja ud - va - rá - ba be - vá - gott.

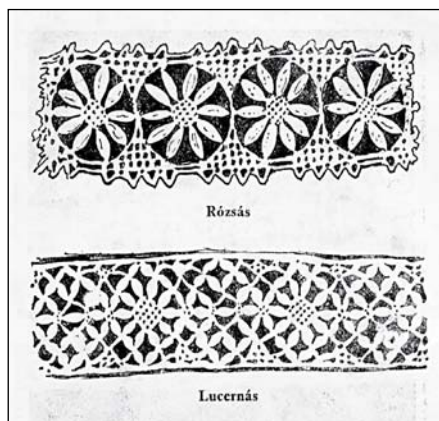
Jaj de széles, jaj de hosszú az az út,
Amelyiken Bajka Sándor elindult.
Lépett egyet, lépett kettőt, megállott,
Keresztanyja udvarára bevágott.

– Adjon Isten, keresztanyám, jóestét.
– Adjon Isten, keresztfiam, szerencsét.
– Ne kívánjon, keresztanyám, szerencsét,
Még ma éjjel kendbe vágom a fejszét.

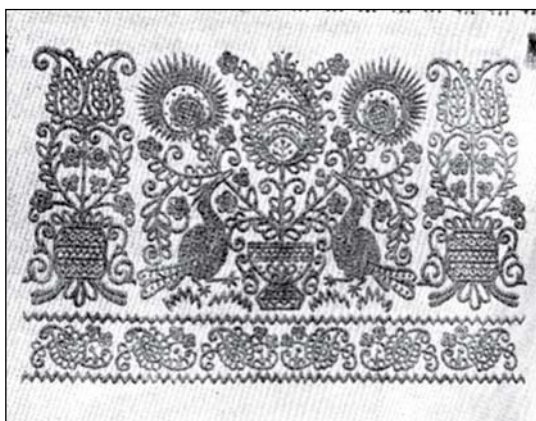
Keresztanyám hátramegy a kertjébe,
Föltekintett a csillagos nagy égre.
– Én Istenem, vedd el lelkem szívedhez,
Még az éjjel kés járja meg szívemet.

Újtordában most faragják azt a fát,
Amelyikre Bajka Sándor akasztják.
Nem fújja szél fehér ingét, gatyáját,
Mert megölte az ő kereszt jó anyját.

Énekelte Borsos Miklós sz. 1895, Alsó- és Felsőszentmihály. Gyűjtötte Demény Piroska.

255. Torockói csipke

256. Pávás díszpárna. Torockószentgyörgy

Eredettörténetek, népmesék, igaztörténetek

A várfalvi Vagyas Ferencné Fodor Gizella (1907) gyermekkorában társaival együtt a szomszédban lakó Pista bácsinál gyülekeztek mesét hallgatni. Az aranyosgerendi Mezei Lajos (1922) emlékében az állatok őrzésével kapcsolódik össze a mesehallgatás. Az aranyosegerbegyi Szász Lajos (1911) ma sem zárkózik el a szomszédok összegyülekezéseitől. A sinfalvi Fodor László a családban történt esti mesélést említi. A mesemondás a gyerekek együttes szórakozásának is egyik formája volt. Az aranyosrákosi Fodorné Pálfi I. Erzsébet (1924) szintén unokáit szórakoztatta a mesékkel.

A mesemondás a felnőttek életében a munkaszünetek, a szabadidő, az együttlét hangulatos eltöltésére irányult. A 19. századeleji falusi életben az állatok legeltetése, a közös munkák szünetei, a vasárnap délutáni szomszédsági és az esti családi összeülések, az utazások szolgáltatták a mesélési alkalmakat. A temetési szertartáson belül a halottvirasztás, a tor, akárcsak a temetővilágítás a halottakra való emlékezés, a betegségekről, halálról való beszélés alkalmai.

Egy történetet mindig nehéz különválasztani a többi történetről. A különböző beszélgetéseken, mesélési helyzetekben ezek egymás után hangzanak el, a mesélők egyik történetről a másikra térnek át. A mesemondás egyik irányban gyakran összefonódik a friss szenzációk, napi aktualitások megbeszélésével. Másik irányban a történelmi, a lokális, a családi és a személyes emlékezet történeteivel érintkezik (élménytörténetek, igaztörténetek, történelmi mondák). Továbbá pedig a hiedelemmondákkal áll közeli kapcsolatban. Ugyanakkor a felnőttek körében a mese folytonosan érintkezett az olvasmányokkal, az újsághírekkel, a regényekkel, a ponyvanyomtatványokkal és filmekkel.

A mesemondás ugyanakkor a felnőttek részéről a gyermek felé irányuló beavató aktus volt. Az ilyen funkciójú mesélést a családban a szülők, a nagyszülők, a szomszédságban az idős személyek biztosították. Ebben az esetben a mesék egyazon beszélgetésben hangzottak el a találósokkal, a mondókákkal, a felnőttek által iskolában, műsoros összejöveteleken memorizált versekkel, erkölcsi regulákkal, az imákkal, a családtörténelem epizódjaival.

A mesemondást az aranyos-vidéki életformában, mentalitásban és a mindennapok kultúrájában bekövetkezett változások erősen érintették. Megrövidültek és megritkultak az együttléti alkalmak. Az emberek szűkszávúbbak, zárkózottabbak lettek.

A felnőttek fokozottabb igénybevétele, a házon kívül végzett hosszú műszak, akárcsak a fiatalok elköltözése felszámolta a többgenerációs szórakozási formákat. A mesemondás folytonosságának megszakadását az unokáknak a nagyszülők környezetéből való kikerülése okozta. A népmesével a kiskorúak többnyire szervezett oktatás keretében ismerkednek meg, és mindössze alacsonyabb életkorban azonosulnak vele. A gyermekek figyelmének lekötése érdekében a nagyszülők kénytelenek voltak változatos meseanyagot megismerni, olvasáshoz folyamodni, lemondani a tündérmesékről.

Természetesen, a történetmondás nem tűnt el az aranyosszékiek életéből. A történetmondás alkalmi módosultak s ezzel együtt a történetek is változtak, tréfásabbá, realiztikusabbá váltak. Az emlékezetből való mesemondás helyét pedig átvette a meseolvasás, a mesének a tévéből való követése. Ugyanakkor a mesék helyébe vagy mellé a személyes élményekről készült történetek kerültek. Ennek az oka az volt, hogy sok-sok ember szokatlan események részese lett, s ezek az események olyan élményeket nyújtottak, amelyeket hazatérve el kellett mesélni. A változás nem óvta meg az otthon maradottakat sem. A történelem, a gazdaság, a technika megújulása az elmúlt száz évben többször végighulámzott a mi világunkon is. Minden változás élénk méhkassá alakította a családot, a falut, a várost, a médiát: ami új és szokatlan volt, történetekben került elmondásra.

Ezeknek az élményeknek egy része korabeli feljegyzésekben, más része pedig a szájhagyományban őrződött meg. Tudnotok kell, hogy ezeket a történeteket *élménytörténet*nek hívjuk, amennyiben őket maga az eseményt átélő személy írja le vagy mondja el. Ha viszont egy mással megésett esemény kerül elmondásra, akkor *igaztörténet* a neve.

A gyöngyvirág

Egy árva leány sokat sírt s a könnycseppjeiből mind gyöngyvirágok lettek. Meghalt mindenkije, s ő járt ki az erdőre fáért, ágakért s mind csak sírt, sírt, s a könnyeiből nőttek a gyöngyvirágok.

Eredetmagyarázó történet. Elmondta Ercsei Anna sz. 1910, Torda.

A pók

A pókot azért nem szabad megölni, mert Jézusnak ő szőtt hálót az arca elé a keresztfán, hogy ne süsse a nap. Mindig ezt mondta nagyanyám. Rá kell venni egy seprűre és kidobni.

Eredetmagyarázó történet. Elmondta Ercsei Anna sz. 1910, Torda.

A teknősbéka

Jézus járt a földön, mind korturár.³¹ Emenyen egy gazdasszonyhoz. Az éppen sütetett. Azt mondja, nem sütné nekem is egy kicsi kenyeret, hogy segítsen ki, látom, éppen most süt. Nem ettem három napja. – Nem – azt mondja az asszony –. Maga nem gondol Istenre? – Na, jöjjen vissza két óra múlva. Levájto a tekenyőt, mind a kovászt, összegyúrta, lett egy kicsi kenyér, odatette a kemence szájába. Nem tudta, hogy Jézus. Az a kenyér úgy megnőtt, hogy kétsze akkora lett, mint a többi. Meggondolkozott az asszony. – Há ezt a nagy kenyeret hogy adjam oda annak a kéregetőnek? Vót négy fia. Azt mondja nekik, né, jön egy kéregető, ha keres engem, mondjátok neki, hogy nem vagyok itthon. Bébújt a tekenyő alá. Na, jön Jézus. – Szerusztak. Hol van anyukátok? – Nincs itthon. – Azt mondta, hogy jöjjenek vissza, me süt nekem is egy kenyeret. Itt a szemem előtt tette bé a kemencébe. – Nem tudjuk, ement ide s ide. – Na – azt mondja Jézus, tudta, hol van az asszony, zsidó vót, azt mondja – aki a tekenyő alatt van, legyen belőle teknősbéka. Ement Jézus dógáro, a gyermekek vártok, há egy teknősbéka mászott ki. – *Azelőtt nem volt teknősbéka?* – Nem vót még. Jézus adta egy nagy átkot, az asszony átolment³²...

Eredetmagyarázó történet. Elmondta Kocsis János sz. 1932, Detrehemtelep.

A róka és a farkas

Vót, hol nem vót, hetedhét országon is túl, de még az óperenciás tengeren is túl, hol a kis kurta farkú malac túr, vót egyszer egy róka. Vót ennek a rókának két bárányjó. Csált³³ magának egy kis szekeret s befogta a két báránt s elment az erdőre, hogy hozzan fát télire.

Ahogy ment-mendegélt a két kis báránnyal, egyszer csak eleibe állott egy farkas.

– Jó reggelt, róka koma.

– Isten álldjon meg, farkas koma.

– Nahát hová, hová, róka koma?

– Én biz' az erdőre, farkas koma, hogy hozzak egy kis fát télire.

³¹ koldus

³² átváltozott

³³ csinált

– Azt biz’ jól teszed, róka koma, hát mejünk együtt, diskuráljunk.

Mennek–mennek, mendegélnek, egyszer csak aszondja a farkas koma a róka komának:

– Te róka koma, hadd el, hogy üljek fel a szekeredre, mer én úgy el vagyok fárodva.

Aszondja a róka:

– Én nem bánom, te farkas koma, de ha letörik a tengely, akkor mi lesz?

Aszondja a farkas:

– Ne félj, róka koma, mer én olyan könnyű vagyok, mind a tollu, mer már három napja, hogy egy béaló falatot sem ettem.

A róka már félt is a farkastól, nem is hatta vona, hogy feüljen a szekerire, hát aszondta:

– Má Isten neki, fa kereszt, ha e(l)török, a’se lesz, nem bánom, ha fe is ülsz.

Fe is ült a farkas, de alig mennek három–négy lépést, ecce csak letörök a tengely, s a farkas zsupsz a szekér alá.

– Na látod, farkas koma, hogy megmondtam.

Aszondja a farkas:

– Hadd e(l), róka koma, ne búsulj. Eridj csak ide bé a zerdóbe, van itt beljebb egy jó tengelynek való, hoz’ ki, hogy csáljuk meg.

Na megörvend a róka, hogy a’ biza jó lesz. Bé is szalad, s kivágjo a tengelynek valót, s hozza nagy örömmel, hogy neki most milyen új tengelye lesz. Hát látjo, hogy az egyik bárányjo hiányzik.

– Te farkas koma, hová tetted az egyik bárányomat?

– Én biza, róka koma, mi tőrés-tagadás, megettem, mer nagyon éhes vótam.

A róka nem mert patvarkadni, s nekifog nagy szomorán, s megcsáljo a tengelyt, s béfogja azt a zegy bárányacskáját, s mejen tovább a farkassal. Aszondja ecce(r) a farkas:

– Jaj, te róka koma, én feüle a szekeredre, me úgy e(l) vagyok fárodva.

Aszondja a róka:

– Ne ülj fe, farkas koma, me(r) etörök a másik tengely is.

De a farkas addig erre, addig arra, hogy így, s hogy amúgy, amég ecce csak feült. Alig mennek 3–4 lépést, zsupsz, letörök a másik tengely is.

– Na látod, farkas koma, megmondtam, hogy ne ülj fe.

– Na ne búsulj, róka koma, van itt nem messze egy más jó tengelynek való, eridj, hoz’ ki, megcsáljuk azt is, s legalább új tengely lesz a másik is.

A róka má ment vona, de félt, hogy a farkas megeszi a másik bárányát is. Aszondja:

– Én emennék, te farkas koma, de te megeszed a másik bárányamat is.

– Ne félj, róka koma, mer mos(t) már nem vagyok éhes.

Na bé is fut a róka a tengelynek valóér s kivágjo azt is. Hát miko kigyú, látjo, hogy vót bárány, nincs bárány. Leccapja a tengelynek valót s aszondja:

– Itt van, csálj vele, amit akarsz, ha megetted a bárányomat.

A róka e(l)ment egyfelé, a farkas ment másfelé.

Leült a róka nagy búsan a zországút szélire. Hát ahogy ott üldögél nagy szomorán, észreveszi, hogy valami emberek viszik szekeren, nagy hordokba a halat. Fogja magát, lefekszik a zországút közepire, s csáljo magát, mintha meg lenne dögölve. Odaérnek a

zemberek, s látják, hogy meg van dögölve egy róka. Feldobják a szekérbe, hogy majd eladják a bőrit a vásárbó jó pé(n)zen.

Hát a róka szépen belémászott a hordóba, s min(dig) hánto ki a halat, mind hánto ki a halat. Miko má gondolta, hogy má elég is lesz, kiszállott a hordóból, s szép lassacs-kán leszállott a szekérről. Összeszedte a halakat, s a húst lerágta róla s a csontakat egy csumóba rakta egy kút mellé. S ő ement másfelé. De, hogy egyik szovamat a másikba ne üssem, a zegész falu ebből a kútból hordta a vizet.

Hát amin mejen, mendegél a róka, meglátjo a farkast.

– Jó napat, róka koma.

– Isten áldjon meg, farkas koma.

Asz' kérdi a farkas:

– Mit ettél ma, róka koma?

– Én biza halhúst ettem, ha ehethnél, adhatak neked is egy kis csontat.

Aszondja a farkas:

– Az Isten áldjon meg, te róka koma, hogy nem haragszal rám. Látod, én egy béfaló falatát se ettem, mióta a te bárányoidat megettem.

– Tá (talán) nem te?

– A' bizúgy.

– Na ne búsulj, gyere csak velem.

E(l)vezeti a farkast a kút mellé, s megmutatja neki a csontakat. A farkas jóízűn megropogtatta. Aztán kérdezte a rókától:

– Hogy jutattál te ennyi halhoz, róka koma?

– Én biza, farkas koma, ebből a kútból fogtam, mer ebbe a kútba annyi a hal, mind a polyva, s ha halat akarsz enni, akko csak gyere e' hozzám úgy féléccka tájt, miko a kakasak kukurigolnak, aztán megtanítlak én halat fogni. Na megörvend a farkas, hogy mos' má' jóllakik ő hallal. Na e'mennek ők haza. A róka lefeküdt s jóízű(e)n aludt, de a farkas nem tudatt alunni a zétlenségétől. Hát ecce csak békopogat a farkas a rókához:

– Készen vagy, róka koma?

– Készen vagyok, farkas koma.

Kigyú a róka s emennek a kúthaz.

– Na, farkas koma, ülj le ide a partra s nyújtsd belé a farkadat a vízbe, de meg ne mozdítsd, mer emennek a halak róla.

Na bé is dugja a farkas, s tartja egy kis ideig. Asz' kérdi a róka:

– Nem érzel valamit a farkadan?

Aszondja a farkas:

– Dehogy nem, úgy nyüzsegnek rajta.

– Vigyázz, meg ne mozdítsd, mer efutnak.

Na tartja a farkas, amit tartja. Egy idő váltotva aszondja a rókának:

– Jaj te, hogy nyüzsegnek, má alig bíram.

– Tartsd csak ott, nehogy megmozdítsd, aszondja neki a róka.

De ecce csak észreveszi a róka, hogy kezd pitymaladni. Hallik is valami zaj. Há valami béresek gyűnnek a kútra vízér. Akkor aszondja a róka a farkasnak:

– Na, farkas koma, most má itt a zideje, hogy kihúzd a farkadat.

Nekifog a farkas, húzza a farkát, s erőlkedik, nem gyű. Nekifog a róka is, húzzák ketten, hát nem gyű. Asz'ondja a farkas a rókának:

– Na látod, megmondtam, hogy húzzuk ki hamarább, s mos(t) má annyi hal ragadatt rá, hogy nem tudam kihúzni.

Na de eközbe közelednek a béresek, látják, hogy ott van a kútnál egy róka s egy farkas. Kezdenek kiábálni, futnak a vasvillákkol, ezek megijednek, a róka efut; a farkas szökik ide, szökik oda, de nem tudja kihúzni a farkát, mer beléfagyatt. Odaérnek a béresek, ütik a farkast. A farkas szökik ide, szökik oda, egysze csak eszakad a farka s e'futatt ő is. Hát amin(t) fut, meglátjo a rókát.

– Na, róka koma, én ugyan megjártom.

Nos ott epanaszolja neki, hogy őtet hogy megverték, s neki már nincs farka, s csak a neve farkas s több aféle. Aszondja a róka:

– Ha csak ez a baj, ne búsulj, farkas koma. Tudak én neked olyan farkat csálni, hogy mégtá (talán) különbet, mind a zelső.

– Tá nem, te.

– Én biz' igen.

Na megörvend a farkas, hogy lesz farka. Aszondja neki a róka:

– Van itt a faluba egy pincébe egy csumó kender, elmejük oda egy éjjel, lopunk, s meglásd, olyan farkat csálok neked, hogy csak na.

Na belé is egyezik a farkas, hogy biz a jó lesz. Hát e'is mennek, megkapják a házot s bémennék a pincébe. Vót ott bor, pálinka, sajt s vót ott továbbacska egy kád méz, efféle mé(h) méz. Nekifogtak ők inni. Először bort, azután pálinkát. Amind ott iddógnok, már látszott, hogy mindjár kezd virradni. A róka mondja a farkasnak:

– Te farkas koma, e'ké(ne) menjünk, mer' már virrad.

De a farkas nem akart menni. Meggyütt a kedve a bortól. Aszondja a rókának:

– Te róka koma, én mindjár rágyutak egy nótáró.

– Vigyázz, te, az Istenér, me ha megtudja a gazda, hogy mü itt vagyunk, porrá teszen.

Na de a farkas nem nyugudt belé. Esmét csak mondja a rókának, hogy ő dudolhatnék. Aszondja a róka:

– Vigyázz, te, az Istenre kérlek, me baj lesz.

– Má aká' baj lesz, aká nem lesz, de én már mégis rákezdem; s csakugyan rá is gyut egy nótáró. Felébred erre a gazda a fiaival. Le a pincébe, a kutyákkol. A róka észreveszi, hogy baj van, s belészöketett egy kád mézbe. Meglátjo a gazda a farkast főd részegen, e'nyúlva a pince földjin. Kihúzták a farkast a pince torkából, s úgy everték, hogy már azt is hitték, hogy meg van dögölve. Akko' aztán ott hagyták, s aszondták, hogy reggel megnyúzzák 's a bőrit béviszik Tordáró a vásárbo s eladják jó pénzér. Ahogy észrevette a farkas, hogy ementek, fehézte ő is magát, s ement ki a falu végire, s ott leült egy fejér kő alatt s búsult, hogy meg is verték s neki mégsincs farka.

Há a róka is, miko' má' nem hallatt semmi lármát, semmi beszédet, kimászott a kordóból, magához vett vaj négy-öt fő kendert s beléhevert a ház előtt egy csomó pozdorjából s aztán megindult ő is ki a falu vége felé. Amin' mejen, mendegél, hát meglátja a farkast. Oda mejen melléje, ledobja a kendert s leül ő is. Meglátja a farkas s e'kezd panaszolkadni, hogy ő hogy meg van verve. Fekél mellőle a róka, megrázza magát. Hát uramfia, a rókán úgy zörgett a pozdorja, hogy a farkas megjijed.

– Hát 'iszen te jobban meg vagy verve, mint én – mondotta a rókának.

Asz'ondja a róka:

– Na farkas koma, mü asztán megjárok, látod, hogy zörögnek a csontjaim. Meg is mondtam neked, hogy ne dudalj, de velled nem lehetett bírni. Hanem azér ne búsulj, mer itt van a kender s megcsáljuk a farkadat.

– A' biza jó lesz – mondja a farkas.

Na megindulnak ők kifelé a hegyen. De a róka egyet gondol s aszmondja:

– Már farkas koma, ha te kiviszel ingem, akkor lesz farkad, de én itt soha ki nem mejek, úgy meg vagyok verve. Megin' megrázza magát, hát az a riájo ragadt pozdorja úgy zörgett, mintha éppen a csontjai zörögnének. Megsajnálja a farkas a rókát s feveszi a hátáro. Hát amin' mendegélnek, egysze csak aszondja a róka a farkas hátán:

– Vert viszen veretlent, a feje is töretlen.

Asz kérdi a farkas:

– Mit mondasz, te róka koma?

Aszondja a róka:

– Aszondam, hogy műnket jól everének.

Mennek, mendegélnek ők tovább, ecce csak megin' aszondja a róka:

– Vert viszen veretlent, a feje is töretlen.

Asz' kérdi a farkas:

– Mit mondasz, te róka koma.

– Asz' mondom, hogy nincs messze a hegy teteje, s ott olyan farkat csípünk, hogy csak na.

Na mennek tovább, hát egy üdő váltotva megin' mondja a róka:

– Vert viszen veretlent, a feje is töretlen.

– Mit mondasz, te róka koma?

– Asz' mondom, hogy már itt van a hegy teteje.

Akkor fogja magát a farkas s úgy vágjo földhez a rókát, hogy még heppen belé; 'szen én nem tudam, hogy mit beszélsz.

– Hanem most má itt a hegy teteje, csáld meg a farkamat.

Le is ülnek s nekifog a róka s fon egy csúf, fertelmes farkat a farkasnak. Megnézi a farkas, s csál hozzá egy savanyú pofát. Aszondja a róka:

– Na ne búsulj, mer segilünk azan. Emejük a zerdőre, s ott szedünk fát, rakunk egy jó tüzet s te keresztül szökel rajta, kétsze', háromszo' erre, kétsze', háromszo' arra, a farkad megperzselődik, s az is olyan színű lesz, min' te.

Na megörvend a farkas, hogy a biz jó lesz. E' is mennek a zerdőre, s összehordanak vaj három szekér fát. Raktak egy istenes nagy tüzet.

– Na farkas koma, mas' már ugradj.

De a farkas nem merészelt, mer félt, hogy beléesik. Fogja magát a róka, s mind a pereszlen, kétsze(r), háromszo' arra s kétsze' háromsz' vissza szöki a tüzen.

– Na látod, farkas koma, még én is átolszöktem, pedig én jobban meg vagyok verve.

S megin' megrázso magát. Na nekibátorodik a farkas is. Nekifutamadik, hát éppen a tűz közepibe szökett s beléégett. Aszondja a róka akko(r):

– Úgy látod, úgy kell neked, mér etted meg az én bárányóimat.

Állatmese. Elmondta Jobbágy Máté földműves, Mészkö. Gyűjtötte Gálfi Mózes, 1920 táján.

A kismalac és a farkas

A kicsi malac az erdőbe. Elment az édesanyja a vásárba. S azt mondta a malacaknak, hogyha otthon ülnek és jók lesznek, nem engednek be senkit a házba, hoz nekik vásárfiát.

A farkas észrevette, hogy a nagy malac elment a vásárba. S jött s azt mondja, hogy engedjétek bé, csak az első lábamat, me úgy fázok, majd megfagyok. A malacak azt mondták, nem engedünk bé, me édesanyánk azt mondta, hogy ne engedjünk senkit bé, me ha béengedjük, megesz minket.

– Én nem a farkas vagyok, én anyátaknak vagyok a barátja, engedjétek bé az első lábamat.

Akko az egyik kicsimalac odakötött egy zsákot az ajtóhoz és a farkasnak béengedték az első lábát.

– Juj, hogy fázok, engedjétek bé a hátulsó lábomat is, me nem csinállok semmit.

A nagyobbiknak eszibe jutott, hogy tegyenek fe egy fazék forró vizet a kemencére. Béengedték s hama békötötték a zsák száját. S akko a fazék forró vizet ráöntötték a farkasra. S annak lement a szörméje.

A kicsimalac kiment az erdőre. Jöttek a farkasok, s ő femászott a fára. Ott vót a fetejin. S most má a farkasok hogy tudják levenni a kicsimalacat. Nekifogtak, s egyik a másik hátáro mászott. Legalol vót a csóré farkas, amelyik le vót forrázva. Miko már hogy majdnem érték el a tetőt, a malacat, a kicsimalac ekiátotta magát:

– Forró vizet a kopacra.

A kopac farkas megijedt, eszaladt, aztán leestek a farkasok, egyiknek a keze, másiknak a lába tört ki.

Állatmese. Alsó- és Felsőszentmihály, D. Margit sz. 1938; Mózes sz. 1932. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

Az aranyhajú gyermekek

Vót, hol nem vót, hetedhét országon is túl, vót eccer egy szegény ember, s vót annak két kis gyermeke. De olyan szegén vót az a zember, mind a templam egere. Nem vót an-

nak a világon semmije. De hogy egyik szovamat a másikba ne üssem, az egyik gyermek fíjú vót, a másik pedig liján.

Eküdi ecce a szegény ember a lijánkáját a szomszédba egy özvegy asszanyhaz, hogy hozzan egy fejszét, me kéne egy kis fát vágni. Emejen a lijánko s köszön:

– Adjan Isten jónapat; aszondta édes'pám, istállók egy fejszét.

Aszondja neki az özvegy asszan:

– Mon' meg apádnak, hogy vegyen el, s akkor lesz fejszeje.

Na jól van; másnap e'küdi a fíjót:

– Eriggy, fíjam, hozz egy szítát innét a szomszédból, hogy szítáljunk egy kis málélisztet.

Emejen a fíú s köszön, hogy adjan Isten jónapat.

Kérdi az özvegy asszany:

– Na há mi ke', fíjam?

– Azé' küdett édes'pám, hogy istállók egy szítát, hogy szítáljunk egy kicsi pujszkalisztet.

Aszondja a zözvegy asszan:

– Erigy haza, fíjam, mon' meg apádnak, hogy vegyen fér'hez, s akko lesz fejszéje, szítájo, kalányjo, villájo.

Hazamejen a fíju s mondja, hogy édes'pám! Asz'ondta a szomszédasszan, hogy vegye e' édes'pám s akko lesz fejszéje, szítájo, kalányjo, villájo.

Na telik, múlik a zidő, látjo a szegény ember, hogy a zözvegy asszany nem ád neki semmit, gondolta, má' Isten neki, legyen, ami lesz, de ő eveszi.

E is vette. De a mostohájok olyan rosszul bánt a gyermekekkel, hogy még enni se' adatt. Csak ő ett meg mindent a zurávol. Az ember látto, sajnálto eléggé a zédes gyermekejit, de nem vót mit csájon.

Egysze aszondja a zasszan a zurának, hogy vigye ki azakat a gyermekeket a zerdőre s hagyja ott, hogy pusztuljanak el, vaj legyen velek aká'mi. A szegény ember sajnáltó a gyermekeit, s nem akarta e'vinni őket. Na de a zasszan addig erre, addig arra, hogy csak vigye, s hogy csak vigye, amég osztán a biza hát rávette magát a zember, hogy másnap kiviszi a gyermekeket a zerdőre.

Na másnap bétarisnyál a mostoha az urának tejes pogácsát s a gyermekeknek hamuba' sült pogácsát, s asztán eindulnak. Amin' kiérnek a zerdőre, leülteti a gyermekeket, hogy játszodjanak; ő is e'ment egy kicsit továbbocska s odakötött egy lopót egy nagy fához. Azután ement haza s a gyermekeket otthatta. Azak ott játszadztak kettecskén. Lengedezett egy kis szél s a lopót, amit a zapjuk oda kötött a fához, mind oda-odaverdeste a fához. Aszondja a kis lijány az öccsinek:

– Hallad, kicsi öcsém, hogy vágjo édes'pám a fát?

Azután tovább játszodztak. Há'ecce csak azan veszik észre magakat, hogy öste van. E'mentek, hogy keressék meg a zapjakat. Keresik erre, keresik arra, tóvé tették az egész erdőt, de az apjakat nem kapták meg. Mikó má' efárodztak, leültek egy here s ott sirdagáltak, amég egysze csak elaluhattak.

Reggel keresték mindenütt az utat, de nem kapták sehol. A fíjú nagyon megszomjuzatt s látott egy farkasnyomat, s abból akart inni. De a nénje aszondta:

– Ne igyál abból, kicsi öcsém, mer farkas leszel te is, s ingem is megeszel.

Na jól van, nem is ivutt belőlle a fiú. De egy kicsi idő elteltivel meglát egy nyúlnyomat. Abból is akart inni, de aszondja a nénje:

– Ne igyál belőlle, kicsi öcsém, me nyúl leszel, s akko' efutsz töllem.

Alig mennek egy nihány lépést, megin' meglát a kis fiú egy őznyomat. Nem is kérdezte má' a kicsi nénikéjit, hanem lehajalt s jót ivutt belőlle. De abba a nyomba őz lett belőlle. Aszondja a kicsi liján neki:

– Na látod, kicsi öcsém, megmondtam, hogy ne igyál.

Hát ecce csak hallik a trombita s kürtszó, hát a királyúrfi gyüött vadászni. Meglátjo a kis lijánt a zőzzel. De a lijánkó is megláttó ötet s femászott egy fáró, mer félt a királyúrfitól. A királyfi is odamejen a fa alá s hijja szépen, hogy gyűjjen le. De semmiképpen se tudja lecsalni. Vót a királyfinak egy furfangas szakácsnéja. Ement ő haza s eküdte azt, hogy csalja le a lijánkát a fáról.

Há' e' is mejen a szakácsné s viszen magávol egy tekenyőt, lisztet s még egy szítát is. Hát ekezd uramfia a fa alatt palalni,³⁴ de szítál, de palal, de mit nem csinál. Aszondja a kicsi lijány a fáról:

– Nem úgy ke', néni, az én édesanyám nem úgy csinált!

– Hát hogy, te kicsi lijányom, gyere, mutas(d) meg!

– Nem mejek, me' félek a királyfitól.

Akkor megfordítja a szakácsné a tekenyőt s úgy kezd palalni.

– Nem úgy ke', néni – mondja a kicsi liján a fáról.

– Hát hogy ke', te kicsi lijányam?

– Na álljon, hogy mutassam meg.

Há miko' legyüött, megfogja, odagyú a királyfi is, s e'vitte magához a lijánkát is, a zőzet is.

Na telik-múlik a zidő, s a kicsi lijány megnőtt s szép nagy lijány lett belőlle. Már a királyfi is azan gondolkazatt, hogy megkésve házasodjék. Nem is sokat teketoriázott s evette a kicsi lijánt. Csaptak is egy hét országra szóló lakadalmat s azután is sokáig éltek boldogan.

Vót a király kertjibe egy ónkút s vót a királyi udvarba egy ördöngös szüle is, akinek vót egy lijányó. A szép királyné sokszo lement a kerbe, leült a zonkut szélire, s ott beszélgetett a kicsi őzzel.

Hát egyszer, miko a királyné ott beszélgetett a kicsi őzzel, lemejen az ördöngös szüle is a ker'be, szépen odalopózik a zonkuthaz s belélökte a királynét. Azután ement s feötöztette a lijányát a királyné ruhájábó.

Na telik-mulik a zidő, há ecce meglátjo a zördönges szüle, hogy a zőz odamejen a kuthaz s ott beszélget magábó.

Gondolja a zördönges szüle, hogy emejen s meghallgatja, hogy mit beszélhet az magábó.

³⁴ szítálni

E is lopózik a kút mellé s ott hallgatozik. Hát hallja is, hogy a kicsi őz a nénikéjével beszélget. Na neki se kellett egyéb. Emejen fe' a palatábó s aszondja a lijányának, annak, aki mas' má' királyné vót:

– Te kívánd a királytó, hogy te szeretné enni annak a kicsi őznek a májából, mer ha nem, akko nekünk bajunk lesz. S emondja neki, hogy mit látott s mit hallatt.

Na el is mejen a királyné a zurához s mondja neki, hogy ő ehetnék annak a zőznek a májából s ő meg is hal, ha nem ehetik belőlle. A király kérdi, hogy há' mér' ehetnék ő annak a szegén kicsi őznek a májából, 'sze azelőtt hogy szerette.

Égen, csakhogy a király nem tudta, hogy mas' má' nem az a királyné, aki azelőtt vót.

Na de a királyné csak mondja, hogy ő ehetnék, s hogy ő ehetnék a kicsi őznek a májából. Na de észreveszi ezt a kicsi őz is. Ekezdett sírni keservesen. Lement a kerbe, oda leült a zonkut szélire s ott panasolta a nénikéjinek, hogy ötlet megölik. S aszondta neki:

Nénikém, nénikém, gyere ki onkútból,
Cethalnak gyomrából.
Fenik a kést én gyenge testemnek,
Mossák a medencét én piros véremnek.

Asz'mondja rá a királyné:

– Kimennék, de én is itt vagyok harmadmagammal. Egyiknek aranyperec a karján, másiknak aranycsillag a hamlakán.

Minden áldott nap ement a kicsi őz a kúthaz s ott örökké panaszkodott.

A király se állhatott ki a felesége elől, me' folytanasan kérte, hogy öljék meg a kicsi őzet. Egysze gondolja magábó a király, hogy megügyeli, hogy mé haragszik úgy a királyné a kicsi őzre. Há látjo is, hogy emejen a kicsi őz a kertbe, leül a zonkut szélire s ott sirdagál.

Na azannal ő is le a kerbe, s megbújik egy he(ly)re s hallgatja, hogy mit beszél a kicsi őz. Azonnal megparancsolja a szolgáljinak, hogy merjék ki a kútból a vizet, s vegyék ki a cethalat. Na ki is veszik a szogák, s hát csakugyan ott vót a cethal gyomrából a királyné két szép aranyhajú gyermekkel. Az egyiknek vót egy szép aranyperec a bal karján, a másiknak, jaj, a másiknak egy gyönyörű szép fényes arancsillag vót éppég a hamlaka közepin. Miko a király meglátto a zigazi feleségit, megölelte, megcsókolta s aszondta:

– Te vagy az én igazi feleségem.

Azután rögtön parancsat adott, hogy a zördöngös szülét a lijányávól együtt kössék lófarkáró s hurcalják végig a zegész országbo. Ó asztán tovább élt a szép királynéval s az aranhajú gyermekekkel, s tá még mast is élnek, ha meg nem haltak. Honap tojásahajba kerekednek s az Aranyasan leereszkednek s a tú vendégetek lesznek.

Tündérmese. Elmondta Borbély Róza, Mészkö. Gyűjtötte Gálfi Mózes, 1920 táján.

257. Sipos László meseillusztrációja

A sárkánylő szegénylegény

Hun vót, hun nem vót, az óperenciás tengeren is túl, kidőlt kemencének bédőlt oldalába, vót ecce egy szegény ember, ennek egy fija. Unnyan szeginyek vótanak, mint a templom egere, ezé nem tudta fíját tovább tartani, hanem eküdte szerencsét próbálni. E is indult, útja egy nagy rengetegen vezetett keresztül. Ment-mendegélt nagy búsultában s egysze csak tanálkzik egy óriással. Megijedt, mit csináljan ő most. Félt, hogy megeszí az óriás, de az nem bántatta, hanem megállította egy kicsidég s kérdezte: – Huva mész, fíjam? – Menek – mondja a fíjú – szerencsét próbálni. – Jól van – felelt az óriás –, nesze ez a rozsdás kard, talán még szükséged lesz rá.

Megköszönte a fíjú, ebúcsúztanak egymástó s folytatta tovább az útját. Éérkezik östére kelve egy várasba, amelyik egészen gyászba vót húzva. Megkérdezte egy embertő, hogy mé húzták a várast feketébe. – Jaj fíjam – felelt az ember –, ne is kérdezd, me úgyse tud senki se má rajta segíteni. – Dehogynem – felelt a fíjú –, mondja csak e, mi a baj? – Hát nézd, édes fíjam, azt a nagy tót, látad-é? Abban egy tizenkétfejű sárkány tartazkadik, a ki nek mindennap egy-egy fíjatal jánynt ke adni. Má mind efogytanak a jányok, csak még a királyé van hátra. Hónap a királynő viszik e a jánynt, hogy adják oda a sárkánynak, ezé van a váras gyászba burkalva. A király kihirdette, hogy aki megmenti a jányát, neki adja vele együtt fele királyságát, de még senki sem akadt. Ezze ebúcsúztanak egymástó és ketten kétfelé mentenek. – Megmentem én – gondolá a fíjú magába –, mégha addig is élek.

Másnap nagy sírás vót az egész városba, s a jányt vitte a királynak a kocsisa, hogy adja oda a sárkánynak. A fíjú addig ement a büves kardjáva a tó felé.

Mikó odaérkezett, a nagy sárkány künn vót a partan, várta má a királyjányt. Nekirohant és mind a tizenkét fejet levágta. Azankívvül levágatt a sárkány mindegyik ujjábó egy kicsit, hogyha majd a király nem hiszi e, hogy ő ölte meg, mutithassa elé bizanságul. Unnyan nagy ereje vót a sárkánynak, hogy a fíjú mindjá eájult. Ezalatt a kocsis a jánnya a tóhoz ért, miko látta, hogy a sárkány össze van vágva, nagy örömmé vitte vissza a jányt az apjához.

Azt mondta, hogy ő mentette meg s követelte a jányt magának. A király megbánta először ígérétét, de mit vót, mit nem vót mit tenni, a jányt odaadta feleségül hozzá, hiába mondta a jány is, hogy nem ő mentette meg őtet. Őste tizenkét párnára ültették a kocsis, úgy megtisztelték. Ezalatt egy tündér ment a fíjúhoz a tó partjára s felesztette. Megmondta neki, hogy siessen, me a királykisasszanyt más tulajdanította magának. Ement a fíjú s alig hogy a kapuhoz ért, má egy párna kiugratt a kocsis alól. A kűrülette állók mindjá rosszat sejtettek. Amint beljebb ment, mind párasáva ugratt ki a párna alóla.

Miko béért, egy se vót alatta. Köszönt s jelentette a királynak, hogy ő ölte meg a sárkányt, nem a kocsis. – Mive tudad bébizanyítani – felelt a király. – Ezze – felelte a fíjú, s elészedte a sárkány ujjait. Térdre esett a kocsis, könyörgött az életié, de a király mindjá lefejeztette. Csaptanak egy nagy lakadalmat, Hencidátó Boncidáig folyt a bor, vót multság hegyen-völgyen lakadalam. Azután tojás hajba kerekedtenek, a Székelykőn béereszkedtenek, hónap legyenek a tű vendégeitek.

Varázsmese. Elmondta Zsakó Ferenc, Torockó. Lejegyezte Bartha Miklós, 1908-ban.

Virágfejű aranyember

Vót egy király, vót neki egy vadász. Azt mondja neki a király:

– Ne gyere haza, amég nem lóssz valamit.

Ecce elkésett a vadász. Várják, várják. Érkezik, de nem hoz semmit.

– Felséges királyom, mondjam e, hogy jártom. Találkoztam egy aranyemberre, virág-feje vót. A réten imádkozatt, letérgyelt, ivutt a forrásbó, megint imádkozatt, megint ivutt.

Háromszó. Úgy etötettem az időt, mind gondolkoztam, hogy kéne megfogni.

– Hogy?

– Csinálunk egy pár csizmát. Olyan gyermeklábo van, az egyik csizma kisebb legyen, hogy ne menjen fe a lábáro, a másik nagy, hogy belémenjen mind a két lábo.

Meg is csináljo a király. Odateszik a forráshoz. A katonák ebújnak, hogy fogják le. Jön is az aranyember. Imádkozik, iszik, imádkozik, iszik, imádkozik, iszik. Meglászó a csizmákat. Örvendett. Próbáljo fe őket. Egyik nem ment fe, a másikba belészorult a két lábo. Erólködik. Ezek ki[szaladtak], efogják. Hazaviszik a királyhoz. Béteszik egy vasgalickábo.³⁵ Hírül adják a többi királynok, jöjjenek csudát látni.

³⁵ vaskalitkába

Ecce a király ement gyűlésbe. A fia mind jádzott ott a galicka mellett.

– Eressz ki! – azt mondja a virágfejű aranyember.

– Há hogy? Apukámná van a kucs.

– Nem, má anyukádná. A köténye alatt. Tegyed magad, hogy viszket a fejed, anyukád keresi, nincsen tetűd vagy bolhád, s addig elopad. Kiengedsz, s aztán megint visszalopad.

Úgy is lett. Hálálkodatt a virágfejű aranyember, s adott neki egy sipat.

– Ha bajba kerülsz, ezt fudd meg, s én kisegítlek.

Hazajön a király a gyűlésből. Megtudja, mi történt. Meg akarta ölni a feleségét. A felesége, hogy ő nem s nem [engedte szabadon]. Elévették a gyermeket, addig vallatták, amég bévallatta. Olyan törvények vótak, hogy meg kellett vóna öljék. De csak ez az egy gyermekek vót, s útnak eresztették, ki az országból. De adtak neki, egy acskó³⁶ pénzt az anyja, egyet az apja, egyet közösen. Adtak melléje egy szógállót is.

A fiú tudta, hogy van egy nagybátyjo. Gondolta, emenyen hozzá. Mennek, mennek. Egysze azt mondja a szóga:

– Te taknyas, én megöllek!

– Ne öljé meg, van egy acskó pénzem, neked adam.

Jó. Másodszó is azt mondja a szóga:

– Megöllek.

– Adak még egy acskó pénzt, csak ne öljé meg.

Evette minden pénzt, pénz nélkü maradt. Még a gúnyáját is evette. Közeledtek a nagybátyjához.

– Te, én megöllek.

– Ne öljé meg, höttig szógád leszek, csak hadd meg az életemet.

Odaérnek, bemutatkoznak. Persze, a szóga mondta, hogy ő a király fia. Örvendett a nagybátyjo.

Telik-múlik az idő. A fiú pucolta a lovakat. A szóga mind csak rosszat akart neki. S akko a fiú újból kellett pucolja a lovakat. A szóga gondolta, öljé meg, me másképp ő jár pórul. Menyen a királyhoz.

– Na – aszondja –, né mit mondatt ez a szóga.

– Mit, te?

– Hogy ő ehozza az ezüstrucát a hét fiáva.

Hivassa a király.

– Te, ha nem csinálod meg, amit mondtá, karóba kerül a fejed.

– Mit mondtam?

– Há azt, hogy ehozad az ezüstrucákot. Reggere ha nincs itt, karóba kerül a fejed.

Ő nem is hallatt ilyent, nem hogy mondja. Búsult erőssen. Neki nem is jutatt eszibe a virágfejű aranyember. De az jött magáto. Megvilágosadik a pajta, jön.

³⁶ zacskó

– Nem megmondtam, mi csinálj? Másko fújj a sípba. Én tudam, mirő van szó. E ke hozni az ezüstrucát a hét fiókájávo?

– Igen. Én nem is hallattam rólla.

– Na, ülj fe a hátomra!

Feemelkednek az égbe. Ott nem jártok lelkek. Ott lakatt a virágfejű aranyember. Az embernek nem vót felesége, csak három léányo. Azt mondja nekik:

– Fűrösszétek meg ezt a fiút, fektessétek le, ezüstbő csináljotak neki egy gúnyát, legyen rajta az ezüstruca s a hét fiókájo. Én addig elhozam.

Na jó, úgy is lett. Regge miko kezd picsmallani,³⁷ téríti a rucát, menyen a királyhoz.

– Né te, ez csak királyfiú, mindent meg tud csinálni.

Hama csinálnok egy vasgalickát, bészárják a rucákat.

De a szóga csak nem nyugodatt meg.

– Né, bátyám, mive dicsekedett az a szóga.

– Mive?

– Hogy ehozza az aranyrucát a hét fiókájávo.

– Menj e, te!

– Igen.

Hivassa.

– Én nem tudam, mirő van szó.

– Reggere hozd e nekem az aranyrucát.

Sír-sír a fiú. Honnan hozza e az aranyrucát? Beléfúj a sípba. Rögtön ott is van a virágfejű aranyember.

– Né, mi a baj.

– Nem baj, ülj fe a hátomra.

Femennek megint az égbe, az ember lakásábo. Mondja a léányoinak:

– Fűrösszétek meg, adjatak neki vacsarát. Reggere varrjatak egy aranygúnyát, rajta a ruca a hét fiókájávo.

Lefektetik, megcsinálnok mindent. Az apjak ehozza a rucákat, feköti a fiút, indulnak vissza. Regge téringette a fiú maga előtt. Csudálkozatt mindenki. A szóga haragudt. Most se sikerült, hogy megöljék.

– Na, gyermek, látom, hogy ügyes vagy.

Beléteszik egy vasgalickábó ezeket is. Haragudt a szóga.

– Ez nincs megpucolva. – 175 sor port kellett kiverjen a lovakbó. Szegény megint kezdte előlrő.

Menyen a szóga a királyhoz.

– Oj, nagybátyám! Halljan ide, mit mondatt ez a szógám.

– Mit te? Csak nem egy csudát?

– Hogy ehozza a gyémántrucát a fiókáiva.

³⁷ pitymallani

– Csak nem?

– De igen.

– Na küdd ide!

Jön a fiú.

– Na akko hozd e, ha dicsekedté velle!

– Én nem mondtam.

– Reggere karóba lesz a fejed.

Sír, búsul a fiú. Beléfúj a sípba.

– Na nem baj, ne búsulj! Ehozzuk. Ez az utolsó, ezt még megcsináljuk, többet nem tud hazudni.

Eviszi a léányoihaz.

– Adjatok vacsorát, fektessétek le, s varrjatak neki egy gyémántgúnyát. Én ehozam addig a rucákat.

Regge kioktassa a fiút:

– Aztán jönnek a királyok csudát látni. Feveszed a gúnyát, hajtad a rucát, megkerüled köztek. Miko vége, kikiátod, ki vagy te, s ki a szóga. Apád is ott lesz, s hazavisz. A gúnya s a rucák visszatűnnek, nem maradnak ott.

Regge hajtsa őket fel. Meglássó a király. A szóga is gondolta, nem még hazudik.

Hirdeti a király. Jönnek minden országbó csudát látni, nem még tértek³⁸ a király országábo, annyian. A fiú hajtatta a rucákat, megsétáltotta. Kihozza a másikat, aztán az utolsókat.

– Há nagyon ügyes fiú vagy.

– Na most mondjak én is egyet. Mondjam meg, ki vagyok, s mé tudtam megcsinálni. Ennek s ennek a fia vagyok. Így s így jártom. A szógám abba járt, hogy a nagybátyám öljen meg. Né, apám, én vagyok a fia, vagy az?

A nagybátyjo kivette a kardját, s megölte a szógát ott helybe.

Hazamentek, lehet, még most is élnek, ha meg nem haltak.

Tündérmese. Elmondta Kocsis János sz. 1932, Detrehemtelep. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

A szegényember fia

A szegényembernek a fia elment, mert nem volt mit egyék, s elment szolgálatot keresni. Az édesanyja nem volt mit tegyen a tarisznyába, hanem sütetett hamuba pogácsát, betette egy tarisznyába. Ment hegyen-völgyen keresztü, napokig, mindenem, amég bejutott egy nagy erdőbe és esőtétedett. S a szegény fiú má nézegetett jobbra-balra s meglátott egy kis világot. Gondolta, hogy elmegy, hogy kopogjan be oda, hogy lássa, hogy ki alszik ottan.

Elment, bekopogott, hát egy öreg néni, nagy orrú, nagy szájú. S beköszönt.

³⁸ fértek

– Jó estét, öreganyám. – És szólalt a néni:

– Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál, mer ha nem, karóba lenne már a fejed.

Hol jársz, te kisfiam, merre mész?

Azt mondja:

– Megyek szolgálatot keresni, de nem kapok.

Azt mondja:

– Egész reggelig itt fogsz maradni, majd mielőtt indulná, majd szóba állsz velem. Most feküdj ide az ajtó megé s aludj.

A kisfiú lefeküdt, álmába szépeket álmadatt, reménykedett. Reggel miko megébredett, fesütött a nap, az öreg néni felkötötte. Adott neki hogy egyék, szintén hamuba pogácsát és még tett a tarisznyájába. S akkor vett egy vasbocskort s azt mondta:

– Na, ezt a bocskort te a lábodra húzad, mert mindjárt eléred az üveghegyet. S azon neked keresztül ke menni, másképpen visszacsúszsa.

A kisfiú elvette s tényleg úgy is vót. Az öreg nénitől elment, s egyszer csak vót egy nagy hegy előtte, amelyik üveghegy vót. S akkor eszébe jutott, hogy ott van a vasbocskor nála s akkor felhúzta s tényleg át tudatt menni a hegyen. Az a bocskor nem csúszott vissza a hegyen.

Átment, s ment, ment. Megint béért egy nagy erdőbe. Megint úgy eltévedett, mint az előbb. S akkor szintén egy kunyhóra bukkant, s ott egy bácsit talált.

– Jó estét, öregapám.

– Szerencséd, hogy így szólítottál, mert ha nem, már karóban lenne a fejed. Hol jársz itt, kisfiam?

– Szolgálatot keresni.

– Te itt fogsz aludni máma éjjel, de aztán vigyázz, mert következik a kásahegy. Abba te bele fogsz süllyedni, de fog lenni egy táltosod. Az egy olyan állat, mint egy ló, és neki van szárnya és repül. És ez menti meg a jó gyerekeket, amelyikek bajba vannak.

Reggel felkelt, az öregbácsi csomagolt neki és elindult. De belesüllyedett a kásahegybe. Egysze jött egy táltos nagy szárnyakkal, s kereste, hol van a kisfiú, aki az öreg bácsinál aludt. Felvette és kivitte egy másik térségbe.

Na ottan talált egy települést, ahol sok helyen kellett szolgáló. S aztán beszegődött. Igérték, hogy fog kapni ruhát, ennivalót és még aranyat is, hogy vigye az anyjának.

Letelt az esztendő, a kisfiú szépen fel vót öltözve és visszatért az édesanyjához. Amikor átadta a pénzt, az aranyat, nagyon megörvendett. És otthon maradt az édesanyjának tovább segíteni.

Ezzel befejeződött a mese.

Tojás hajba kerekednek,

A vízen leereszkednek,

S holnap ebédre lesznek nálad.

A boldog ember inge

Immán mi szeginy emberek azt gondolnók la, hogy senki unnyan boldog nem lehet, mint a királyak, mika azaknak mindenek megvagian, amit csak szüvek kíván, pedig nem úgy vagian. Nekem beszélt vót édesapám egy királyró, akinek nagybeteg vót az egyetlen egy fija. Összejártanak minden híres orvost; hát kaptanak unnyant, aki meg tutta vóna gyógyítani? – Bizon nem a. Egyik sem tudta vala sigilni rajta, jába³⁹ való vót a fáradazás.

Gondolta a király, hátha a tudósak valamit csak tudnának csálni. Oda kerítettek hát egy nagyeszű tudóst, a megnézte vala a királyfijút, s azt mondotta: – Erősen nagy a baj, addig nem gyógyul meg, amég boldog ember ingit rája nem adják.

Ementenek hát boldog ember ingit keresni. Há má hunn lehetnének boldagabbak, mind a gazdagak, akik fnyes palotába laknak? Oda mentenek hát legelébb is. Nagy pompa, nagy vacsora vala, akka tartatta nevenopját a gazda. Ezüst tárgyérbó öttönök, ezüst pohárbó ittanak.

– Ezek má csak boldagak – gondalták. Hát vacsora után úgy összevesztenek a vendégek, egyik jobban kijátatt, mind a másik, az asszanyak sírtanak.

Má innét nem kérhettek boldog ember ingit, me hát ezek ugyan csak nem vótanak boldagak. Összejártanak aztán sok várast, egy helyt egy, másutt más vót a baj, csak úgy la, hogy boldog embert nem tanáltanak suhant. Ejutattanak nagy sokára Torockó felé is. Hát amind gyünnének a váras felé, látják, hogy a verőkné egy csumó sátaras cigány vagian. Nagy tüzet raktanak s egy malacat forgattanak rajta vasnyársan. A vén dádé muzsikált, a jányak danaltanak, a kicsidek táncaltanak. Unnyan vígan vótanak, akárcsak lakadalam lött vóna. Itt immán látszadatt, hogy boldagság vagian. Meg is kérdezték: – Boldagak vagytak, ti cigányak? Azt mondották, hogy ők unnyan boldagak, hogy boldagabbak nem is lehetnének. Akko azt mondották:

– Na egy kalap aranyat kaptok, ha egy inget adtak. De a cigány keservesen felelte: – Hiszen mi boldagak vagyunk, mindenünk megvagian, csak éppeg ingünk nincsen.

Igy kellett aztán szeginy királyfinak meghalni.

Novellamese. Torockó, 1900 körül.

A helytelen fiú

Volt egy kisebb öcsém, négyéves lehetett. Reámbízták apámék, mentek kukoricát kapálni. S volt egy kotlóalja csirke, hogy vigyázzak azakra is.

Mikor felkeltünk, a kotlót kiengedtem, mind szerteséjjel mentek. Vettem egy mazgot, s mind egymáshoz kötöttem őket. Jött egy ülü, ekapta az egyiket, s mind elvitte.

³⁹ hiába

Na én megijedtem s eszaladtam. Tordatúrná réám esteledett. Egy házná vót világ s békéreztem, hogy engedjék meg, hogy háljak ott. Meg is engedték, s az asszony a menyivel elment, hogy fejjék meg a tehenyet. Amég fejték a tehenyet, meg voltam éhezve, néztem ott szerte-széjjel a házbo. S megláttom, hogy egy porzsoló van egy kis ablakba. Gondolom, hogy megfogam, hogy hátha abba valami van, hogy megegyem. Ahogy megfogtam, a fejembe borult egy fazék tej, leömlött a földre. Na én akko megijedtem s eszaladtam a falunak a túlsó végibe.

Ott bekéreztem egy másik helyré. Ott is egy öregasszony egy menyecskével befogadtak. Éjjel, az asszony terhes volt, bábaasszony után kellett menni valakinek. De nem vót kit küdjen a menyecske. A vénasszany nem látott. Mondja, hogy fogjam meg a vénasszanynak a karját, s a vénasszany aztán úgy tájékozódik, hogy hol a vénasszany, híjjuk el a bábaasszant. Ahogy mentünk a falun le az után, nem vót fedele egy kútnak, s a vénasszany beleesett a kútba. Ott ahagy hallam, hogy gargarizál, kiábál, én megijedtem s elfutattam. Már kezdett hajnaladni és egy juhásztor jött kifelé a juhakkal, a turmávol. Kérdi, hogy:

– Hej, gyermek, hová mész?

Mondam, hogy megyek, hogy álljak be cselédnek, szolgálni valahová. Azt mondja:

– Éppen szükségem van egy gyerekre.

Megcsináljuk a vásárt. Azt mondja, ezen és ezen a területen őrizzem a juhakat. Nekije van egy kis dolga a faluba, visszamegy. Ügyeljek, hogy ne menjenek kárba⁴⁰ a juhak. Meghagyja, hogy meddig őrizzem.

Olyan hidegecske vót. Vót egy tó, vót benne valami száraz nád, meggyútattam, hogy melegedjek.

Csakhogy a juhok megijedtek, beleszaladtak a tűzbe, mind megperzselődtek. A juhnyájórzó épp má jött kifelé, nem vót időm, hogy elmeneküljek. De ahogy meglátja, hogy le vannak perzselődve, azt hitte, hogy disznók. Kérdi, hogy:

– Hej, disznópásztor, nem láttál egy gyermeket a juhakkal itt valahol?

Mondam, hogy elment ott túl a hegyen valahová. Aztán elment s én elszaladtam, Bányabükkre. Bányabükken aztán behúzódtam egy ilyen méhkasba. Méhészet vót egy erdő alatt, s éccaka behúzódtam egy üres kasba.

Éjjel jönnek valami tolvajak, hogy lopjanak méhet, mézet. És mondja egyik a másiknak, hogy meg kell emelni, melyik a nehezebb kas, abba van több méz. Egyik ott emelgeti, s felveszi a vállára a kasat, amelyikbe én voltam. S egy ilyen sövénykerten kellett keresztül-mászni. S ahogy mászott, én akkor elengedtem a kasat, s ő leesett túlfelől, s én errőlfelől. Aztán én kiszaladtam az erdőbe.

Az erdőbe behúzódtam egy odvas fába, egy üres fába. Behúzódtam oda. Jöttek valami tekenyő-fakanálcsináló cigányok, hogy vágjanak fát, hogy szerezzenek, ami kell. Lepakolják a tarisnyát oda a fa mellé, s emennek, keresgélnek a fát. Én aztán kijöttem s vagy

⁴⁰ ne tegyenek kárt

kettőnek-háromnak a tarisnyájából, ami volt, megettem az enivalót. Délbe miko jönnek, hogy ebédeljenek, hát semmi nincsen a tarisnyájokba, üres. Meglátjo egy a cipőmnek az orrát, hogy kilátszott onnat abból az odvas fából. Kihúznak s ott tárgyalnak, hogy mér ettem meg s mi csináljanak. Kezdenek ott régulázni. Azt mondja egy öreg, hogy bé kell ásni. Éccakára egy gödröt csinálunk, térgyig bétemetjük a földbe, me aztán éjjel elbánnak a farkasak velle.

Úgy is csináltak. Beástak térgyig a földbe. Jól bedöngölték. Eccer éfél tájt hallam, hogy orgonál egy farkas, mintha jönne ott arra felém. Még a lélegzetemet is visszatartattam, hogy nehogy észrevegye, hogy mi vagyak. Úgyhogy azt hitte, hogy egy csutkó vagyok, valószínű, me aztán odajött, hogy ganéjjan le. Ahogy odafordult, én megkaptam a farkát, s megijedett s kirántott. Aztán efutatt.

S én aztán úgy jöttem visszafelé, hazafelé. S apámék aztán megbocsájtottak, örvendtek, hogy hazajöttem.

Hazugságmese. Elmondta Jobbány Miklós, sz. 1894. Várfalva. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

Feladat. Térképen kövessétek végig a mese hősének útját.

A front

Aztán itt nállunk nem bombáztok, nem mondhatam. – *Hányan voltak megszállva a házban?* – Ott egy család vót a Mihályék házokba, az anyuék házokba. Dezsó szegény magyarázto, hogy vót neki két gránátjo. Bécsavarta egy törülkezőbe. Bétette oda anyuhaz a konyhábo a földkemencébe. Földkemence, de téglábo vót rakva. S azak⁴¹ bégyutattak. Akkorát lótt. Szerencsére, hogy nem érte őket. Persze, ferobbantak a gránátok a földkemencébe. – *A németek lakni hol laktak?* – Benn a szobába máminá, máminá a közbelsőbe s az elsőbe. Mi ott laktunk hátul. [...] S aztán adtak nekünk a németek ugyé... Vót nekiek apróságjok, cipőfűzőt, mit tudam én, miféle apróságot. Igen-igen-igen. Anyu szegény éccaka hallatta a nagy zörgést, fekelte, s kiment az utcáro. S akko a honvédakka összetalálkozott. Mire én regge fekeltem, mindegyikhez ló vót kötve. Jaj, alig tudtam kijönni. A huszárok odajöttek hozzánk, a lovakat odakötették a tornáclábokhoz. S aztán anyu szegény azan nap levágott nem tam⁴² hány tyúkat, és főzött nekiek gulyást hússa, s má estére kimentek a vonalba, a háborúba. Másnap estefelé má jött a szekér a központan. Egyik honvédnak le vót vágva a feje. Dezsó megismerte, tóllünk vót egyik, na.

Igaztörténet, a tordai csata idejéről. Elmondta K. Erzsébet sz. 1932, Detrehemtelep. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

⁴¹ Az aranyosegerbegyi menekült család.

⁴² tudom

Fogságban

– *Hol volt az édesapja?* – Leipzigbe vót amerikai fogoly. Ott is kőműveskedett. Nem vót az első vonalan. Vót szűrősrót kereken. És kiásták a gyükereket, hogy tudjanak főzni. És lopták a pityókát. És Lajinak, a tesvéreinek lelőtték a sapkáját. Éheztek. Amelyik nem vót képes dógozni, aztat vitték a gázkamrába. Amelyik képes vót dógozni, azt ki dógozni. Amelyikek estek e, mind a beteg csürkék, azt vitték e. Átkerült egy másik lágerbe. S ott adtak ételt. S egy éhezett [azt mondta], hogy megesszik három porció fuszulykát. S aztán beléhalt. S aztán hazakerült cu chin cu vai.⁴³ S aztán hazakerült 48-ba. Amiko hazajött, azt mondta, vagon tetejin jött. De amiko vitték őket oda, zsidókka is találkoztak. A zsidóknak adtak sós halat, s azok kértek vizet, vizet. S apám odaadta a zsidónak a kullacsát, hogy igyék. [...] A két vonat, azt mondta, egyik a másik mellett. [...] S akko leszállították a sínen végig, hogy lőjék meg. De a tisztnek körülbelül számbó vót adva, nem engedte, [mondta,] hogy ne lőjék meg. [...] A gyéresi vasútállomásbo... Amerikai katona köppenye vót. És vót katona csizmájo. A román milicisták levetették. Levették. S meg is verték. És ement a mostani apósához, hogy kapjan szállást. Papucsat adtak a katonabakkancs helyett. S akko szekérre hazahozták.

Igaztörténet. Elmondta Sz. István sz. 1951, Detrehemtelep. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

1950-es évek, beszolgáltatás

Kategória szerint ment a beszolgáltatás. Ha meghaladta az öt hektárt, akko má betettek kuláknak, s akko megemelték a kótát, az adót. Sóha nem tudom efelejteni, hogy amiko mi adtuk bé a kótát s az adót, mi két éven keresztül növeltünk két szép mént. S mikor az megnőtt, mi bé kellett adjuk a consiliuhaz⁴⁴ Tordára, s amég haza se ért, s a pénzt bé kellett adjuk. És vót egy olyan évünk, ez körülbelül [19]52-53 vót, soha nem felejttem e, 50 bornyúnak az árát adtuk oda. Tudja, mér? Egy kicsi bornyú akko vót 300 lej. Beszélem a szopóbornyúkat. S akkor nekünk vót 15 ezer lej adónk. S akko azon kívül odaadtuk az 50 mázsa búzát, az 50 mázsa krumplit, az 50 mázsa törőbúzát, akkor odaadtunk egy állatot, egy szarvasmarhát húskótába, s egy disznót. S azon kívül 2 ezer liter tejet. Ezeket mind odaadtuk. Ha nem adtuk vóna oda, jöttek vóna foglalni. Apám abba járt, hogy tartssuk fenn magunkat. Nagyon trágyáztuk a földet. Éjszaka szántottunk, hogy az ökrek nem fáradtak el. S így aztán a termények szépek vótak, s maradatt nekünk is. Soha nem felejttem el, szénakótát is kellett adjunk. Ementünk egy másik faluba, megvettük a szénát, és vittük be Tordára. Hogy adjuk be. A hagymát a felfalukbó⁴⁵ vettük meg, és kellett beadni. És talán még tojást is. Rosszabb vót, mind a háború.

Igaztörténet, a háború utáni évekről. Elmondta: 74 éves férfi, Detrehemtelep. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

⁴³ Román kifejezés. Jelentése: szenvedések árán.

⁴⁴ tanácshoz

⁴⁵ Az Aranyos felső folyásánál, a Tordától nyugatra elterülő aranyosszéki falvak.

A kollektív gazdaságba való beállítás

Nem mentünk vóna bé⁴⁶ semennyi pénzé. Sírva mentünk bé. Én is sírtam, mindenki sírt, amelyiknek a háteribe vót valamije, na. Sajnáltuk a dógokat, hogy ne adjuk oda be a fődeket, az ökröket, a lovakat, a szekeret, s mindent, amink vót. Sajnáltuk. Olyan jól vittük, hogy le a kalappal. Mi itt négy ökörrrel gazdálkodtunk elég jól. Jól ment a dolog. Aztán jött a 62-ös év, s olyan ambíciót tettek, hogy mindenki be kell menjen. [...] Apám le vót hiva délelőtt. S egy kicsit meglemurálódatt,⁴⁷ hogy Feri, bé ke állni, nincs mi csinálni. De mondam, lemeek én is, mámo este lemeek én is, szombat este. Lemegyek szombat este oda, s vót két szoba. Az egyikbe vót a papír, ahol alá kellett írja... – *A Rózsa néni házában?* – Nem, ez az iskolában vót. Akkor utoljára mindenkit térítettek oda. S az egyik szoba vót, ahol fogadtak, hogy győzzenek meg, mit akarunk, hogy akarjuk, s a másik szoba vót az, amiko már meggyőztek, hogy menjek, hogy írjak alá, s a szekuritátya⁴⁸ mellettem. De közbe engem nem tudtak ott meglemurálni, békerültem a másik szobába. S ott a másik szobába aki a papíratat csinálta, egy román ember, egy Luduşan nevű, az a kezemre ütött, hogy írjak alá. Há mit akarok? S akko én kaptam egy ütést a kezemre, én nem írtam alá. S akkor azt mondda a szekurista, menj a sarakba, állj a sarakba. Béálltam a sarakba, s akko má kezdtem gondalkazni. És közbe aztán többet nem akarták, hogy írjak alá. Elengettek, hogy menj haza. Ejöttem haza, és alig ültem itt egy félórát, és már Ferenc bácsi a szekuristávo bėjött a konyhába. S itt már én is egy kicsit bátróbban beszéltem. Letötöttem a két évi katonaságot, munkaszógalatat, minden. Akko jöttem haza. S mondam, hogy jól nézek ki, letötöttem két évet, ott senki meg nem vert, senki nem szidatt, végbevitem a dógamat, szót fogadtam, dógaztam az állomnak. Rendes ember vótam, s né, most ébredek. S akko má egy kicsit csendesedett a szekurista, s azt mondja, hogy nem erőszakoljuk mától, győződjenek meg, hogy be kell állni. S akkor úgy vót, hogy nem írtunk alá akko este, s akkor etelt 4-5 öt nap, s akko má majnem az egész falu rendre béiratkozatt. Vót egy tanár itt, egy székely tanár, s a tanárhoz kellett menjünk, hogy írjuk alá. Elmentünk, s szépen aláírtuk. [...] Mi nem könnyen adtuk meg magunkat a kollektívnek. Mindig beteg vótam, miko oda kellett menjek. Mindig olyan sötét vót nekem az az udvar, miko oda bé kellett menjek. Csak aztán megszoktuk, nem vót mit csinálni. Egy olyan börtön vót nekünk az a legelő.

Igaztörténet a kollektívizálás idejéről. Elmondta: 74 éves férfi, Detrehemtelep. Lejegyezte Keszeg Vilmos.

Feladat. Gyűjtsetek családtagjaitoktól a háborúval, katonáskodással, kollektívizálással és utazással kapcsolatos igaztörténeteket.

⁴⁶ Nem álltunk volna be a kollektív gazdaságba.

⁴⁷ Felvilágosították, tudtára adták.

⁴⁸ állambiztonsági rendőr

Találósok és beugratók

A találósok főleg a férfiak virtuskodó játékában, vetekedésében játszódtak szerepet. Előadásuk jellegzetes alkamai a következők:

– a menyasszony kikérésekor a vőlegény násznagyának kell találós kérdést megválaszolnia; ha nem tud válaszolni, akkor a kérdezőnek italt kell adnia;

– kocsmában, italozás közben, disznóvágáson, kórházi tartózkodás idején szórakoztatás céljával találós kérdések is elhangzanak;

– a családban az apa vagy a nagypapa ad fel találós kérdést a gyerekeknek.

A találósokkal közeli kapcsolatban állnak azok a beugrató feladatok, amelyek a fiatalok közös szórakozási alkalmain kerülnek sorra. Korábban a fonó, a nyári tánc nyújtott alkalmat a feladásukra, utóbb szórványosan a házibulik, születésnapok, az iskolai szünetek tartozékai.

Az utóbbi évtizedekben a tankönyvek, a kalendáriumok, az újságok közvetítésével nagy mennyiségű találós került be a köztudatba. Ilyen formában olvasmány szerepét töltik be. Felolvasásuk közösségi rendezvényeken is alkalmas a hangulat megteremtésére, az idő kellemes eltöltésére.

Eszközök

Innen húzzák,

Túl taszítják,

Jaj de szépen szól. Mi az?

(Hegedű) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Melyik sóval nem lehet sózni?

(Az orsóval) (Harasztos, N. Judit sz.1970)

Nekem olyan lábom van, hogy a föld alá jár fésülködni. Mi az?

(Borona) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Melyik rossz kell minden háznál?

(Abrosz) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Aki veszi, nem használja, aki használja, nem tudja. Mi az?

(Koporsó) (Jankó János gyűjtése)

Tolvaj megy a házba, a fejét kinn hagyja. Mi az?

(Szeg) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Van nekem egy kislányom,
Két oldalról pofozzák,
Mégsem sír. Mi az?
(Szita) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Öltözet

Egy lyukon be, kettőn ki,
S mikor kiérsz, akkor vagy benn. Mi az?
(Nadrág) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Növények

Zöld kötélén hízik,
Széles kulccsal nyílik,
Esznek is, isznak is belőle,
Még a kecske is jóllakik belőle,
Még két kalap is kitelik belőle. Mi az?
(Görögdinnye) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Van egy kotlóm, a föld alá jár tojni. Mi az?
(Krumpli) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Egy lábon áll, füttyörész,
Ezer juhot megőriz. Mi az?
(Mák) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Kerek, mint az alma,
Ráncos, mint a szoknya,
A gondos gazdasszony
Koszorúba fonja. Mi az?
(Hagyma) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Nagyanyám szoknyája, teméntelen foltja,
Még sincs egy öltés sem rajta. Mi az?
(Káposzta) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Állatok

Egy szánt, kettő nézi, kettő figyel, négy tartja, négy hajtja. Mi az?
(Disznó) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Füle négy,
Szeme négy,
Körme pedig huszonnégy. Mi az?
(Ló és lovas) (Alsó- és Felsőszentmihály, Ősz Ilona gyűjtése)

Kiment a ház az ablakon, benn maradt a gazdasszony. Mi az?
(A hálóban maradt hal) (Jankó János gyűjtése)

Lábon járó párna,
Gúnár úr a párja. Mi az?
(Liba) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Ember

Reggel négy lábon, délben két lábon, este három lábon. Mi az?
(Ember. A kisgyerek négykézláb mászik, később két lábon jár, mikor megöregszik, bottal.) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Sűrű erdő, kopasz mező,
Pillogtató, szipogtató,
Tátogtató, gégevágó. Mi az?
(Az ember feje) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Az ember környezete

Van egy tehenem, mindenki feji,
S mégsem apad el a teje. Mi az?
(Kút) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Ha tesznek hozzá, fogy, ha vesznek belőle, nő. Mi az?
(Gödör) (Jankó János gyűjtése)

Étel

Nem mosdik, mégis fehér,
Nem álmos, mégis alszik. Mi az?
(Aludttej) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Matematikai feladványok

Hány hét két hét?

(lehetséges válaszok: 77; 14 nap; fél hónap) (Aranyosgyéres, T. Erika, sz. 1974)

Mennyi harmincétnek (harminc hétnek) fele.

(Tetszés szerint: 18,5 vagy 15 hét) (Várfalva, P. Lőrinc sz. 1950)

Szerbusz (szerb hús), öccse (öt cseh),

Öt török, öt görög hány ember?

(Harmincöt) (Torda, Sz. Ildikó sz. 1970)

Háromszász (Három szász) papnak hány szeme van?

(Hat) (Jankó János gyűjtése)

Amikor a tyúk eszik, hány szemet kap fel egyszerre?

(Hármat: a saját szemeit s a búzát) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Hogy lehet 6 lovat bekötni 5 istállóba?

h	a	t	l	ó
---	---	---	---	---

(Kövend, B. Enikő sz.1974)

Hogy lehet 6 lovat betenni három istállóba?

6	l	ó
---	---	---

(Bágyon, B. Piroska sz. 1974)

Hogy lehet 8 darab nyolcast úgy összeadni, hogy 1000 legyen az eredmény?

$$\begin{array}{r}
 888+ \\
 88 \\
 8 \\
 8 \\
 \underline{8} \\
 1000
 \end{array}$$

(Aranyosrákos, Sz. Mózes sz. 1955)

Hogy lehet 20-ból kivonni 88-at, hogy 22 maradjon?

$$\begin{array}{r} \text{XX} \\ \underline{\text{88}} \\ \text{22} \end{array} \quad (\text{Aranyosrákos, Sz. Mózes sz. 1955})$$

Egy fán 13 varjú ül. Egy vadász lelő egyet. Hány marad a fán?
(Egy sem, mert a többi elrepül.) (Alsó- és Felsőszentmihály, Ősz Ilona gyűjtése)

Hány egyes van egy óra számlapján?
(Öt) (Várfalva, P. Lőrinc sz. 1950)

Három almát vett a pap feleségestől s a mester lányostól, hány jutott egynek?
(Egynek egy jutott, mert a pap felesége a mester lánya volt.) (Jankó János gyűjtése)

Vagyok annyi, amennyi vagyok, anyám két annyi, mint én, apám nagyobb anyámnál 5 évvel, hárman vagyunk együtt százesztendősek. Ki hány éves?
($19+38+43=100$) (Jankó János gyűjtése)

Egy utas Bukarestből Brassóba érkezik egy óra 30 perc alatt. Visszafele csak 90 percet utazik. Melyik irányban utazott nagyobb sebességgel?
(Ugyanazzal a sebességgel utazott.) (Kövend, P. Margit sz. 1967)

Logikai kérdések

Vallás

Miért írt Szent Pál a korinthusiaknak levelet?
(Mert nem ment oda.) (Jankó János gyűjtése)

Hol tartotta Ádám a kapáját?
(A nyelén) (Aranyosegerbegy, Péter Károly gyűjtése)

Miért építették a templomot a dombra?
(Pénzért) (Aranyosegerbegy, Péter Károly gyűjtése)

Víz

Hogyan lehet a szitában vizet vinni?
(Mefagyva.) (Csegez, Sz. János sz. 1967)

Hogy lehet a Dunán száraz lábbal átmenni?
(Leteszem a térképet a földre és átlépek.) (Csegez, Sz. János sz. 1967)

Milyen kő van a legtöbb a patakban?
(Vizes) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Állatok

Hogyan repül a tarka tyúk a fára?
(Tarkán) (Aranyosegerbegy, Péter Károly gyűjtése)

Hogy lehet a tyúkot úgy megültetni, hogy a tojásból vagy csak kakas, vagy csak jérce
keljen ki? (A kotlót egyetlen tojásra ültetik) (Harasztos, N. Judit sz. 1970)

Az ökör mért fekszik le?
(Mert nem ülhet fenékre, mint a kutya.) (Jankó János gyűjtése)

Hányat lépik egy veréb egy évben?
(Egyet sem, mert a veréb ugrik.) (Torda, H. Izabella sz. 1974)

Élelem

A kenyér mikor fél?
(Mikor ketté vágják.) (Jankó János gyűjtése)

Hol szegik meg a kenyeret?
(Ott, ahol van.) (Aranyosegerbegy, Péter Károly gyűjtése)

Melyik hajat nem lehet megfésülni, de meg lehet enni?
(A kenyérhajat) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Milyen várban nincs katona?
(A lekvárban) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Ember, környezete

Melyik ács dolgozik fejsze nélkül?
(A takács) (Torda, Imreh Lajos gyűjtése)

Melyik bot a legnehezebb?
(A koldusbot) (Jankó János gyűjtése)

Mikor lát a vak?

(Mikor álmot lát.) (Jankó János gyűjtése)

A házat mért meszelik meg?

(Mert nem márthatják a mészbe.) (Jankó János gyűjtése)

Hogy hívják Vásárhelyt a talicskát?

(Nem hívják, hanem tolják.) (Torda, K. Péter sz. 1967)

Utazás

Hogy lehet egy óra alatt Tordáról Bukarestig menni?

(A fejedre teszel egy órát.) (Bágyon, Sz. Ildikó sz. 1974)

Beugrató feladványok

Elhiszed, hogy át tudok bújni ott, ahol te nem?

(Szétvetett lábad között.) (Aranyospolyán, K. László sz. 1974)

Elhiszed, hogy fel tudok emelni valamit, amit te nem tudsz?

(Téged.) (Torda, M. Katalin sz. 1967)

Fogadjunk, hogy nem tudsz megenni egy marék cseresznyét éhomra?

(Csak az első szemet eszed éhomra.) (Aranyosrákos, L. Pál sz. 1967)

Tudsz úszni?

Ha a megkérdezett igennel felel, leöntesz egy csepp vizet a földre.

Ha igen, akkor mutasd meg, hogy tudsz. (Aranyosrákos, L. Pál sz. 1967)

Erős vagy?

Ha a megkérdezett igennel felel, leöntesz egy csepp vizet a földre.

Na, ha erős vagy, emeld fel. (Aranyosrákos, L. Pál sz. 1967)

– Hiszed, hogy egy 30 cm átmérőjű körbe kiöntök egy üveg vizet és nem hagyja el a kör belsejét?

– Nem.

– Beállok a körbe, s a vizet megiszom. (Torda, B. Levente sz. 1975)

– Ki tudsz menni egy ajtón?

– Ki.

Kinyitom a kályha ajtaját. (Torda, B. Izolda sz. 1974)

– Hiszed, hogy vizet fakasztok a falból?

Ha a megkérdezett nem hiszi, megkérjük, hogy álljon fel egy székre. Ekkor azt mondjuk:

– A falból nem tudok vizet fakasztani, de egy szamarat fel tudok állítani a székre.

(Aranyosegerbegy, V. Sándor sz. 1970)

– Elhiszed, hogy ha te kimész az ajtón, megmondom, hogy milyen helyzetben állsz?

Mikor kimegy, felvesz valamilyen pozíciót. Kérdi:

– Hogy állok?

– Mint egy nagy szamar. (Aranyospolyán, K. László sz. 1974)

– Hiszed, hogy rávarrok a levegőre egy gombot?

– Nem.

– Ráírom egy lapra, hogy „levegő”, s rávarrom a gombot. (Aranyosegerbegy, V. Sándor sz. 1970)

– Hiszed, hogy átlátok a falon?

–Nem.

Egy Á betűt írok a falra, Á-t látok. (Aranyosegerbegy, V. Sándor sz. 1970)

– Hiszed, hogy ugyanazon az újságon állunk, s mégse tudsz megütni?

– Nem.

A küszöbre kell tenni az újságot, az ajtót becsukni, egyik személy az ajtón kívül, a másik belül áll. (Aranyosegerbegy, V. Sándor sz. 1970)

– Hiszed, hogy nem tudsz átlépni egy gyufaszálat?

– Nem.

A gyufaszálat a sarokba teszem. (Aranyosegerbegy V. Sándor sz.1970)

Feladat. Gyűjtsetek további találósokat, matematikai feladványokat és beugratókat.

Proverbiumok

A proverbium (szólás és közmondás) sajátos helyzetben elhangzó életbölcselet, élettapasztalat, viselkedési szabály. Elsajátítása a közösségbe való beilleszkedés során történik. Tömörsege miatt olykor többféleképpen is értelmezhető, vagy pedig önmagában értelmezhetetlen. Ezért is szükséges a proverbiummal együtt az alkalmazás körülményeinek megtanulása. A proverbiumot legtöbbször idős mondja a fiatalnak, felnőtt a gyerekeknek, tapasztalt a tapasztalatlanoknak, a rendreutasítás, a tanítás, a nevelés szándékával. Egy hasonló emlékét elevítette fel egy székelyföldvári férfi: *Egy este elmentem Maroskútra a bálba, ilyen ekekapá⁴⁹ idő vót. Hogy ne tudja édesanyám s édesapám, miko jöttem haza, lefeküdtem a szénapadlásra az istállóház. Későn jöttem haza, és azt mondta édesanyám édesapámnak, hagyj békét a gyermeknek, pihenjen, aludjék. Azt kiáltotta édesapám:*

– *Aki legény éjszaka, legyen nappal is.*

A szólások, szóláshasonlatok részét képezik a helyi tudásnak, lehetővé teszik a különböző helyzetek azonos értelmezését. Közösségenként általában azt a személyt is meg tudják nevezni, aki egy emlékezetes helyzetben használta a közmondást, vagy akire a közmondást érvényesnek tartották. Egy néhány tordai és várfalvi közmondás eredetét idézzük fel.

Annyi dolga van, mind Kozmának. (Kozma János tordai kőműves volt. Amíg a többi kőműves este, munka után beszélgetésre gyűlt össze, Kozma a sok dolgára hivatkozva mindig hazasietett.)

Kifejlődik, mind a Skorka barack az ágy alatt. (Egy Skorka nevű személy ellopta a szomszédja barackját zölden, s azt hitte, hogy otthon az ágy alatt megéri.)

Megadja az ízét, mind Pap János a májasnak. (Pap János sok fűszert tett a májasba. A háziasszony mondta, hogy ne tegyen annyit. Erre ő azt mondta, hogy meg kell adni az ízét. A májas ehetetlen lett.)

Nagy gazdasszony, mint Biluska Kati. (Szegény asszony volt, mindig fogadkozott: ezt veszek, azt veszek. Közben egy lej se volt a zsebében.)

258. Biluska Kati a piacon. Keszeg Ágnes rajza

⁴⁹ Ekekapázás ideje volt; koranyár.

Nem fér hozzá, mint a csizmadia a disznóöléshez. (Egyszer egy csizmadia azt mondta, hogy nem hív mészárosot, mert ő akarja levágni a disznót. Aztán nem tudta, hogy hova álljon, s nem tudta leszúrni.)

Útban van, mind a Huplé szamara. (Az öreg Huplé fuvaros volt, örökké az utakat járta.)

259. Huplé és a szamara. Keszeg Ágnes rajza

Jóllelkű, mint Kapros. (Mindenét odaadta mindenkinek, s semmije se maradt.)

Bévette a kanyart, mint a Silip macskája. (Silip megverte a macskáját, az állat úgy menekült, hogy alig tudta bevenni a kanyart. Arra mondják, aki nagyon gyorsan megy, és hirtelen veszi be a kanyart.)

Fél az erdőn, mind a Nagy Imre kutyája. (Nagy Imrének volt egy kutyája, nagyon félt az erdőben.)

Hallgatózik, mind Tokóné. (Tokóné minden pletykaságba belekeveredett. A szólást arra használják, aki kíváncsian hallgatja a mendemondákat.)

Kormos, mint Tokóné. (Tokóné kiséperte a kemencét, s kormosan járta a falut.)

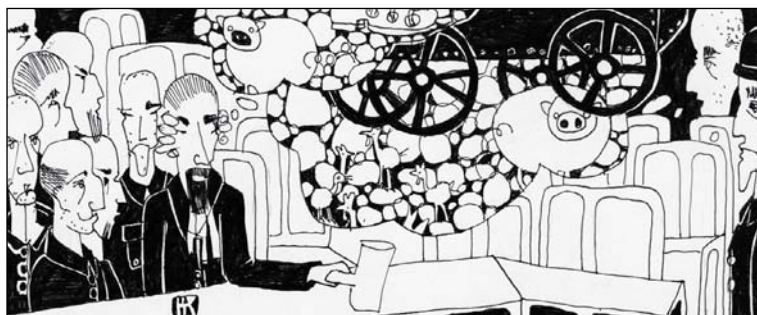
Makacs, mind a Déé István récéje. (Déé István új vályút csinált a récének, de az az Istennek se mert odamenni, hogy egyik belőle. Arra mondják, akit megkínálnak valamivel és az nem veszi el.)

Feladat. Olvassátok el értelmezzétek az alábbi aranyos-vidéki proverbiumokat. Milyen helyzetben lehet használni őket?

1. A botnak két vége van. (Torda)
2. A cigány is a maga lovát dicséri. (Torda)
3. A csirke okosabb akar lenni a tyukná. (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
4. A harangok se szólnak egyformán. (Alsó- és Felsőszentmihály)
5. A jó nap meglátszik reggeltől. (Aranyosrákos)
6. A jótól senki se szalad el. (Valami nincs rendjén.) (Torda)
7. A kecske se menne a vásárbo, de ütik hátul. (Viski Károly gyűjtése, 1906)
8. A koldus azóta a hetedik faluba jár. (Torda)

9. A rest kezében sír a munka. (Aranyosegerbegy)
10. A rest mindig többet fárad, a fősvény mindig többet költ. (Torda)
11. Addig kell a fát egyenesíteni, amíg fiatal. (Torda)
12. Aki elébb, hamarébb. (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
13. Aki utolsóinak menekül, annak bokájába harap a kutya. (Torda)
14. Akinek reggel nincs szerencséje, annak este sincs. (Torda)
15. Akkor sem hisznek a hazugnak, amikor igazat mond. (Torda)
16. Alattomos macska fogja meg az egeret. (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
17. Állóvíz nem hajt malmot. (Aranyosgerbegy)
18. Amelyik kenyeren összevesznek, azon ki is békülnek. (Torda)
19. Amelyik tyúk karicsál, keveset tojik. (Torda)
20. Annyit beszél, mind egy malam. (Alsó- és Felsőszentmihály)
21. Bejárta Toronyát–Boronyát. (Sokat járt.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
22. Dőlő falnak ne támaszkodj. (Torda)
23. Egyék meg a főztjüket. (A maguk okozta bajból a maguk erejéből szabaduljanak.) (Torda)
24. Egyszer hop, máskor kopp. (Viski Károly gyűjtése, 1906)
25. Elég egy sültbő egy lepiny. (Elég, ha valami egyszer sikerül. Vagy: egyszer már megégette a száját.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
26. Elég egy templomba egy pap. (Egy háznál egy parancsoló.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
27. Én se vagyok templomajtó. (Én se vagyok szent, tévedhetetlen.) (Torda)
28. Gazda szeme hizlalja a lovat. (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
29. Gaznak kapa kell. (Torda)
30. Ha tó nincs, béka sincs. (Aranyosegerbegy)
31. Háromszori szántás, három darab kenyér. (A jól megdolgozott föld jobban terem.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
32. Hegyre hordja a földet. (Fölsőleges dolgot végez. Vagy: gazdagot részesít előnyben.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
33. Hívatlan vendégnek ajtó megett a helye. (Aranyosgerbegy)
34. Holló a hollónak nem vájja ki a szemét. (Torda)
35. Húzza a pokolvart. (Zsörtőlődik.) (Torda)
36. Inkább mérj hétszer, mint hogy vágj rosszul egyszer. (Torda)
37. Jó az öreg a háznál. (Mert bölcsen beszél. Vagy: Mert ha nincs baj, csinál.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
38. Jó dolgában a kutya is megdühödik. (Torda)
39. Jó kerítés, jó szomszéd. (Torda)
40. Jó munkának idő kell, a rossznak még több. (Torda)
41. Kемence van a házban. (Olyan személy van a házban, akinek nem jó mindent halalani, mert továbbadja.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
42. Kérdő útját nem téveszti. (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)

43. Két éles kard nem tér össze. (Torda)
44. Két szék közt a pad alatt. (Torda)
45. Ki hogy ránt, úgy márt. (Torda)
46. Ki hogy sózza, úgy eszi. (Torda)
47. Kinek nem inge, ne vegye magára. (Torda)
48. Kínlódik, mint a káposzta (fuszulyka) hús nélkül. (Torda)
49. Más kertjében gyomlál, s a magáé gazos. (Torda)
50. Megkötik a koszorúját. (Meghal.) (Torda)
51. Mikor kettő verekedik, a harmadik nyer. (Torda)
52. Minden számárnak megvan a terhe. (Torda)
53. Mindenkinek van mit seperjen az ő háza előtt. (Várfalva)
54. Mindennek eljön az ideje, mind a szalmakalapnak. (Torda)
55. Miné nagyobb a fa, anná jobban fújja a szél. (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
56. Ne menj más faluba lisztért, ha van itthon korpa. (Aranyosegerbegy)
57. Nem együtt őriztük a disznókat. (Nem vagyunk egyenrangúak.) (Borbély Sándor gyűjtése, 1893)
58. Nem tapossa el a csirkéket. (Lusta, kényelmes.) (Torda)
59. Okos, mint a tordai malac. (Torda)

260. A tordai malac. Keszeg Ágnes rajza

60. Öt lejért kihajtaná a kecskét a hegyre. (Aranyosrákos)
61. Sírjál te a te küszöbödön, minthogy kacagj a más asztalánál. (Torda)
62. Úgy áll benne a szó, mind a rostában a víz. (Torda)
63. Úgy mondja a csúnyát, mintha a virágról beszélne. (Aranyosrákos)
64. Veri, mind a jég a határt. (Torda)
65. Zsák a foltját, ecetes korsó a dugóját. (Aranyosgerbegy)

Feladat. Gyűjtsetek további proverbsmokat. Jegyezzétek fel, kitől, milyen beszédkörnyezetben hallottátok, mit tudnak a proverbsm eredetéről.